

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1949:3
JORDBRUKSDEPARTEMENTET

NORRLANDSKOMMITTÉNS
PRINCIPBETÄNKANDE

Tredje delen

UTLÅTANDEN OCH FÖRSLAG
I VISSA FRÅGOR

S T O C K H O L M

1 9 4 9

Statens offentliga utredningar 1949

Kronologisk förteckning

1. Norrlandskommitténs principbetänkande. Första delen. Norrländska utvecklingslinjer. Idun. 302 s. Jo. 2. Norrlandskommitténs principbetänkande. Andra delen. Särskilda utredningar. Idun. 194 s. Jo.	3. Norrlandskommitténs principbetänkande. Tredje delen. Utlåtanden och förslag i vissa frågor. Idun. 164 s. Jo.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet. Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1949:3
JORDBRUKSDEPARTEMENTET

NORRLANDSKOMMITTÉNS
PRINCIPBETÄNKANDE

Tredje delen

UTLÅTANDEN OCH FÖRSLAG
I VISSA FRÅGOR

STOCKHOLM 1949

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG, ESSELTE AB

817285

AV NORRLANDSKOMMITTÉN AVGIVNA TRYCKTA BETÄNKANDEN:

1. Yrkesutbildningen i Norrland (SOU 1945: 33).
2. Forsknings- och försöksverksamheten på jordbrukets område i Norrland (SOU 1946: 16).
3. Åtgärder till förbättrande av transportförhållandena i Norrland (SOU 1946: 84).
4. Synpunkter på sågverksdriften i Norrland och förslag angående inrättande av en central sågverksskola (SOU 1947: 32).
5. Inrättande av ett rikssjukhus i Norrland (SOU 1947: 70).
6. Isbrytningens ordnande längs norrlandskusten m. m. (SOU 1948: 31).
7. Skogstillgångarna och skogsindustriernas råvaruförsörjning i övre och mellersta Norrland m. m. (SOU 1948: 32).
8. Norrlandskommitténs principbetänkande. Första delen. Norrländska utvecklingslinjer (SOU 1949: 1).
9. Norrlandskommitténs principbetänkande. Andra delen. Särskilda utredningar (SOU 1949: 2).
10. Norrlandskommitténs principbetänkande. Tredje delen. Utlåtanden och förslag i vissa frågor (SOU 1949: 3).

Till Konungen.

Som en tredje del av sitt principbetänkande får norrlandskommittén härmed avlämna ett urval av utlåtanden och förslag, som tidigare avgivits av kommittén utan att ha blivit tryckta. Detta urval har starkt begränsats,

och endast sådana framställningar ha medtagits, som ännu icke föranlett åtgärder från statsmakternas sida eller som visserligen lett till dylik åtgärd men avse problem, som icke härmed kunna antagas vara slutgiltigt lösta. Vid urvalet har även iakttagits, att de avtryckta framställningarna äro av större betydelse eller eljest ägnade att ge en bild av kommitténs principiella inställning till olika frågor. Framställningarna äro upptagna i kronologisk ordning.

I en vid första delen av principbetänkandet fogad bilaga ha förtecknats samtliga de betänkanden, utredningar, utlåtanden och skrivelser i övrigt — bortsett från sådana av expeditonskaraktär — som avgivits av kommittén.

Stockholm den 11 december 1948.

Underdånigst
NILS MALMFORS

Yngve Ericsson

Främjande av småföretagarverksamheten

Avg. 4 november 1944

Till Konungen.

I de riktlinjer för norrlandskommitténs arbete, som uppdragits i samband med att beslut fattats om kommitténs tillsättande, har hänvisats bland annat till den allvarliga brist hos den norrländska industrien, som ansetts ligga i dess ensidiga sammansättning. I nämnda riktlinjer ha vidare hantverkets och småindustriens förhållanden upptagits bland de frågor, som borde bli föremål för kommitténs uppmärksamhet.

Norrlandskommittén har med utgångspunkt härifrån betraktat det såsom en av sina viktigaste uppgifter att finna möjligheter att få till stånd en större mångsidighet inom industrien i Norrland och som ett led i undersökningarna på detta område övervägt bland annat behovet av särskilda åtgärder för främjande av småindustrien och hantverket i de norrländska länen.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 15 mars 1944 har kommittén såsom en provisorisk åtgärd föreslagit viss utökning för budgetåret 1944/45 av det anslagsbelopp, som under senare år brukat anvisas till bidrag till administrationskostnader för de s. k. företagarföreningarna i Norrland. Ifrågasättande framställning har beaktats i propositionen nr 273 till 1944 års riksdag angående åtgärder till arbetsmarknadens reglering m. m.

Kommittén har sedermera fortsatt sina överväganden med avseende å här berörda spörsmål. Dessa ha lett till att kommittén funnit sig nu böra framlägga vissa förslag i ämnet utan avvaktan på slutförandet av andra hos kommittén pågående utredningar rörande de allmänna förutsättningarna för en utveckling av näringslivet i norra Sverige.

Under åberopande av det sålunda anförda får kommittén härmed överlämna utlåtande med förslag till vissa åtgärder till främjande av småföretagarverksamheten i Norrland.

I detta ärendes handläggning ha, förutom undertecknade, deltagit ledamöterna Andersson, Enström, Granström, Hedlund, Johansson, Jonsson, Lövgren, Mäler, Nyström, Sandberg, Sten, Strindlund, Svennilson, Tillander och Tjällgren.

Stockholm den 4 november 1944.

Underdånigst

NILS MALMFORS

Yngve Ericsson

Inledning.

Inom vårt lands näringsliv intaga småindustrien och hantverket en betydelsefull plats, vare sig man tager hänsyn till produktionens värde eller omfattningen av den sysselsatta arbetskraften.

Att med siffror belysa dessa förhållanden möter likväl svårigheter. Redan bestämmandet av gränsen mellan storindustri och småföretagarverksamhet är vanskelig. En metod, som härvid anlitats, är att den officiella industristatistikens siffror för antalet industriföretag, dessas omsättning och sysselsatt arbetskraft tagits till utgångspunkt och jämförelse skett med senast verkställda företagsräkning. I industristatistiken redovisas — förutom bergverk och accispiktiga anläggningar — i allmänhet industrianläggningar med antingen minst 10 arbetare eller ett fullt årligt produktvärde av minst 15 000 kronor eller en intjänt förädlingslön av 4 000 kronor. En del undantag från dessa regler gälla emellertid. Den företagsräkning, som ägt rum år 1931 — någon sådan räkning har sedermera icke kommit till stånd — avser däremot industriell och hantverksmässig rörelse utan hänsyn till företagets storleksordning. I nr 19 av Kommersiella meddelanden för år 1935 har redogjorts för resultaten av en undersökning, där, efter en systematisk jämförande genomgång av primärmaterialet för dels 1931 års industristatistik och dels företagsräkningen, de i industristatistiken redovisade företagen inom respektive verksamhetsgrenar frånskilts, varpå det återstående materialet bearbetats såsom representerande hantverksartad och därmed jämförlig småindustriell rörelse. Man kan emellertid räkna med att även ett flertal företag, som rätteligen borde hänföras till småindustrien, utesluts vid denna metod. Å andra sidan komma härvid siffror för omsättning och personal att även inbegripa handelsrörelse vid kombinerade industri- och handelsföretag. Också i övrigt har kommerskollegium pekat på en del brister i den tillämpade beräkningsmetoden. Med reservation härför skulle hantverket och småindustrien i här ovan angiven betydelse år 1931 ha omfattat 99 430 företag (i stort sett identiska med arbetsställen) motsvarande ej mindre än 86,9 procent av samtliga företag inom industriell och hantverksartad rörelse över huvud. Om hänsyn åter tages till omsättningens storlek och antalet sysselsatta personer, stå ifrågavarande företag tillbaka för den större industrien, i det deras sammanlagda omsättning, eller 2 203 milj. kronor, representerar 28,0 procent och totala antalet sysselsatta, eller 352 535, 40,4 procent av all industriell och hantverksmässig rörelse tillsammans.

Såsom redan nämnts få nu återgivna beräkningar betraktas såsom ganska osäkra. Enligt andra beräkningsmetoder ha ej obetydligt högre siffror erhållits, utvisande ända upp till 500 000 sysselsatta inom småföretag. Om man härjämte tager hänsyn även till företagarnas och de anställdas familjemedlemmar, skulle man kunna räkna med närmare 1 milj. personer såsom tillhörande nu ifrågavarande befolkningsgrupp.

Ovan avsedda statistiska material har ej bearbetats med hänsyn tagen till företagens förläggning i olika landsdelar. Även om det ur norrlands-kommitténs synpunkt skulle ha varit värdefullt att ha tillgång till uppgifter till belysande av hantverkets och småindustriens omfattning i Norrland, har kommittén likväl ansett en särskild bearbetning av materialet för Norrlands del ej kunna giva sådana för det aktuella läget rättvisande resultat, att kommittén funnit tillräckliga skäl att föranstalta härom.

Under alla förhållanden kan man utgå från att hantverket och småindustrien även i de norrländska länen spela en framträdande roll vid sidan av jordbruk, skogsbruk och större industri. Samtidigt torde det emellertid icke kunna råda några tvivel om att det i dessa län finnes rikt utrymme för en fortsatt utveckling av hantverket och småindustrien, vare sig det gäller startande av nya företag eller — vilket ej är mindre viktigt — utvidgning av redan befintliga företag.

Hantverks- och småindustriorganisationen. Statens hantverksinstitut.

Hantverkets och småindustriens kapitalförsörjning.

Företagareföreningarnas verksamhet.

Kommitténs synpunkter och förslag.

Enligt vad i det föregående framhållits, utgör en utveckling av småföretagarverksamheten en av de vägar, varigenom ensidigheten inom det norrländska näringslivet skall kunna motverkas. Vid sidan av ett bärkraftigt jordbruk av tillräcklig omfattning, ett rationellt skogsbruk och en på de norrländska råvarutillgångarna grundad storindustri torde en livskraftig småindustri och ett väl utvecklat hantverk vara en förutsättning för ett välbalanserat näringsliv i norra Sverige. För att uppnå detta mål synes staten böra på olika sätt söka främja en intensifiering av ifrågakvarande verksamhet.

Detta kan ske bland annat genom att underlätta de redan på området verkande hantverks- och småindustriorganisationernas arbete. Erfarenheterna från såväl jordbruket som skogsbruket giva vid handen, att en effektiv organisation av de enskilda företagen inom en näring är en kraftig hävstång för upphjälpande av näringen. Spörsmålet om vad som från statens sida bör göras för att stödja småindustriens och hantverkets organi-

sationer synes emellertid icke vara en sådan speciell norrlandsfråga, att den bör upptagas till behandling av norrlandskommittén.

Med hänsyn till det särskilda behov av en livaktig småföretagarverksamhet, som föreligger i norra Sverige, synas speciella anordningar påkallade för att åvägabringa den önskvärda utvecklingen därstädes av småindustrien och hantverket. En nödvändig förutsättning för en statlig verksamhet av nu angivet slag är emellertid, att lämpliga lokala organ finnas, till vilka verksamheten kan knytas. Härför torde ej hantverkets och småindustriens egna organisationer lämpa sig. Dessa böra enligt sin uppgift utgöra organ för tillgodoseende i första hand av medlemmarnas intressen och kunna knappast förväntas visa något livligare intresse för främjande av ny företagsamhet, varigenom ökad konkurrens inom branschen åstadkommes. Av vikt är emellertid, att de organ, som avses skola handha de statliga stödåtgärderna, så nära som möjligt samarbeta med branschorganisationerna.

Behov av särskilda organ för främjande av företagsamheten har ock framträtt inom samtliga län i Norrland och föranlett tillskapandet av de s. k. företagarföreningarna. Dessa ha till uppgift att i enlighet med vad som framgår av den föregående redogörelsen verka för en utveckling av småföretagarverksamheten. Med den sammansättning föreningarnas styrelser i allmänhet erhållit kunna de sägas stå oberoende i förhållande till enskilda intressen, samtidigt med att de kunna arbeta i fria former för uppnående av de mål, som uppställts. Dessa länsvis organiserade styrelser kunna betraktas som motsvarigheter till såväl hushållningssällskapens förvaltningsutskott som skogsvårdsstyrelserna. Att företagarföreningarna i stort sett representera en lämplig form för främjande av småföretagarverksamhet, torde ock erfarenheterna hittills ha givit vid handen. Detta behöver självfallet icke innebära, att föreningarna och deras verksamhet i allo skulle vara uppbyggda på det mest lämpliga sätt. Då norrlandskommittén funnit det angeläget att utan tidsutdräkt söka skapa en lämplig organisation för eventuella stödåtgärder beträffande småföretagarverksamheten i de norrländska länen, har kommittén ansett sig böra upptaga till övervägande, vad som kan göras för att styrelserna för företagarföreningarna därstädes skola kunna på bästa sätt fylla sin roll som länsorgan vid sidan av hushållningssällskapen och skogsvårdsstyrelserna och för att föreningarna över huvud taget skola kunna verka så effektivt som möjligt. Som resultat av dessa överväganden vill kommittén framhålla följande.

Företagarföreningarnas arbetsuppgifter. Såsom framgår av det föregående anser kommittén styrelserna för företagarföreningarna böra ha till sin allmänna funktion att som länsorgan — jämförliga med hushållningssällskapens förvaltningsutskott och skogsvårdsstyrelserna — arbeta på en sund utveckling av hantverket och småindustrien inom respektive län. En sådan styrelse bör i frågor berörande dessa verksamhetsgrenar även kunna

företräda länet inför centrala myndigheter och fungera såsom remissinstans.

Enligt vad som förut omnämnts ha vissa av företagarföreningarna jämlikt sina stadgar att främja, förutom hantverk och småindustri, även jordbrukets binäringar. Numera synes emellertid icke någon av föreningarna i nämnvärd grad taga befattning med dessa senare produktionsgrenar. Enligt norrlandskommitténs mening ligga hushållningssällskapen närmare än företagarföreningarna att ha hand om åtgärder för främjande av jordbrukets binäringar. Detta bör icke hindra, att föreningarna taga befattning även med sådana fall, där åsyftat företag visserligen närmast är att betrakta som en binäring till jordbruket men respektive hushållningssällskap anser företaget ligga utanför dess arbetsram. Det kan för övrigt ofta vara vanskligt att draga en skarp gräns mellan en dylik binäring och en småindustri. Även mellan hantverk å ena sidan och hemslöjd å den andra kan det i vissa fall uppstå svårighet att draga en gräns. Kommittén förutsätter, att denna fråga ordnas genom samarbete mellan företagarföreningarna och existerande hemslöjdsföreningar.

Beträffande arten av de uppgifter, som böra ankomma på företagarföreningarna i deras arbete på främjande av hantverk och småindustri, må erinras om att i stadgarna för företagarföreningarna brukar angivas, att dessa ha att utreda möjligheterna för skapande av lönande företag och genom propaganda främja en planmässigt ökad företagsamhet liksom även att lämna upplysningar och råd rörande planering och finansiering av företag. Vidare skola föreningarna åt småföretagare, som äro medlemmar i respektive förening, förmedla lån från staten eller annan långivare även — i den mån erforderligt kapital ställes till föreningens förfogande — utdela bidrag samt lämna lån på fördelaktiga villkor till dylika företagare. Slutligen upptaga stadgarna såsom en uppgift för föreningarna att befrämja företagens avsättningsmöjligheter. De sålunda återgivna punkterna i företagarföreningarnas stadgar giva enligt norrlandskommitténs mening i stort sett tillfredsställande uttryck åt vad man bör anse utgöra dessa föreningars ändamål. Kommittén vill dock icke underlåta att fästa uppmärksamheten på att småföretagens egna branschorganisationer i framtiden kunna tänkas taga en eller annan av ifrågavarande uppgifter om hand. Till närmare belysande av innebörden och räckvidden av företagarföreningarnas olika uppgifter vill kommittén framhålla följande synpunkter.

Föreningarnas uppgift att verka för tillkomsten av nya företag har med all rätt ansetts innefatta även medverkan vid utvidgning av befintliga företag. Det har sålunda ej sällan förekommit, att en hantverkare erhållit hjälp till anskaffning av maskiner, varigenom hans produktion fått en mera industriell karaktär. Det förefaller kommittén givet, att företagarföreningarna ofta kunna fullgöra sin uppgift bättre på detta sätt än genom

att uppmuntra till startande av ett nytt företag av samma slag som ett redan befintligt.

En företagarförenings arbete torde kunna underlättas genom att föreningen, såsom synes förekomma, för förteckningar över befintliga företag inom länet ävensom söker genom inventeringar bilda sig en uppfattning om var plats finnes för ny eller utökad företagsamhet inom den ena eller andra branschen. En sådan inventering synes lämpligen kunna verkställas i samarbete med vederbörade branschorgan samt de kommunala organen. Inventeringen möjliggör för förening att planmässigt arbeta på tillkomsten av nya företag eller utvidgning av gamla på olika orter samt att, om föreningen kommit i förbindelse med någon, som synes kvalificerad för startande av företag av viss art, anvisa denne ett arbetsfält, som kan lämpa sig för honom. Företagarföreningarna synas kunna ha stor nytta av att ha tillgång till intresserade lokala ombud eller kommittéer ute i kommunerna.

Vid såväl nyetablering som utvidgning av hantverks- eller småindustri-företag uppkommer i allmänhet behov av kapitalinvestering. I den mån företagaren då icke har tillgång till egna besparingar, blir han nödsakad att utnyttja kredit. Hans möjligheter att erhålla sådan hos kreditinrättning blir beroende av i vad mån han har till förfogande fastighetsinteckning med godtagbart förmånsrättsläge eller annan bankmässig säkerhet. Svårigheter kunna emellertid möta i detta avseende. Vad angår möjligheten att skaffa borgenslån eller växelkredit — särskilt den sistnämnda utgör för övrigt en föga önskvärd form för anläggningskredit — kan det visa sig vanskligt även för en dugande och skötsam småföretagare att få andra personer att ikläda sig ansvar för hans kredit och att få krediten placerad på skäliga villkor. I fall av sistnämnda art böra företagarföreningarna ha en viktig uppgift att fylla. Om fråga uppkommer om bistånd från en företagarförenings sida för startande eller utvidgning av ett företag och om kredit erfordras för detta ändamål, torde föreningen, där så befinnes lämpligt, böra bistå företagaren vid underhandlingar med bankinrättning i syfte att vinna förmånligast möjliga villkor. Härvid måste det självfallet vara till fördel att kunna hänvisa till att föreningen medverkat vid uppgörande av kalkyler m. m. I den mån en företagarförening likväl ej lyckas att hos bankinrättning utverka tillräcklig kredit på skäliga villkor åt ett företag, som enligt föreningens bedömande är värt att främjas, bör föreningen ha möjlighet att själv bispringa företagaren. Till de frågor, som ha avseende å sådan kreditgivning från företagarföreningarnas sida, återkommer kommittén i ett särskilt avsnitt av detta utlåtande.

Även i andra fall än det nyss åsyftade bör företagarförening kunna uppträda såsom förhandlingsorgan mellan företagare och institutioner av olika slag. Sålunda bör förening, där det finnes motiverat, biträda företagarna vid uppgörelser med distributionsföreningar om tillhandahållande av

elektrisk kraft och om taxorna härför samt med kommunala myndigheter om lämplig tomtmark m. m. I sistnämnda hänseende må nämnas, att en del kommuner utan ersättning ställt mark till förfogande för företag. Det lär också ha förekommit, att kommuner planerat att såsom statskommunala beredskapsarbeten uppföra verkstadslokaler, avsedda att upplåtas till en eller flera företagare. Det är givet, att en kommun ur såväl sysselsättnings- som skattesynpunkt kan ha intresse av att företag förläggas till kommunen. Vidare bör företagarförening kunna giva företagare bistånd vid underhandlingar med transportföretag i fråga om ordnandet av transporter och kostnaderna för dessa. Stundom bör det också kunna vara lämpligt, att företagarföreningarna äro företagarna behjälpliga med att medverka till gemensamma inköp av maskinutrustning, redskap och råvaror. Härigenom böra fördelar kunna vinnas i fråga om pris och andra villkor.

Även då det gäller avsättningen av hantverkets och småindustriens alster kunna företagarföreningarna tänkas fullgöra vissa uppgifter. Det kan erinras om att företagarföreningen i Västerbottens län anordnat ett antal småindustriutställningar i olika delar av länet samt låtit inspela en film i propagandasyfte. Också andra föreningar ha bedrivit propagandaverksamhet i den ena eller andra formen för att väcka intresse för småindustriens och hantverkets produkter. Det förekommer vidare, att företagarförening lämnar sin direkta medverkan till att företagare komma i förbindelse med lämpliga köpare. Vid en sådan verksamhet måste emellertid stor försiktighet iakttagas, så att icke dessa företagare obehörigt gynnas på bekostnad av andra idkare av hantverk och småindustri.

Vid sidan av de hittills nämnda uppgifterna för företagarföreningarna böra dessa anses ha en icke mindre betydelsefull mission att fylla genom konsulterande verksamhet och genom medverkan vid yrkesundervisningen. För att ett företag skall kunna motsvara tidens krav på rationell drift, är det nödvändigt, att företagaren i möjligaste mån söker följa den tekniska utvecklingen beträffande bland annat maskin- och verktygsutrustning, arbetsmetoder, driftsplanering m. m. Ofta möter det emellertid svårigheter särskilt för mindre företagare att tillgodogöra sig allt det omfattande kunskapsmaterial, som samlas på respektive område. Härutinnan ha branschorganen en viktig uppgift att fylla. Också företagarföreningarna böra emellertid genom lämplig upplysnings- och rådgivningsverksamhet uppmuntra till en i tekniskt och kommersiellt hänseende rationell drift. Även vid denna verksamhet bör ägnas intresse åt såväl planerade som redan befintliga företag. Enligt vad kommittén erfarit, ha föreningarna bedrivit en omfattande konsulterande verksamhet. Denna individuella rådgivning har avsett alla slags frågor — tekniska eller kommersiella — som kunna bli aktuella inom hantverket och småindustrien. Ett särskilt viktigt led i föreningarnas företagsfrämjande arbete utgör tydligen det bistånd, som föreningarna lämna vid kalkylering och planläggning i övrigt i kommer-

siellt och tekniskt hänseende i samband med nyetablering eller utvidgning av företag. Genom sin ifrågavarande verksamhet kunna föreningarna i någon mån sägas erbjuda en utfyllnad av den undervisning, som lämnas av yrkesundervisningsanstalterna.

Detta kanske än tydligare blir fallet, i den mån företagarföreningarna taga initiativ till anordnande av kurser av olika slag. Sådana ha bland annat anordnats i vissa tekniska ämnen och i bokföring. Över huvud taget synas enligt kommitténs mening skäl tala för att företagarföreningarna, och närmast deras styrelser, i viss utsträckning anlitas vid ordnandet av yrkesundervisningen i de norrländska länen. Kommittén har för närvarande under utredning frågan om ordnandet av denna undervisning. Härvid överväger kommittén, i vad mån styrelserna för företagarföreningarna skola kunna utnyttjas som organ för sammanhållningen av yrkesundervisningen inom respektive län, varvid dessa styrelser även i nu berörda avseende skulle komma att arbeta jämsides med hushållningssällskapen och skogsvårdsstyrelserna.

I den mån medel komma att stå till förfogande för stipendier och reseunderstöd — kommittén torde komma att upptaga frågan härom i samband med yrkesundervisningen — torde det kunna anföras åt företagarföreningarna att även taga befattning härmed.

Kommittén vill slutligen i detta sammanhang fästa uppmärksamheten på att redan företagarföreningarnas reguljära arbete för främjande av en ökad differentiering inom näringslivet kommer att vara ägnat att minska dettas känslighet för konjunkturförändringar. Emellertid ligger det nära till hands, att föreningarna komma att utnyttjas av det allmänna även för speciella åtgärder med syfte att motarbeta verkningarna av inträffande depressioner. Kommittén återkommer härtill på tal om föreningarnas kreditgivande verksamhet.

Företagarföreningarnas organisation. Med avseende å frågan huru företagarföreningarna för framtiden böra vara konstruerade i rättsligt och organisatoriskt avseende torde först böra övervägas, huruvida den nuvarande föreningsformen i stort sett bör bibehållas eller om de tilläventyrs böra erhålla en mera statlig eller kommunal prägel. Som skäl för att företagarföreningarna borde ombildas till allmänna organ, exempelvis med liknande konstruktion som skogsvårdsstyrelserna, kan anföras, att föreningarna fullgöra samhällseliga uppgifter och för detta ändamål i avsevärd mån äro beroende av stöd från det allmännas sida. Emellertid har kommittén för sin del stannat för att föreslå ett bibehållande av nuvarande föreningsform med hänsyn till arten av det arbete, som ankommer på föreningarna. Såsom framgår av det följande bör emellertid det allmänna erhålla ett väsentligt inflytande över handhavandet av föreningarnas verksamhet. Detta gäller icke blott staten utan även landstingen. Dessa senare torde vara

de länsorgan, som stå närmast att fungera som huvudmän för föreningarna. Landstingen ha överblick över länens förhållanden och behov, varjämte de tack vare sin uttaxeringsrätt ha möjlighet att i ett eller annat ur länets synpunkt betydelsefullt hänseende komplettera de åtgärder, som av staten vidtagas för stödjande av föreningarnas verksamhet.

Liksom hittills bör medlemskap i förening ej förbehållas idkare av hantverk och småindustri utan stå öppet för envar, enskild eller institution, som är intresserad av föreningens syften. För att icke alltför stort inflytande inom föreningen skall kunna samlas hos en eller ett fåtal större andelstecknare, torde i stadgarna för förening böra införas föreskrift om att varje föreningsmedlem skall ha en röst vid föreningssammanträde oberoende av antalet tecknade andelar. Härigenom torde småföretagarnas anslutning till föreningarna komma att uppmuntras, vilket enligt kommitténs mening skulle vara önskvärt. Möjligen skulle kunna ifrågasättas, om icke staten, som enligt vad kommittén i det följande förordar i stor utsträckning kommer att finansiera föreningarnas verksamhet, borde ha ställning av medlem av förening för att kunna utöva rösträtt vid föreningssammanträden. Kommittén utgår emellertid från att det skall vara möjligt för staten att oberoende härav få erforderligt inflytande över föreningarnas ledning. Kommittén förordar i detta hänseende, att företagarföreningsstadgar skola underställas Kungl. Maj:t för godkännande. Enligt vad kommittén föreslår i det följande komma stadgarna bland annat att upptaga bestämmelser om viss sammansättning av förenings styrelse och i fråga om skyldighet för förening att handhava sin kreditgivning i enlighet med bestämmelser i därom gällande författning samt de föreskrifter, som ytterligare meddelas av Kungl. Maj:t. Vidare torde, med tanke på det fall att förening skulle upphöra med sin verksamhet, i stadgarna böra upptagas föreskrift om att förenings behållna tillgångar i händelse av likvidation skola disponeras enligt bestämmande av Kungl. Maj:t.

En viktig fråga är, huru företagarföreningarnas styrelser böra vara sammansatta. Enligt nuvarande föreningsstadgar gäller i allmänhet, att förenings styrelse består av fem ledamöter, av vilka en utses av länsstyrelsen, en av landstinget, en av hushållningssällskapets förvaltningsutskott samt två genom val å ordinarie föreningssammanträde. Som undantag från denna regel gäller i Gävleborgs län, att antalet styrelseledamöter uppgår till sju, nämligen två utsedda av länsstyrelsen, en av hushållningssällskapet och fyra genom föreningsval. Det synes i allmänhet ha ordnats på sådant sätt, att de styrelseledamöter, som valts å föreningssammanträde, representerat industrien och hantverket samt att någon av dem även företrätt den större industrien.

Enligt norrlandskommitténs mening är det lämpligt, att företagarförenings styrelse även i fortsättningen består av representanter såväl för det allmänna som för industrien och hantverket. Gemensamt för dem alla bör

uppställas som önskemål, att de känna väl till näringslivet i länet och såvitt möjligt även inom landet i övrigt. Med hänsyn till att staten och landstingen i det följande förutsättas tillskjuta de medel, som föreningarna behöva för sin lånerörelse och sin administration, synes det naturligt, att det allmänna erhåller majoritet inom styrelsen. En av ledamöterna torde böra utses av statligt organ. Skäl kunna visserligen tala för att det borde tillkomma länsstyrelsen såsom högsta länsmyndighet att tillsätta denna ledamot. Med hänsyn till att företagarföreningarnas verksamhet i de norrländska länen enligt kommitténs förslag kommer att bli ett betydelsefullt led i statsmakternas allmänna strävanden att utveckla småindustrien och hantverket anser emellertid kommittén lämpligt, att Kungl. Maj:t utser ifrågavarande styrelseledamot. Denne bör tillika vara styrelsens ordförande. En sådan anordning torde även underlätta kontakten mellan föreningarna och de centrala statsorgan, som komma att taga befattning med långivningen till företagarföreningarna, något som synes vara av viss vikt i betraktande av de betydande medel, som avses att ställas till föreningsstyrelsernas förfogande.

Såvitt kommittén kan finna, böra landstingen i egenskap av länens kommunala organ ha anledning att intressera sig för den företagsfrämjande verksamhet, som utövas av företagarföreningarna. Landstingen torde enligt vad ovan anförts stå närmast att betraktas som huvudmän för företagarföreningarna. Kommittén har också i det föregående räknat med att landstingen, med kännedom om vad förhållandena i respektive län kräva, skola vara villiga att tillskjuta vissa medel för verksamheten till utfyllnad av vad som anslås från statens sida. Det synes med hänsyn härtill ligga närmast till hands, att det allmännas representanter i företagarföreningsstyrelse, med bortseende från den av Kungl. Maj:t utsedda ledamoten, tillsättas av vederbörande landsting. För främjande av det intima samarbete som, oavsett att jordbrukets binärningar undantagas från företagarföreningarnas verksamhet, bör upprätthållas mellan dessa senare och hushållningssällskapen liksom mellan organisationernas chefstjänstemän, synes det lämpligt, att landsting som en av sina ledamöter i företagarföreningsstyrelse utser någon, som samtidigt representerar hushållningssällskapet.

I överensstämmelse med vad nu anförts torde företagarföreningsstyrelse lämpligen böra bestå av fem ledamöter, av vilka en utses av Kungl. Maj:t och två av landstinget samt två väljas å föreningssammanträde. Det torde emellertid böra stå företagarförening fritt att i stället bestämma antalet ledamöter i styrelsen till sju, varvid fortfarande en torde böra utses av Kungl. Maj:t samt hälften av de övriga utses av landstinget och den andra hälften väljas å föreningssammanträde. Motsvarande antal suppleanter torde böra tillsättas i enahanda ordning.

Enligt nuvarande föreningsstadgar brukar en revisor utses av länssty-

relsen eller landstinget och en revisor väljas på föreningssammanträde. Härjämte utser chefen för socialdepartementet en särskild revisor. Till denna sistnämnda funktion är för alla föreningarna utsedd en och samma person. Enligt norrlandskommitténs mening är den nu tillämpade ordningen i huvudsak lämplig. Det synes dock kommittén, som om landstinget hellre än länsstyrelsen bör utse den ene revisorn. Det bör förutsättas, att landstinget på denna post sätter en person, som är väl kvalificerad för uppgiften. Den av chefen för socialdepartementet utsedde revisorn torde böra ersättas med ett statligt ombud, som har tillfälle att följa föreningens förvaltning och taga del av räkenskaperna. Ombudet har självfallet att framställa de erinringar, vartill han finner anledning.

Kommittén har övervägt, under vilket statsorgan företagarföreningarna lämpligast böra sortera, om de nu kopplas in såsom ett reguljärt led i det allmännas åtgärder för främjande av industri och hantverk. Kommerskollegium kan synas ligga närmast i detta hänseende. Enligt kommitténs mening bör detta ämbetsverk taga befattning med vissa frågor sammanhängande med den statliga utlåningen till företagarföreningarna. I övrigt anser kommittén övervägande skäl tala för att föreningarna berörande ärenden underställas Kungl. Maj:t. I den mån icke beredningen av sådana ärenden anses liksom hittills böra ske i socialdepartementet, synes föreningarnas verksamhet vara hänförlig till handelsdepartementets förvaltningsområde.

Vad härefter angår behovet av personal hos företagarföreningarna synes det önskvärt, att denna företräder såväl kommersiell som teknisk sakkunskap. På föreståndaren för förening — vilken torde böra benämnas direktör — torde böra ställas stora krav på allmän duglighet och på ingående kännedom om näringsförhållanden. Med hänsyn till angelägenheten av att ifrågavarande för näringslivet i länen betydelsefulla befattningar besättas med så lämpliga personer som möjligt — de må tagas från respektive län eller utifrån — förordar kommittén, att tillsättning av sådan befattning skall ske efter kungörelseförfarande. Det synes även lämpligt, att beslut, som företagarförenings styrelse fattar beträffande tillsättning av direktör, skall kunna överklagas hos Kungl. Maj:t. Direktör torde icke utan medgivande av Kungl. Maj:t böra få åtaga sig avlönat uppdrag.

Åtminstone hos vissa föreningar torde även böra anställas en konsulent. I den mån direktören ej har teknisk sakkunskap, bör sådan företrädas av konsulenten. Härutöver torde man böra räkna med att förening i särskilda fall skall behöva anlita speciell expertis.

I det följande återkommer kommittén till frågan om kostnaderna för företagarföreningarnas administration.

Företagarföreningarnas låneverksamhet. I det föregående har såsom en uppgift för företagarföreningarna angivits, att dessa vid behov böra vara

företagare behjälpliga med att skaffa kredit till nyetablering eller utvidgning av verksamhet. För de fall, då det visar sig icke vara möjligt att hos bankinrättning utverka kredit på skäligen villkor, bör förening äga möjlighet att själv bispringa företagare med kredit. Det kan också inträffa, att bankinrättning visserligen finner sig kunna bevilja företagare en del av den erforderliga krediten men icke är villig att ställa till förfogande denna i dess helhet med hänsyn till att bankmässig säkerhet ej kan ställas för hela beloppet. I sådana fall bör det vara tänkbart, att krediten delas mellan bankinrättningen och företagarföreningen, så att denna senare exempelvis lämnar kredit mot den högre liggande delen av en in-teckningssäkerhet. En företagarförening bör nämligen ha möjlighet att i högre grad än bankinrättningarna taga hänsyn till en småföretagares personliga kvalifikationer, så mycket mer som företagarföreningen även på andra sätt med råd och dåd bistår företagaren och följer hans verksamhet.

Av den redogörelse, som lämnats i det föregående, framgår, att de norrländska företagarföreningarna under de år, varunder de hittills verkat, utlämnat lån till sammanlagt betydande belopp.

Det torde vara till fördel att företagarföreningarna — liksom hittills varit fallet — kunna sköta sin kreditgivning så smidigt som möjligt och utan att allt för restriktivt vara bundna av fasta regler. Detta bör bland annat gälla säkerheten för kreditgivningen. Sådan säkerhet torde böra fordras, där ej särskilda skäl tala för att eftergift bör medgivas härutinnan. I anslutning till vad ovan anförts kunna emellertid några bestämda krav icke uppställas i fråga om säkerhetens beskaffenhet, utan föreningarna torde ofta nödgas nöja sig med att godtaga den säkerhet, som kan erbjudas. Det avgörande bör vara, om förutsättningar finnas för att det åsyftade företaget skall lyckas. Till motverkande av att företagarföreningarna gå utanför sina egentliga uppgifter vid kreditgivningen och för att en viss spärr skall finnas mot alltför stora risktaganden, vill norrlandskommittén emellertid i detta sammanhang förorda, att förening icke skall äga att i något fall till ett och samma företag bevilja större kredit än 25 000 kronor, med mindre Kungl. Maj:t lämnat medgivande härtill. Beträffande återbetalningen av krediter bör enligt kommitténs mening föreskrivas, att kredit ej må beviljas för längre tid än tio år. Under en sådan tid bör företagare i allmänhet ha hunnit nedbringa sin kredit därhän, att den kan överflyttas till en vanlig kreditinrättning. Det bör emellertid kunna förekomma, att företagare vid utgången av nämnda tid beviljas ny kredit hos företagarföreningen.

Övervägande skäl tala för att räntesatserna för de av företagarföreningarna beviljade krediterna bestämmas enhetligt. Vid bedömandet av räntans höjd torde få räknas med att utlåningsmedlen komma att ställas till förfogande av staten. Till frågan huru räntan å ifrågavarande statslån bör bestämmas återkommer kommittén i det följande. Det kan synas tveksamt

samt, om till denna ränta bör läggas någon tilläggsränta till täckande av administrationskostnader för utlåningen samt eventuella risker för förluster å denna. I det följande uttalar sig kommittén för att staten bör ikläda sig såväl ökade bidrag till föreningarnas administration som visst ansvar för uppkommande förluster, varjämte förutsättes att landstingen, såsom huvudmän för respektive föreningar, göra vissa åtaganden i dessa hänseenden. Med utgångspunkt härifrån finner sig kommittén böra räkna med att räntan på de av företagarföreningarna utlämnade lånen skall kunna sättas lika med räntesatsen för de av föreningarna upptagna statslånen.

Det torde böra förutsättas, att låntagare inträder som medlem av respektive företagarförening.

Beträffande frågan, om företag böra subventioneras genom beviljande av bidrag utan återbetalningsskyldighet, må erinras om att av de norrländska företagarföreningarna endast en, nämligen Västerbottens, i nämnvärd utsträckning använt de av staten beviljade subventionsmedlen till bidragsgivning. Dessa medel ha i övriga län samtidigt som de använts i lånerörelsen närmast betraktats som en reserv för att täcka eventuellt uppkommande förluster. Enligt norrlandskommitténs mening böra hantverks- och industriföretag icke komma till stånd, som sakna förutsättningar att bli bärkraftiga. Uppenbarligen bör därför subvention endast kunna ifrågakomma, där det befinnes önskvärt, att ett företag av viss art startas på en plats men kostnaderna för företagets förläggning på denna plats te sig höga särskilt med hänsyn till den tilltänkta företagarens resurser, eller då subventionen får karaktären av ett uppfostringsstöd. Det kan förtjäna erinras om att i samband med egnahemslån till förvärv av jordbruksfastighet kan beviljas ett s. k. premielån som bidrag till grundförbättrings- eller byggnadsarbeten på fastigheten. Ett sådant premielån är räntefritt och avskrives normalt under loppet av ett antal år. En motsvarighet härtill skulle möjligen kunna tänkas även för hantverks- och småindustriföretag. Det skulle också kunna ligga nära till hands att bevilja ett bidrag, som täckte ett eller annat års ränta. Räntefrihet under de första åren av lånetiden förekommer för en del statliga lån, bland annat för vissa lån från den i det föregående omnämnda hemslöjdslånefonden. Det föreligger emellertid alltid risk för att en subventionering kan leda till uppkomsten av företag, vilka för framtiden bli beroende av fortsatt stöd, var till kommer att subventioneringen av vissa företag kan medföra en osund konkurrens med andra företag. Kommittén har därför funnit övervägande skäl tala för att staten — utöver redan anvisade subventionsmedel — tills vidare icke beviljar några medel för en subventionsverksamhet under normala tider. Såsom framhålles i det följande kan det däremot under tider med arbetslöshet, då det för det allmänna är av särskild betydelse att främja sysselsättning, vara lämpligt att statliga medel ställas till förfo-

gande för sådant ändamål, som nyss nämnts. Oberoende härav står det givetvis fritt för landstingen, vilka få förutsättas ha intresse av föreningarnas verksamhet och vilka ha möjlighet att bedöma vad som kräves för att en önskvärd företagarverksamhet skall komma till stånd i respektive län, att i mån av behov anvisa subventionsmedel åt föreningarna.

I detta sammanhang bör också uppmärksammas frågan, om det bör tillkomma företagarföreningarna att även utan samband med utvidgning eller rationalisering av företag bevilja kredit för att sanera företags ekonomi. Denna fråga synes icke kunna besvaras generellt utan bör bedömas efter omständigheterna i de särskilda fallen. Äro de uppkomna svårigheterna för ett företag icke beroende av en olämplig ledning för företaget utan måste de tillskrivas kris- eller andra förhållanden, varöver företagsledningen ej kunnat råda, synes det naturligare, att denna erhåller hjälp för att rida ut svårigheterna, än att företaget stjälpes och eventuellt ett annat företag kommer i åtnjutande av stöd för att sätta i gång en liknande rörelse. Om ett företag däremot kommit i svårigheter på grund av dålig skötsel eller förutsättningar eljest saknas för att företaget genom ett mera tillfälligt stöd ånyo skall kunna komma på fötter, torde företagarförening ej ha anledning att ingripa för att hålla företaget under armarna.

Här ovan har norrlandskommittén åsyftat den kreditgivning, som kan anses tillhöra företagarföreningarnas normala verksamhet för främjande av hantverk och småindustri. Såsom framhållits i det föregående ligger det emellertid nära till hands, att föreningarna särskilt under depressionstider komma att utnyttjas av staten för särskilda sysselsättningsbefrämjande åtgärder. Kommittén hyser visserligen den uppfattningen, att föreningarna icke böra gå utanför sin reguljära uppgift att främja tillkomsten eller utvecklingen av sådana småföretag, som kunna antagas bliva bärkraftiga för framtiden. Kommittén kan dock icke bortse från att det kan vara lämpligt att animera företag att förlägga vissa investeringsarbeten till en sådan tid, varom nu är fråga, i stället för att uppskjuta dem till en ur arbetsmarknadspolitisk synpunkt mindre lämplig tidpunkt. Därest det allmänna skulle anse det lämpligt, att särskilda anslagsmedel anvisas för beviljande av bidrag till kostnaderna för sådana utbyggnadsåtgärder, föreligger givetvis icke hinder att anlita företagarföreningarna härför.

Finansieringen av företagarföreningarnas lånerörelse. Kommittén övergår härefter till att behandla spørsmålet, på vad sätt företagarföreningarna böra erhålla kapital till den kreditgivning, som enligt det nyss anförda bör bedrivas av dem. Enligt kommitténs mening bör staten ställa till förfogande medel för detta ändamål. Olika alternativ kunna tänkas för finansieringens ordnande, nämligen att föreningarna antingen såsom nu tilldelas statsmedel för att på föreningarnas eget ansvar användas för utlåning eller att föreningarna i stället uppträda såsom låneförmedlare på

statens ansvar. Förstnämnda alternativ synes vara att föredraga ur den synpunkten, att föreningarna härvid å ena sidan kunna ha större frihet vid dispositionen av medlen och å andra sidan komma att känna större ansvar för långivningens handhavande. Emellertid kan det ej bortses från att långivning av ifrågavarande slag kan vara förenad med relativt stora risker. Då föreningarnas verksamhet i stort sett icke är vinstgivande, ha föreningarna ej möjlighet att själva samla sådana fonder, som erfordras för att de skola kunna bära dylika risker. Staten måste därför på något sätt träda till.

Av den förut lämnade redogörelsen framgår, att de statslån, som hittills beviljats företagarföreningarna, utgått från det under riksstatens femte huvudtitel uppförda anslaget till arbetsmarknadens reglering m. m. eller tidigare anslag för liknande ändamål. Att denna anordning kommit att tillämpas, förklaras av att då frågan om anslag till Västernorrlands läns företagareförening på sin tid väcktes — tidigare hade något sådant anslag icke beviljats — frågan härom ingick som ett led i olika förslag till främjande av arbetstillfällena i nämnda län. Av det dåvarande anslaget till reservarbeten bestredos även i övrigt vissa statliga utgifter för främjande av företagarkerksamheten. I motsats till lånen till företagarföreningarna, vilka sålunda bestridas av anslag å driftbudgeten och bokföras å s. k. diversemedelstitel, bruka statliga lån eljest i allmänhet utgå av särskilda utlåningsfonder för olika ifrågakommande ändamål. I det föregående ha omnämnts en del sådana fonder, som ha samband med främjande av hantverk och småindustri.

Då kommittén nu utgår från att den långivning, som under ett antal år bedrivits genom de norrländska företagarföreningarna, bör fortsättas såsom en mera reguljär låneform, anser kommittén tillräcklig anledning icke längre förefinnas att låta denna långivning intaga en särställning i förhållande till statlig utlåning i allmänhet. Även statslånen till företagarföreningarna torde sålunda böra utgå från en statens utlåningsfond.

Beträffande de villkor, som härvid böra fastställas för statslånen, vill kommittén först erinra om att räntan för övervägande antalet utlåningsfonder är satt i visst förhållande till statens s. k. normalränta. Enligt beslut av 1943 års riksdag har Kungl. Maj:t bemyndigats att för varje budgetår, i den mån riksdagen ej annorlunda beslutar, efter hörande av fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret, fastställa normalräntan för lån från statens utlåningsfonder med utgångspunkt från medeltalet av räntan, beräknad på emissionskursen, för de tio sista årens statliga upplåning mot obligationer och reverser med en ursprunglig löptid av minst tio år. Bestämmelser i dessa ämnen återfinnas i två kungörelser den 31 december 1943 (nr 936 och 937) angående ränta å lån från statens utlåningsfonder respektive angående ändring av bestämmelserna om lån från statens utlåningsfonder, i vad de avse räntans fastställande. Normalräntan är för

närvarande enligt en kungörelse den 15 juni 1944 (nr 319) fastställd till 4 procent. Såsom framgår av den förut lämnade redogörelsen är räntan på lån från statens hantverkslånefond — liksom från de flesta andra fonder, däribland hemslöjdslånefonden och industrilånefonden — bestämd lika med nämnda normalränta, medan däremot lån från fonden för hantverks- och småindustrikredit förräntas efter en halv procent högre räntesats. Å andra sidan tillämpas lägre räntesats än normalräntan i fråga om vissa fonder för sociala eller liknande ändamål eller för jordbruket berörande speciella syften. Enligt kommitténs mening böra statslånen till företagarföreningarna i räntehänseende jämsställas med förstnämnda lån, d. v. s. förräntas efter 4 procent. Med utgångspunkt från vad ovan anförts därom att räntan för de av föreningarna beviljade krediterna bör sättas lika med räntesatsen för de av föreningarna upptagna statslånen, skulle alltså även räntan å företagarkrediterna komma att utgå efter nyssnämnda räntesats av 4 procent. Kommittén finner denna ränta skälig, låt vara att kommittén gärna sett, att gällande ränteprinciper medgivit något lägre räntesats. Av det föregående framgår, att Norrbottens småindustriförening och Gävleborgs läns företagareförening tillämpa en räntesats av 4 procent för sin utlåning, medan däremot lånen från de övriga norrländska företagarföreningarna löpa med endast 3,5 procent.

Om lånen till företagarföreningarna, i enlighet med kommitténs förslag, i räntehänseende likställas med hantverkslånen, skulle det kunna ifrågasättas, om icke förstnämnda lån, vilka även med hänsyn till sitt ändamål äro besläktade med hantverkslånen, liksom dessa borde utgå av den redan befintliga statliga hantverkslånefonden. Då lånen till företagarföreningarna i vissa hänseenden böra regleras genom särbestämmelser, synas emellertid övervägande skäl tala för att en särskild utlåningsfond inrättas för ifrågavarande långivning.

Av företagarföreningarna hittills upptagna statslån äro enligt Kungl. Maj:ts i samband med lånen meddelade beslut tills vidare amorteringsfria. Återbetalning skall framdeles ske i enlighet med beslut, som kommer att meddelas av Kungl. Maj:t. Norrlandskommittén, som i det föregående uttalat sig för att företagarföreningarna även i fortsättningen böra vara i stort sett obundna av fastlåsta regler i fråga om återbetalningstid m. m., finner det med hänsyn härtill ej heller möjligt, att generella bestämmelser meddelas om återbetalningstider för föreningarnas lån från staten. Det för kreditgivningen under visst år beviljade statslånet torde böra återbetalas, i den mån amorteringar verkställas å de med anlitande av statslånet utlämnade krediterna. Som längsta lånetid torde emellertid böra fastställas tio år. I övrigt torde beträffande återbetalningen av statslånen böra gälla liknande föreskrifter som i fråga om en del andra statliga lånefonder.

Enligt vad som framgår av det föregående kunna i fråga om företagarföreningarnas långivning icke uppställas stränga krav på säkerhet, utan

blir det nödvändigt att för varje särskilt fall bedöma, vilken säkerhet som kan lämnas. Det är därför icke heller möjligt att med avseende å statslånen till företagarföreningarna ge några generella bestämmelser i fråga om säkerhet för dessa lån. Kommittén finner för sin del övervägande skäl tala för att föreningarna liksom hittills böra vara fritagna från att ställa säkerhet för sina lån.

Kommittén återkommer här till den förut berörda frågan, huru företagarföreningarna skola kunna bära de förluster, som man vid en långivning av förevarande art icke kan undgå att räkna med. Såsom framhållits ha föreningarna ej möjlighet att själva samla sådana fonder, som skulle erfordras för att de skulle kunna bära uppkommande förluster av nämnvärd storleksordning, utan är det nödvändigt, att staten på något sätt träder till. En möjlighet är härvid, att staten en gång för alla ställer en garantifond till förfogande för envar förening (så har skett i fråga om vissa halvstatliga kreditinstitutioner). Eller också kan staten årligen eller i samband med att nya statslån beviljas tillskjuta vissa belopp, avsedda att av förening fonderas och vid behov användas till täckande av förluster. Denna senare väg ansluter sig tydligen i realiteten i viss utsträckning till nuvarande förfaringssätt med anvisande av subventionsmedel, i den mån dessa icke utnyttjas för bidragsgivning i en eller annan form. Svårigheten blir här att bedöma, i vilken omfattning dylika riskfondsmedel skola behöva anvisas. Om staten anvisar sådana medel i viss relation till de åt föreningarna anvisade utlåningsbeloppen, uppställer sig även frågan huru det bör förfaras, om förening återbetalar statslån. Med detta system kan det vidare befaras, att fondbildningen hos de olika föreningarna kommer att bli mycket ojämn, varvid de största fonderna samlas hos de föreningar, som inskränka sig till en rent bankmässig kreditgivning och avhålla sig från sådan företagsfrämjande verksamhet, som kan vara förenad med några som helst risker. En tredje utväg är, att staten ikläder sig ansvar för alla av företagarförening med anlitande av statslån utlämnade krediter intill viss procent av antingen respektive kreditbelopp eller den uppkomna förlusten. Kommittén finner sist antydda väg vara den mest ändamålsenliga. Staten synes sålunda böra ikläda sig att bära förslagsvis 50 procent av uppkommen förlust, varvid bör förutsättas, att återstoden av denna täckes av det kapital, som finnes reserverat i form av hittills av staten beviljade subventionsmedel eller genom bidrag av landstinget eller på annat sätt. Av den föregående redogörelsen för företagarföreningarnas verksamhet framgår, att dessas fonderade medel i de flesta fall äro mycket betydande i jämförelse med utlåningens omfattning.

Kommittén har övervägt att föreslå, att företagarförenings sammanlagda utlåning ej skall få överstiga visst antal gånger föreningens eget kapital, liksom också att detta kapital icke skall få användas i lånerörelsen utan placeras i vissa såsom säkra ansedda värden. Emellertid har kommittén

med den ståndpunkt, som kommittén nyss intagit till frågan om ansvaret för uppkommande förluster, ej funnit sig ha tillräckliga skäl att framlägga förslag i dessa hänseenden.

Övervägande skäl synas tala för att företagarförening ej skall få upptaga lån hos annan än staten. I undantagsfall bör emellertid särskilt medgivande härtill kunna lämnas av Kungl. Maj:t.

Anslag för företagarföreningarnas verksamhet m. m. Av det föregående framgår, att av det för innevarande budgetår under tionde huvudtiteln upptagna anslaget till upplysnings- och organisationsverksamhet i fråga om hantverk och småindustri följande belopp avsetts skola utgå såsom bidrag till de norrländska företagarföreningarnas administrationskostnader, nämligen 9 500 kronor till Norrbottens småindustriförening, 9 000 kronor till vardera av Västerbottens och Västernorrlands läns företagareföreningar samt 8 000 kronor till vardera av Jämtlands läns och Gävleborgs läns företagareföreningar. Till de här upptagna statsbidragen komma de bidrag, som kunna komma att ställas till förfogande av de ytterligare 70 000 kronor, som efter framställning från norrlandskommittén beräknats skola få tagas i anspråk från anslaget till åtgärder för arbetsmarknadens reglering m. m.

Förutom de av staten anvisade medlen till administrationskostnader samt vissa av landstingen m. fl. beviljade bidrag till samma ändamål ha föreningarna härför tagit i anspråk även ränteinkomster, som uppkommit genom att av föreningarna mottagna lånemedel varit räntefria under två år samt beträffande mottagna subventionsmedel någon förräntningsplikt över huvud taget icke ifrågakommit, under det att däremot föreningarna å sin sida åtminstone till större delen placerat dessa medel mot ränta. I vissa fall synes också subventionsmedlens kapital ha anlitats för administrationskostnader.

För framtiden bör det vara ett önskemål, att de medel, som anvisas till lån och eventuellt bidrag, ej tagas i anspråk för administrationen.

Beträffande beräkningen av de statliga administrationsbidragen kan det diskuteras, huruvida man bör räkna med att staten skall svara för hela kostnaden för verksamheten eller om landsting och eventuellt andra institutioner skola förutsättas liksom hittills bidraga till administrationen. Norrlandskommittén vill för sin del förorda, att visst belopp, varierande efter verksamhetens omfattning i de olika länen, beräknas såsom statsbidrag för envar av de norrländska företagarföreningarna samt att ytterligare erforderliga medel i mån av behov anvisas av landstingen.

För att ge en uppfattning om den ungefärliga ram, inom vilken administrationskostnaderna åtminstone hos de större företagarföreningarna kunna antagas hålla sig, framlägges här ett exempel på en utgiftsstat, som skulle kunna motsvara behovet.

Löner och arvoden:

En direktör och en konsulent, sammanlagt	25 000
Bokförings- och skrivbiträdespersonal, sammanlagt	7 000
Särskilda experter	1 000
Sekreterare och juridisk rådgivare	500
Resekostnader och traktamenten:	
Styrelseledamöter och revisorer	1 500
Konsulenterna	7 000
Kontorshyra	2 000
Upplysningsverksamhet och reklam m. m.	3 000
Övriga expenser	3 000
Summa kronor 50 000	

Med hänsyn till vad i det föregående (sid. 15) anförts rörande angelägenheten av att för direktörsbefattningarna hos företagarföreningarna förvärvas personer, som äro så lämpliga som möjligt för sina uppgifter, och till konkurrensen med det enskilda näringslivet om sådana dugande krafter torde man böra räkna med en förhållandevis hög ersättning åt dessa.

Där det på grund av arbetsuppgifternas omfattning skulle visa sig nödvändigt för en företagarförening att ha anställd större personal än nu angivits eller det å andra sidan skulle befinnas obehövt att anställa mer än en tjänsteman i direktörs- eller konsulentgrad, påverkas givetvis administrationsutgifterna i motsvarande mån.

Med utgångspunkt från ovan skisserade kostnadsberäkning anser norrlandskommittén maximibeloppet för det statliga administrationsbidraget till en företagarförening böra utgöra 35 000 kronor. Administrationsbidraget bör bestämmas för ett vart budgetår med hänsynstagande till såväl kostnaderna under nästföljande budgetår som de uppskattade utgifterna för det löpande budgetåret. Sammanlagda kostnaden för statsbidrag till de norrländska företagarföreningarna torde i enlighet med det här anförda för budgetåret 1945/46 böra beräknas uppgå till omkring 160 000 kronor (för närvarande 43 500 kronor¹ bortsett från nyssnämnda särskilda anslagsmedel under femte huvudtiteln).

I den mån särskilda uppgifter åläggas företagarföreningarna, som kunna antagas föranleda en ökning av utgifterna utöver vad som betraktas såsom normalt, torde denna kostnadsökning helt böra täckas av statsmedel.

Vad angår de norrländska företagarföreningarnas behov av kapitalmedel för utlåningsrörelsen, kan detta självfallet variera under olika förhållanden. Norrlandskommittén förordar, att den statliga utlåningsfond, som bör inrättas för långivning till de norrländska företagarföreningarna, till en början erhåller ett kapitaltillskott av 2 000 000 kronor.

I detta sammanhang vill kommittén ifrågasätta, huruvida icke praktiska skäl kunde tala för att redan beviljade lån överföras från den nuvarande

¹ Anslagen ha sedermera avsevärt höjts.

diversemedelstiteln i statsräkenskaperna till redovisning å den utlåningsfond, från vilken statslånen till företagarföreningarna i fortsättningen komma att utgå. Om detta skulle befinnas lämpligt, torde särskilda föreskrifter böra meddelas om vad som bör iakttagas vid en sådan överföring.

I anslutning till vad här ovan anförts har norrlandskommittén upprättat ett förslag till kungörelse angående lån från lånefonden för de norrländska företagarföreningarna. Förslaget fogas såsom bilaga vid detta betänkande.

Kommittén har av naturliga skäl ej haft anledning att framlägga förslag med avseende å andra företagarföreningar än de norrländska. Kommittén anser de särskilda förhållanden, som inledningsvis framhållits såsom utmärkande för det norrländska näringslivet, utgöra vägande skäl för statsmakterna att snarast möjligt, utan avvaktan på eventuella utredningar rörande åtgärder för främjande av småföretagarverksamhet i allmänhet, för de norrländska länens del vidtaga åtgärder i den riktning, som i detta betänkande föreslås av kommittén.

Sammanfattning och hemställan. I enlighet med vad norrlandskommittén i det föregående i olika sammanhang anført håller kommittén före, att en effektivisering av de norrländska företagarföreningarnas verksamhet bör kunna vinnas genom ett lämpligt klarläggande av deras arbetsuppgifter, genom ett stärkande av deras organisatoriska uppbyggnad och personalresurser ävensom genom en rationalisering av formerna för statens medverkan till finansieringen av föreningarnas administration samt långivningsverksamhet. En omläggning i sistnämnda hänseende synes önskvärd även ur statliga budgetsynpunkter.

Norrlandskommittén hemställer, att åtgärder måtte vidtagas i syfte

dels att företagarföreningarna i Norrland må för sin långivande verksamhet komma i åtnjutande av statslån i huvudsaklig överensstämmelse med de grunder, som framgå av ett vid detta utlåtande fogat kungörelseförslag,

dels att för ifrågavarande långivning inrättas en statlig utlåningsfond och att såsom kapitaltillskott till denna för budgetåret 1945/46 anvisas ett investeringsanslag av 2 000 000 kronor,

dels att årligt statsbidrag må utgå till nämnda föreningar i anslutning till de bidragsgrunder, som ovan förordats av kommittén,

dels ock att till dylika statsbidrag åt de norrländska företagarföreningarna för budgetåret 1945/46 räknas med ett anslag å 160 000 kronor.

Förslag

till

**kungörelse angående lån från lånefonden för de norrländska
företagarföreningarna.**

Häri genom förordnas som följer:

Inledande bestämmelser.

§ 1.

Från lånefonden för de norrländska företagarföreningarna tilldelar Kungl. Maj:t sådan företagarförening statslån i enlighet med bestämmelserna i denna kungörelse.

§ 2.

Med företagarförening förstås i denna kungörelse ekonomisk förening utan personlig ansvarighet, vilken har till ändamål att främja en sund utveckling av hantverk och småindustri och vilkens stadgar godkänts av Kungl. Maj:t.

§ 3.

Företagarförenings stadgar skola innehålla bestämmelser därom

1) att rätt till inträde såsom medlem i föreningen står öppen för envar enskild person, organisation eller samfällighet,

2) att vid röstning å föreningssammanträde varje medlem skall äga en röst,

3) att föreningens styrelse skall bestå av fem eller sju ledamöter, av vilka en skall utses av Kungl. Maj:t och tillika vara styrelsens ordförande samt övriga ledamöter till hälften utses av landstinget och till hälften väljas å föreningssammanträde,

4) att för revision av styrelsens förvaltning och föreningens räkenskaper skola utses två revisorer, av vilka den ene utses av landstinget och den andre väljes å föreningssammanträde, samt att tillfälle att följa förvaltningen och taga del av räkenskaperna dessutom skall beredas ett av chefen för handelsdepartementet utsett ombud,

5) att innan tillsättning av direktör hos företagarförening sker, befattningen skall på lämpligt sätt kungöras till ansökan ledig, ävensom att Kungl. Maj:t skall äga att, därest besvär anföres över föreningsstyrelsens beslut om sådan tillsättning, undanröja detta beslut, med skyldighet för styrelsen att upptaga frågan till ny behandling,

6) att direktör hos förening icke må utan tillstånd av Kungl. Maj:t åtaga sig avlönat uppdrag,

7) att föreningen ej må utan Kungl. Maj:ts medgivande upptaga lån hos annan än staten,

8) att föreningens styrelse skall handhava kreditgivning till idkare av hantverk och småindustri i enlighet med bestämmelserna i §§ 9—15 här nedan samt de föreskrifter, som jämlikt § 16 meddelas av Kungl. Maj:t,

9) att det skall ankomma på Kungl. Maj:t att, för den händelse förening skulle upplösas, bestämma rörande användningen av vad som vid likvidation må återstå av föreningens tillgångar, efter det skulderna blivit guldna, samt

10) att ändring i stadgarna ej må bli va giltig, med mindre densamma godkännts av Kungl. Maj:t.

Om statslån till företagarföreningar.

§ 4.

Företagarförening, som önskar erhålla statslån, skall till Kungl. Maj:t ingiva skriftlig framställning härom, avseende föreningens tillämnade kreditgivning under visst kalenderår.

§ 5.

Av Kungl. Maj:t beviljat statslån må efter ingången av det år, för vilket lånet beviljats, av företagarföreningen i mån av behov lyftas hos kommerskollegium mot skuldförbindelse enligt formulär, som kollegium fastställer. Behovet skall styrkas på sätt kollegium föreskriver. Vid behovets beräkning skall hänsyn tagas till å ena sidan det belopp, som kan förväntas bli va under skälig tid framåt, i regel ett halvt år, utbetalat å utav föreningen enligt denna kungörelse beviljade lån, samt å andra sidan det belopp av föreningen enligt kungörelsen tilldelade statslånemedel, som föreningen redan lyft men ej utbetalat.

Vad av beviljat statslån icke vid utgången av det år, för vilket lånet beviljats, blivit disponerat till kreditgivning, må ej därefter av föreningen disponeras och skall, om det lyftats, återbetalas till kommerskollegium före utgången av januari månad nästföljande år.

§ 6.

Statslån skall förräntas efter fast vid lånets beviljande bestämd räntefot, motsvarande statens normalränta.

Företagarförening skall årligen före januari månads utgång till kommerskollegium inbetala ränta å statslånet samt de kapitalbelopp å från statslånet beviljade krediter, som under nästföregående år influtit till föreningen, ävensom de belopp, till vilkas utbekommande rätten under sistnämnda år förfallit eller förverkats.

Statslån skall vara i sin helhet återbetalat till kommerskollegium före utgången av tionde året efter det, för vilket lånet beviljats. Förening äger

oberoende härav, närhelst den så önskar, återbetala eller verkställa avbetalning å statslån.

Har företagarförening använt statslån i strid mot gällande bestämmelser eller underlåtit uppfylla villkoren för lånets tillgodonjutande, vare föreningen pliktig att, om kommerskollegium så förordnar, inbetala utestående lånebelopp eller del därav jämväl i annan ordning än som följer av det ovan sagda.

Å till betalning förfallet belopp, som ej av företagarföreningen inbetalas till kommerskollegium inom behörig tid, skall föreningen erlagga dröjsmålsränta enligt de grunder, som kunna varda i särskild ordning bestämda.

§ 7.

Uppkommer förlust å kredit, som av företagarföreningen med anlitande av statslånet beviljats idkare av hantverk eller småindustri, skall förlusten bäras till hälften av staten och till återstående del av föreningen.

Belopp, för vilket föreningen sålunda har att svara, skall inbetalas till kommerskollegium före januari månads utgång året efter det, varunder förlusten uppkommit.

§ 8.

Företagarförening, som innehar statslån, skall årligen före utgången av februari månad till Kungl. Maj:t avgiva redogörelse för lånerörelsen under nästföregående kalenderår.

Om företagarföreningarnas kreditgivning.

§ 9.

Företagarförening må med anlitande av medel, som enligt denna kungörelse ställts till föreningens förfogande, bevilja kredit åt enskild eller juridisk person, som är i behov härav för idkande av hantverk eller småindustri och som icke kan annorledes uppbbringa erforderligt belopp på skäligen villkor.

Låntagare skall vara skyldig att inträda såsom medlem av föreningen.

§ 10.

Kredit må av företagarförening allenast beviljas till företag, som kan antagas hava goda förutsättningar att med framgång bedriva åsyftad verksamhet.

§ 11.

Kredit må icke beviljas ett och samma företag till högre sammanlagt belopp än 25 000 kronor, med mindre Kungl. Maj:t efter framställning av föreningen lämnat medgivande härtill.

§ 12.

För kredit skall ställas säkerhet, där icke förening för särskilt fall finner skäl att eftergiva kravet härå.

§ 13.

Vid beviljande av kredit skall företagarförening bestämma den tid, inom vilken de åtgärder, som må vara avsedda att främjas genom krediten, skola hava genomförts, ävensom, där det befinnes lämpligt, meddela sådana föreskrifter rörande lånebeloppets användande och sättet för dess utbetalande, att trygghet vinnes för att lånet blir använt för därmed avsett ändamål.

§ 14.

Kredit må ej beviljas för längre tid än tio år.

Företagarförening må icke betinga sig högre ränta å kredit än som gälder för föreningens statslån till motsvarande belopp.

§ 15.

Företagarförening skall förbehålla sig rätt att uppsäga kredit helt eller delvis till omedelbar betalning,

om låntagaren genom oriktig uppgift föranlett kreditens beviljande,

om låntagaren visar försumlighet att erlägga föreskriven ränta eller amortering eller annorledes bryter mot vad honom enligt avgiven skuldförbindelse åligger,

om eljest sådana förhållanden inträffat, att låntagaren med hänsyn till det med lånet avsedda syftet uppenbarligen icke längre bör få tillgodojuta lånet, eller

om företagarföreningen finner säkerheten för lånet hava undergått avsevärd försämring.

Reglementariska föreskrifter.

§ 16.

De ytterligare föreskrifter, som finnas erforderliga rörande bedrivandet av ifrågavarande utlåningsverksamhet samt villkoren för utlåningen och vad därmed har samband, meddelas av Kungl. Maj:t.

Denna kungörelse träder i kraft den 1 juli 1945.

Dispositionen av Ragundabottnarna i Jämtlands län

Avg. 11 oktober 1945

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet.

I två vid 1944 års riksdag väckta likalydande motioner, nämligen I: 159 och II: 223, har hemställts, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning om statsmakternas medverkan att realisera ett i motionerna framfört förslag om anläggande av ett jordbruk å de s. k. Ragunda bottnar i Jämtlands län. Motionerna avse ett område, som bildats genom att Indalsälven år 1796 brutit sig en ny fåra, varvid motsvarande sträcka av den tidigare älvbotten uppgrundats.

Jordbruksutskottet har i sitt utlåtande i ärendet, nr 65, anfört följande.

Enligt vad som framgår av utredningen i ärendet är jordmånen inom ifrågasvarande område merendels god, vilket utskottet även haft tillfälle att förvissa sig om vid besök på platsen. Naturliga förutsättningar förefinnas därför enligt utskottets uppfattning för en lönande jordbruksdrift på området. Ett effektivt utnyttjande av marken hindras dock av den nu rådande ägosplittringen i cirka 110 skiften, vilka i åtskilliga fall ägas av personer bosatta på avsevärt avstånd från lotterna. I likhet med motionärerna anser utskottet därför lämpligt, att frågan om vilka möjligheter som kunna tänkas för att området bättre än hittills må kunna utnyttjas för jordbruksändamål blir föremål för en allsidig och förutsättningslös utredning, därvid även det i motionerna framlagda förslaget att områdets brukande skulle överlätas på en av lottägarna bildad förening bör prövas.

Utskottet har hemställt att riksdagen i anledning av förevarande motioner måtte anhålla, att Kungl. Maj:t ville överlämna motionerna till norrlandskommittén för att tagas under övervägande vid fullgörandet av kommitténs uppdrag.

Jordbruksutskottets utlåtande har godkänts av riksdagen, som i skrivelse den 21 juni 1944, nr 405, meddelat Kungl. Maj:t sitt beslut i ärendet.

Sedermera har Kungl. Maj:t den 30 juni 1944 förordnat, att förevarande riksdagsskrivelse och utskottsutlåtande ävensom ovan omförmälda motioner skulle överlämnas till norrlandskommittén för att tagas under övervägande vid fullgörandet av kommitténs uppdrag.

Norrlandskommittén har överlämnat den förberedande behandlingen av frågan om dispositionen av Ragundabottnarna till en särskild delegation inom kommittén, bestående av riksdagsmännen O. L. Tjällgren, Multrä,

ordförande, och Jon N. Jonsson, Bollnäs, samt landstingsmannen P. O. Pålsson, Lit. Såsom sekreterare åt delegationen har, enligt förordnande av dåvarande chefen för jordbruksdepartementet, tjänstgjort jordbrukskonsulenten E. O. Sjölund, Örnsköldsvik.

Delegationen har den 29 juni 1945 till kommittén avlämnat sin utredning i ärendet, vilken närslutes denna skrivelse.¹

Ärendet har härefter varit föremål för behandling inom kommittén. Som resultat av kommitténs överväganden får kommittén anföra följande.

Av den verkställda utredningen kan utläsas, att det där åsyftade området å Ragundabottnarna med hänsyn såväl till jordens beskaffenhet, avrinnings- och andra förhållanden som till sitt läge synnerligen väl lämpar sig för att utnyttjas till jordbruksdrift. Å andra sidan framgår, att möjligheterna härtill för närvarande äro mycket bristfälligt tillvaratagna. Om nu rådande förhållanden fortbestå, kommer otvivelaktigt jordens hävd att ytterligare försämrast.

Det förekommer i stor utsträckning, att jordar med väsentligt sämre förutsättningar än det nu ifrågavarande området utnyttjas för jordbruksdrift och rent av göras till föremål för nyodling. Det synes då föga rationellt, att Ragundabottnarna med sina goda jordmånsförhållanden ligga så bristfälligt brukade som fallet är. Härtill kommer, att området i fråga, såsom kommittén i det följande kommer att närmare utveckla, torde kunna utnyttjas för jordbruk i en form, som inte endast kommer brukarna till godo utan kan bli till fromma även för bygden och länet.

Med hänsyn till det nu anförda har kommittén, i anslutning till den ståndpunkt som intagits av riksdagen, funnit det väl värt att övervägas, vad som kan göras för att få till stånd en ändring i fråga om brukandet av Ragundabottnarna.

När det gäller att bedöma, huru det i utredningen åsyftade området å Ragundabottnarna lämpligast kan nyttiggöras för jordbruksdrift, kunna olika möjligheter övervägas.

Närmast till hands kunde synas ligga, att områdets jord på ett eller annat sätt nyttjades i sambruk med lottägarnas huvudfastigheter. Att ordna detta individuellt för de särskilda fastigheterna har, enligt vad erfarenheterna givit vid handen, i allmänhet mött svårigheter. Den mest påtagliga orsaken härtill synes ha varit de i flertalet fall långa avstånden mellan huvudfastigheterna och lotterna. Av samma anledning synes det knappast vara att förvänta — något som eljest kunde ha vissa skäl för sig — att området skall kunna med fördel utnyttjas som gemensamhetsbete för huvudfastigheterna.

I stort sett torde man alltså böra räkna med att det här är fråga om ett

¹ Här utesluten.

område, som bör utnyttjas fristående från de nuvarande huvudfastigheterna. Härvid bortses från att i enstaka fall förutsättningar finnas att av området disponera mark till komplettering av kringliggande ofullständiga jordbruk. Om dessa möjligheter utnyttjas, kvarstår att räkna med ett disponibelt område av omkring 130 hektar.

Då de häri ingående lotterna äro för små att var för sig brukas såsom självständiga jordbruk, har man såsom huvudalternativ att välja mellan att sammanslå dem till ett antal s. k. familjejordbruk eller att utnyttja området för bildande av ett större jordbruk.

Ett sådant större jordbruk — vilket skulle tillhöra en storleksklass som är ganska sparsamt förekommande i Norrland — skulle kunna bli av stor betydelse i flera avseenden såväl för den närmaste bygden som även för länet i övrigt. Kommittén har funnit det alternativ för jordbrukets anordnande, som av delegationen betecknats med 4 och som karakteriseras av relativt lågt kreatursantal och intensiv växtodling, bäst kunna fylla de önskemål som ur olika synpunkter kunna anläggas på frågan. Ett sålunda bedrivit jordbruk skulle — bortsett från att det enligt delegationens beräkningar skulle ge bättre förräntning än flertalet andra alternativ — kunna möjliggöra försäljning av utsäde av lämpligare beskaffenhet än det som nu ofta användes i Norrland och som i allmänhet inköpes från andra landsdelar. Även uppfödning av avelsdjur skulle kunna ifrågakomma vid jordbruket. Vidare skulle detta för de närmaste jordägarna kunna bli till nytta genom att i mån av behov ställa vallhö till förfogande. Härtill kommer den allmänna betydelse som jordbruket skulle kunna få för bygden genom sin ställning såsom föregångsjordbruk och såsom sådan läringsgård, som kommittén avsett i sitt betänkande angående yrkesutbildningen i Norrland.

Enligt de beräkningar, som framlagts av delegationen och vilka underställts även utanför kommittén stående expertis, skulle anordnandet av ett större jordbruk i enlighet med ovan förordade alternativ påkalla följande kapitalinvesteringar¹, nämligen för inköp av jord 111 500 kronor, grundförbättringar 56 000 kronor, byggnader 297 000 kronor, redskap 40 500 kronor och levande inventarier 28 000 kronor, eller sammanlagt 533 000 kronor. Om man åter, såsom kommer att diskuteras i det följande, grundar jordbruket på arrende av de ifrågavarande lotterna, minskas behovet av kapitalinvestering till 421 500 kronor. Förstnämnda sammanlagda kapitalinvestering motsvarar ett belopp av över 4 000 kronor per hektar, varav mer än hälften kommer på byggnader. Man torde kunna utgå från att kostnaderna per hektar skulle bli ännu högre, om området i stället disponerades till flera mindre jordbruk.

¹ Det bör uppmärksammas, att kostnadsberäkningarna hänföra sig till år 1945. Byggnads- m. fl. kostnader ha avsevärt stigit under den tid, som förflutit efter utredningens avgivande.

Kommittén vill här inte underlåta att understryka de vanskligheter, som äro förenade med kalkyler rörande ett tillämnat jordbruks framtida räntabilitet. Detta följer redan av jordbrukets beroende av det allmännas kommande prispolitik beträffande jordbruksprodukter. Något som numera alltid måste väcka vissa betänkligheter mot nybildning av jordbruk är de höga byggnadskostnaderna, vilka det kan vara svårt att förränta med jordbrukets avkastning.

Ifall ett större jordbruk skulle bildas genom gemensam disposition av lotterna på Ragundabottnarna, har delegationen räknat med att företaget bör förvaltas av en särskilt inrättad driftsförening. Oavsett om man anlitar denna eller en annan form — kommittén återkommer härtill i det följande — uppställer sig såsom en grundläggande fråga, om jordområdet bör förvärvas med äganderätt eller på arrende.

Kommittén finner det uppenbart, att jordbrukets grundande på äganderätt till jorden och därav möjliggjord sammanläggning av de olika lotterna till en fastighet måste innebära väsentligt större garantier för jordbrukets vidmakthållande än om lotterna bestå såsom skilda fastigheter och allenast sammanhållas genom att de arrenderas av en och samma driftsförening. Till en början förhåller det sig så att arrenderätten ej lagligen kan upplåtas på längre tid än 50 år, och möjligheten att arrendet åtminstone i fråga om vissa fastigheter därefter icke kommer att förnyas, är ägnad att långt i förväg kasta sin skugga framför sig och försvåra en rationell och långsiktigt inställd drift av jordbruket. Även innan de 50 åren gått till ända, finnes emellertid risk för att arrenderätten till en eller flera av lotterna kan komma att upphöra, och detta även om nyttjanderätten är in-tecknad. Vid exekutiv försäljning av en jordlott kan nyttjanderätten förfalla. Om detta sker i någon större omfattning, kan det medföra rubbning av driftsplanen och av möjligheterna att utnyttja byggnaderna. Mest ödesdigert kan ett upphörande av arrenderätten bliva, i den mån det gäller sådan mark, där byggnader äro uppförda, varvid en förflyttning av dessa kan bliva nödvändig.

På grund av det nu anförda hyser kommittén, i likhet med majoriteten inom delegationen, allvarliga betänkligheter mot att det åsyftade jordbruksföretaget på Ragundabottnarna grundas på arrenderätt.

Emellertid ha lottägarna i allmänhet ställt sig avvisande till tanken på att avstå från äganderätten till sina lotter. Det förtjänar uppmärksammas, att det redan på grund härav icke skulle kunna ifrågakomma att stycka området till familjejordbruk. Däremot ha lottägarna förklarat sig beredda att upplåta lotterna på arrende. Likaså har Jämtlands mejeriförening gjort sin medverkan beroende av att jordbruket grundas på arrende. Ej heller finnes för närvarande någon laglig möjlighet att tvångsvis, genom expropriation eller på annan väg, förmå lottägarna att avstå sin jord till det

avsedda ändamålet. Man måste även i någon mån förstå lottägarnas inställning. Någon särskilt lockande vinst kan näppeligen med bestämdhet ställas i utsikt för dem, i den mån de ingå såsom delägare i driftsföreningen. Och i fråga om de allmänna fördelar, som skulle vara förenade med bildandet av ett större jordbruk på Ragundabottnarna, kunna de ifrågavarande lottägarna knappast förväntas ha mycket större intresse än den kringliggande bygden i övrigt. Samtidigt tillbakahållas lottägarna från försäljning genom tanken på att lotterna äro eller kunna bliva förenade med vattenrätt och andra förmögenhetsvärden, som lottägarna kunna riskera att gå miste om genom försäljning. Även om dessa värden genom olika rättsliga åtgärder förbehållas de nuvarande lottägarna också efter en försäljning av jorden — av delegationens utredning framgår, att olika möjligheter kunna anlitas härför — synas tidigare både egna och andras erfarenheter inge dem en allmän motvilja mot att göra sig av med en tillgång av angiven beskaffenhet. Redan på grund av detta bristande intresse från lottägarnas sida skulle det möta stora svårigheter att finansiera företaget, om detta skulle grundas på äganderätt till jorden.

Däremot ha såväl lottägarna som institutioner inom bygden — delvis efter det delegationen avgivit sin promemoria — visat sig beredda till avsevärda uppoffringar för bildandet av ett jordbruk på Ragundabottnarna grundat på arrende. Med hänsyn härtill och till den positiva inställning riksdagen intagit till frågan om ett bättre utnyttjande av förevarande område har kommittén trots sina allmänna betänkligheter för anlitan av denna väg ansett sig böra undersöka betingelserna härför.

En bestämd förutsättning för att ett jordbruksföretag av den kapitalkrävande natur, varom nu är fråga, bör komma till stånd synes kommittén emellertid böra vara, att åtminstone den mark, varå byggnaderna ligga, förvärvas med äganderätt. Härvid kommer under alla förhållanden ett visst värde att ligga i byggnaderna, som kan tjäna som kreditunderlag, låt vara att värdet i hög grad blir beroende av i vad mån byggnaderna få användning för brukandet av jorden utanför byggnadstomten. Kommittén har inhämtat, att möjlighet finnes att förvärva viss areal jord med lämpligt läge för erforderliga byggnader. Det ligger i sakens natur att kommittén anser önskvärt, att så stor jordareal som möjligt kan förvärvas med äganderätt.

Med utgångspunkt från att det här avsedda jordbruket förvaltas av en för ändamålet bildad driftsförening och att denna endast erhåller arrenderätt till huvudsakliga delen av området ingår kommittén här på frågan om finansieringen av jordbruksföretaget.¹

Av det föregående framgår, att kostnaderna för bildande av ett större

¹ Jämför not å sid. 31. Uppmärksammas bör även, att bestämmelserna för egnahems-långivning m. m. numera ersatts med nya bestämmelser.

jordbruk, grundat på arrende, av delegationen beräknats till 421 500 kronor. Utan att nu kunna bedöma, till vilka belopp jord för bebyggelsen kan förvärvas med äganderätt, vill kommittén såsom en arbetshypotes göra det antagandet att kostnaderna för jordbrukets bildande, inberäknat det första jordförvärvet, komma att uppgå till i runt tal 435 000 kronor, vartill komma omkring 50 000 kronor såsom driftskapital.

Enligt delegationens finansieringsplan skola de lottägande medlemmarna i den åsyftade ekonomiska föreningen teckna en insats av 250 kronor per hektar av medlemmens jordlott och lämna föreningen försträckning till belopp motsvarande 70 procent av respektive lotts taxeringsvärde eller i medeltal omkring 600 kronor per hektar. Med dessa utgångspunkter har delegationen beräknat lottägarnas insatser till 33 200 kronor och deras försträckning till föreningen till 78 400 kronor eller sammanlagt 111 600 kronor, allt i runda tal. Vidare har det räknats med att Jämtlands mejeriförening, Jämtlands slakteriförening och lantmännens centralförening i Jämtlands län skola stödja företaget med respektive 52 800 kronor, 25 000 kronor och 10 000 kronor eller tillhopa 87 800 kronor, varav 22 000 kronor såsom insatser och 65 800 kronor såsom försträckning. De sålunda av delegationen gjorda beräkningarna — vilka tillkommit efter diskussioner med såväl lottägarna som de nämnda föreningarna men vilka likväl enligt sakens natur delvis måste betraktas som approximativa — föranleda i stort sett icke några erinringar från kommitténs sida. Enligt kommitténs mening böra insatserna i föreningen erläggas kontant eller, vad angår lottägarnas insatser, genom särskilda belåningsbara reverser. Även beträffande de föreslagna försträckningsbeloppen synas övervägande skäl tala för att dessa regelmässigt inbetalas kontant. Försträckningarna torde böra löpa med viss på förhand överenskommen ränta och torde böra göras uppsägbara, åtminstone från långivarnas sida, under 50 år.

Lån från statliga lånefonder ha i delegationens finansieringsplan beräknats skola erhållas till belopp av 92 900 kronor, varav 44 000 ur fonden för lantarbetarbostäder, 15 000 kronor ur täckdikningslånefonden, 1 500 kronor ur avdikningslånefonden och 32 400 kronor ur maskinlånefonden. Om staten skall medverka till finansieringen av ifrågavarande företag, synes det kommittén enklast, att staten lämnar ett gemensamt lån till de olika ändamålen, vilket lån förslagsvis torde böra utgå med högst 125 000 kronor. Som säkerhet för lånet torde böra godtagas inteckning i den fastighet, varå byggnaderna komma att vara belägna, låt vara att denna inteckning torde kunna delvis ligga ovanför fastighetens taxeringsvärde. I huvudsaklig överensstämmelse med de villkor, som gälla vid egnahemsbelåning av jordbruksfastigheter, torde här avsett statslån böra uppdelas på en stående del och en amorteringsdel, vilken sistnämnda efter 5 amorteringsfria år avbetalas genom årliga annuiteter å 6 procent, inberäknat 3,6 procent ränta, varvid amorteringstiden kommer att utgöra 26 år utöver de amorterings-

fria. Den stående delen, vilken likaledes bör förräntas efter 3,6 procent, torde böra återbetalas i samband med att amorteringsdelen slutlikvideras. Vid denna tid bör det vara möjligt att skaffa erforderlig kredit hos bank-inrättning. Stående delen torde böra bestämmas till 50 000 kronor, medan återstående lånebelopp bör utgöra amorteringsdel. Lånet synes böra bestridas av egnahemslånefondens medel.

I delegationens finansieringsplan har räknats med statsbidrag till driftsföreningen å tillhoppa 96 530 kronor, varav 71 250 kronor till ladugården, 18 800 kronor till grundförbättringar och 6 480 kronor i form av författningsenlig avskrivning å lånet från maskinlånefonden. Beträffande förstnämnda bidrag har delegationen räknat med att detta skall komma att beviljas från sådana medel, som avsetts skola stå till förfogande vid inträffande arbetslöshetskris. Enligt kommitténs mening är det vanskligt att bygga företagets finansiering på en sådan eventualitet, så mycket mera som det ännu icke torde kunna betraktas som slutgiltigt fastställt, efter vilka grunder statsbidrag då komma att utgå. Kommittén, som anser statsbidrag till föreningen, liksom nyss förordats beträffande statslånet, böra utgå med ett gemensamt belopp för olika ändamål, anser detta belopp böra beräknas utan hänsyn till möjligheten att erhålla bidrag av arbetslöshetsmedel. Däremot synes det naturligt, att i bidragsbeloppet inräknas vad som skulle kunna utgå från anslaget till grundförbättringar och i form av avskrivning å maskinlånet. Vidare torde böra uppmärksammas, att föreningen, genom att statslånet ordnas på det sätt som nyss föreslagits, går miste om den subvention som ligger i att de särskilda lånen till lantarbetarebostäder enligt gällande bestämmelser äro räntefria under 10 år och därefter löpa med allenast 3,25 procent ränta. Hänsyn torde böra tagas även härtill vid bestämmandet av statsbidragets belopp. Slutligen vill kommittén erinra om att vid bildande av familjejordbruk och stödjordbruk särskilda s. k. premielån kunna erhållas till belopp av intill 3 000 och i särskilda fall 4 500 kronor per fastighet, vilka premielån ej behöva återbetalas annat än i särskilda undantagsfall, närmast då låntagaren ej fullgör sina skyldigheter. Med beaktande av nu anförda omständigheter finner sig kommittén böra förorda, att i statsbidrag till ifrågavarande förening beviljas sammanlagt 50 000 kronor, varvid villkoren för premielån torde böra tillämpas. Som säkerhet för eventuell återbetalningsskyldighet torde böra lämnas fastighetsinteckning, belägen ovanför inteckningen för statslånet. Beloppet torde kunna bestridas av fonden till premielån åt egnahemslåntagare.

Såväl lån som bidrag torde böra beviljas av Kungl. Maj:t, som härvid har att fastställa erforderliga villkor för åtnjutandet av statens stöd.

På de sätt, som kommittén här angivit, skulle driftsföreningen erhålla till sitt förfogande sammanlagt (111 600 + 87 800 + 125 000 + 50 000 =) 374 400 kronor. Det skulle härefter återstå att täcka ett kapitalbehov av

omkring 100 000 kronor. Delegationens finansieringsplan upptar en kredit i sparbank på 40 000 kronor mot säkerhet av fastighetsinteckning. Enligt vad nyss anförts är en bankkredit å sistnämnda belopp ej tillräcklig. Å andra sidan kan för krediten ej utnyttjas inteckning med belåningsbart läge i fastigheten, eftersom denna säkerhet förutsatts skola disponeras för statens lån och bidrag. Emellertid har — sedan delegationen avgivit sin promemoria — Ragunda kommunalnämnd enligt vid handlingarna i detta ärende närslutna protokollsutdrag för den 18 juli och den 23 september 1945 ställt i utsikt en borgen från kommunens sida för driftsföreningens lån intill ett belopp av 100 000 kronor. Erbjudandet av denna borgen — för vilken förutsattes medgivande av Kungl. Maj:t — har förbundits med följande villkor, nämligen att undervisning i någon form anordnas vid jordbruket, att säkerhet erhålles i lösegendom, hästar, kreatur, maskiner och dylikt, att kommunen äger tillsätta en revisor i föreningen samt att kommunen äger rätt att teckna andelar, om så beslutas. Dessa villkor torde utan större olägenheter kunna uppfyllas av driftsföreningen.

Enligt vad kommittén här ovan antytt skulle driftsföreningens behov av anläggnings- och driftskapital kunna tillgodoses på i stort sett följande vägar:

medlemmarnas insatser	kronor	33 200
» försträckning till föreningen	»	78 400
ekonomiska föreningars insatser	»	22 000
» » försträckning till föreningen	»	65 800
statslån	»	125 000
statsbidrag	»	50 000
bankkredit mot kommunborgen	»	100 000
Summa kronor		474 400

Även om anskaffningen av jord — bortsett från marken till byggnaderna — till en början ordnas arrendevägen, kan det vara möjligt och lämpligt, att driftsföreningen efter hand förvärvar lotter med äganderätt. Enligt kommitténs mening bör föreningen kunna erhålla lån från egnahemslånefonden för detta ändamål till belopp högst motsvarande köpeskillingen och mot säkerhet i anslutning till tidigare lämnad inteckningssäkerhet för statslån och statsbidrag.

De lån från egnahemslånefonden — i samband med jordbrukets startande eller senare — och de statsbidrag i form av lån från fonden till premielån åt egnahemslåntagare, vilka skulle beviljas enligt det ovan anförda, torde icke kunna anses vara av den storleksordning i förhållande till långivningen i övrigt från dessa fonder, att de behöva föranleda särskilt hänsynstagande vid beräkningen av kapitalbehovet för fonderna.

I det föregående har kommittén tagit till utgångspunkt delegationens förslag, att här avsett jordbruk bör förvaltas av en särskild driftsförening.

Det har vidare räknats med att andelarna i föreningen skulle komma att tecknas av dels innehavarna av jordlotter och dels vissa ekonomiska föreningar. Delägarna i driftsföreningen, sådan som denna tänkts skola anordnas enligt delegationens förslag, skulle ej själva deltaga i arbetet på jordbruket utan endast ha ställning av delägare i företaget. För arbetet skulle alltså komma att anställas särskild personal.

Man kan fråga sig, om det icke skulle vara en naturligare lösning, att företaget komme att ägas av desamma som skola arbeta på jordbruket. Detta skulle härvid komma att utgöra ett föreningsjordbruk i närmare anslutning till de tankar, som kommit till uttryck vid igångsättandet nyligen av en utredning rörande lagstiftning om föreningar för gemensamt ägande och gemensam drift av jordbruk. Kommittén har emellertid bibragts uppfattningen, att från befolkningen i bygden icke kan påräknas vare sig tillräckligt intresse eller tillräckliga resurser för att ett jordbruk med sistnämnda driftsform skulle kunna komma till stånd på Ragundabottnarna genom enskilda initiativ.

Man finge då snarare tänka sig, att staten inköpte området — i den mån ägarna kunde förmås att sälja sina lotter — samt bebyggde och i övrigt iordningställde detsamma för jordbruk, varefter det kunde upplåtas antingen till särskilt bildad förening eller annan brukare. För att staten skulle ha anledning att direkt taga ansvaret för anläggandet av ett jordbruk av förevarande art, borde det emellertid få förutsättas, att särskilda förhållanden förelåge, exempelvis ett överskott av jordbrukarsöner eller lantarbetare på orten, vilka vore intresserade av att finna sysselsättning på ett dylikt jordbruk. Några sådana skäl för statens ingripande finnas ej i detta fall, och kommittén kan därför icke förorda några åtgärder i nu avsedd riktning.

I enlighet med vad här anförts har kommittén ej kunnat komma till annat resultat än att frågan om anläggandet av ett större jordbruk på Ragundabottnarna bör bliva beroende av om lottägare, länsinstitutioner eller andra taga erforderliga initiativ härutinnan.

I den mån en driftsförening, såsom delegationen tänkt sig, bildas för ifrågavarande företag, uppställer sig spørgsmålet, vilka krav som böra ställas på föreningen, för att staten skall lämna företaget det stöd, som avsetts i det föregående. Som ett allmänt villkor härför torde böra gälla, att föreningens stadgar — vilka icke torde böra få ändras utan Kungl. Maj:ts tillstånd — stå i överensstämmelse med lagen om ekonomiska föreningar, att stadgarnas föreskrifter om insatskapitalets storlek, vinstutdelning och avskrivning motsvara kraven på en sund ekonomisk förvaltning samt att styrelse och revisorer utses på lämpligt sätt. Kommittén har icke funnit sig böra framlägga något förslag till stadgar — delegationen har däremot utarbetat ett utkast härtill — utan anser det böra lämnas öppet åt blivande initiativtagare att närmare bedöma vilket innehåll stadgarna böra

få. Bland annat bör då ställning tagas till om andra än lottägare och länsföreningar — samt eventuellt Ragunda kommun — böra få ingå såsom medlemmar i föreningen. Tillräckliga skäl måhända icke finnas att begränsa rätten till inträde i föreningen på sådant sätt. Ett avgörande villkor för att staten skall stödja företaget bör under alla förhållanden vara, att Kungl. Maj:t vid prövning av ansökan om lån och bidrag finner förutsättningar föreligga för att det åsyftade jordbruksföretaget skall kunna drivas med framgång. Med denna utgångspunkt håller kommittén före, att det icke bör vara uteslutet att, om initiativ tages till anläggande av ett jordbruk efter de linjer, som kommittén förordat i det föregående, och Kungl. Maj:t anser tillräckliga garantier finnas för en ändamålsenlig skötsel av företaget, statligt stöd lämnas företaget oavsett om initiativtagaren utgöres av en särskilt för ändamålet bildad driftsförening eller initiativet tagits från annat håll. Under alla förhållanden böra i vederbörligt lånekontrakt intagas föreskrifter, som ge staten största möjliga trygghet för att syftet med statens stöd kommer att tillgodoses.

Av det sagda följer, att kommittén icke betraktar lösningen av nu föreliggande spörsmål såsom prejudicerande för den framtida behandlingen av frågor om bildande av föreningsjordbruk. När kommittén ansett sig böra förorda vissa statliga åtgärder för underlättande av tillkomsten av ett större jordbruk på Ragundabottnarna, har detta skett med hänsyn till att området, enligt vad riksdagen konstaterat, ej för närvarande är brukat på ett rationellt sätt och att bildandet av ett sådant jordbruk för bygden och länet skulle kunna vara av värde ur olika synpunkter.

Under återopande av vad ovan anförts får norrlandskommittén föreslå, att Kungl. Maj:t måtte utverka riksdagens bemyndigande att, därest åtgärder vidtagas för anläggande av ett större jordbruk på Ragundabottnarna i anslutning till de grunder, som förordats av kommittén, för ändamålet bevilja lån och bidrag av statsmedel å respektive högst 125 000 kronor och 50 000 kronor med tillägg av ytterligare erforderlig kredit för inköp framdeles av jord med äganderätt, allt med tillämpning av de villkor, som likaledes i det föregående angivits av kommittén, samt att besluta om ianspråktagande av erforderliga medel för ändamålet från egnahemslånefonden respektive fonden till premielån åt egnahemslåntagare.

I detta ärendes handläggning ha, förutom undertecknade, deltagit ledamöterna Andersson, Degerstedt, Fjellström, Granström, Hedlund, Jonsson, Mäler, Nyström, Pålsson, Sandberg, Sten och Tjällgren.

Stockholm den 11 oktober 1945.

NILS MALMFORS

Yngve Ericsson

Bostadsförhållandena för helårsarbetande skogs- arbetare m. m.

Avg. 3 juni 1946

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet.

Inom skogsbruket i Norrland äro sysselsatta ett stort antal arbetare, vilka icke ha egna jordbruk att sköta vid sidan av skogsarbetet och vilka icke heller ha sina arbetsförhållanden i övrigt ordnade på ett tillfredsställande sätt. Dessa arbetare stå ofta på en ekonomiskt och socialt låg standard. Om man vill förbättra deras ställning, synes man i huvudsak ha två vägar att gå, nämligen att underlätta för dem att anskaffa jordbruk vid sidan av skogsarbetet eller ock att främja en mera stadigvarande sysselsättning i skogen. I förstnämnda hänseende har staten sedan många år vidtagit åtgärder av olika slag. Däremot synes från statens sida icke ha ägnats uppmärksamhet åt möjligheterna att förbättra förhållandena för skogens arbetare i sådana fall, då förutsättningarna för erhållande av jordbruk av ena eller andra anledningen äro mindre goda.

Norrlandskommittén har ansett sig böra upptaga till behandling vissa frågor berörande nu åsyftade skogsarbeters bostadsförhållanden. Härvid bortses från bostäderna på arbetsplatserna, de s. k. skogshärbärgena, i vilket ämne utredning pågår genom särskilda sakkunniga.

Innan kommittén ingår på nyssnämnda spörsmål, torde det vara lämpligt att meddela vissa uppgifter angående olika kategorier av arbetare inom skogsbruket ävensom om vidtagna åtgärder för främjande av jord- och bostadsanskaffning för skogsarbetare.

Olika kategorier av arbetare inom skogsbruket.

**Vidtagna åtgärder för främjande av jord- och bostadsanskaffning för skogs-
arbetare.**

Norrlandskommittén.

Enligt vad som framgår av det föregående utföres arbetet inom storskogsbruket till största delen av jordbrukare, antingen ägare eller arrendatorer

eller söner till dem. Om man bortser från familjejordbruk och större jordbruk, för vilkas innehavare arbetet inom storskogsbruket icke utgör annat än en mer eller mindre tillfällig förvärvskälla, är det huvudsakligen stöd-jordbruken och de ofullständiga jordbruken, som ge sina innehavare tid att vid sidan av jordbruket åtaga sig arbete inom storskogsbruket. Det är här närmast fråga om sådana jordbrukare, som ej ha egen skog av större omfattning.

Att det för jordbrukare ofta kan innebära fördelar, ur såväl sysselsättnings- som förtjänstsynpunkter, att ha tillgång till skogsarbete, synes uppenbart. Betydelsen därav ökas i den mån vegetationsperioden minskas. Visserligen torde möjligheterna att kombinera jordbruk med skogsarbete reduceras i och med att jordbrukarhustrurnas arbete i ladugårdarna inskränkes och detta allt mera övertages av männen. Under överskådlig tid framåt torde man likväl ha att räkna med att innehavarna av ett mycket stort antal jordbruk i Norrland komma att, i den mån de icke finna sysselsättning på egen skog, vara benägna att åtaga sig arbete inom storskogsbruket.

Bland de arbetande inom skogsbruket, vilka icke utgöras av jordbrukare och deras söner, är en stor del att betrakta som lösarbetare. Vid sidan av arbetet på skogen ha dessa i allmänhet annat mer eller mindre tillfälligt grovarbete som levebröd, men i brist på sådan sysselsättning gå de tidvis arbetslösa. Deras levnadsstandard är ofta låg. I den mån ifrågavarande arbetare erhållit egna småbruk, ha deras levnadsvillkor i allmänhet märkbart förbättrats. Vid sidan av utvecklingen mot att lösarbetare förvärva egna arbetarsmåbruk eller andra mindre jordbruk — vilka sedan ibland ökas ut till mer eller mindre bärkraftiga jordbruk — kan emellertid iakttagas en annan utvecklingslinje, nämligen mot helårssysselsättning inom skogsbruket. Att en arbetare sålunda blir stadigvarande anställd hos skogs-företag, behöver dock icke hindra, att han under en del av sommaren, om så befinnes lämpligt, är ledig och kan ägna sig åt jordbruksarbete.

Inom kommittén verkställda utredningar ha givit vid handen, att man för framtiden, främst med hänsyn till det ökade behovet av skogsvårds-åtgärder, bör räkna med att arbetet i skogsbruket kan mer än hittills fördelas jämnt över året. För storskogsbruket kan det då te sig naturligt att i större utsträckning än hittills anställa arbetare, som sysselsättas hela eller huvuddelen av året i skogsbruket. Detta gäller emellertid i allmänhet icke körarna, i det att dessa huvudsakligen endast under vinterperioden kunna finna tillräcklig användning för hästarna i skogsarbetet. En tendens mot utnyttjande av helårssysselsatta skogsarbetare har tydligt framträtt i södra och mellersta Sverige, där möjligheterna att sysselsätta arbetskraften hela året i skogsarbete hittills varit större än i Norrland. Enligt vad som upplysts ha erfarenheterna härav varit goda.

Om anställningen av helårssysselsatta arbetare inom storskogsbruket

skulle få ökad omfattning även i norra Sverige, skulle denna utveckling av allt att döma i första hand komma lösarbetarna till godo. Visserligen skulle utvecklingen även kunna leda till minskade möjligheter för mindre jordbrukare att utfylla sin sysselsättning genom arbete inom storskogsbruket. Emellertid torde det finnas anledning räkna med att utnyttjandet av helårssysselsatta arbetare inom skogsbruket i första hand blir aktuellt i sådana fall, då svårigheter göra sig gällande att erhålla tillräcklig arbetskraft för skogen genom anlitande av den arbetskraft, som jordbruket kan ställa till förfogande. Men även om en konkurrens mellan skogsbruket och jordbruket om arbetskraft skulle resultera i nedläggning av ett antal jordbruk, kan detta ej utan vidare betraktas som något olyckligt. Det bör nämligen ej förnekas, att den nuvarande sammankopplingen mellan jord- och skogsbruk kan leda till att jordbruk uppehållas, som ekonomiskt sett borde nedläggas och vilkas utövare kunna finna en bättre bärning på annat sätt. Å andra sidan kan det också förekomma, att en jordbrukare skulle ha den största fördelen av att helt ägna sig åt jordbruket i stället för att splittra sin arbetskraft. I anslutning till det sagda bör helårssysselsättning inom skogsbruket kunna bli aktuell icke endast i bygder där förutsättningar för jordbruksdrift tryta men skogsbruket kan ge god bärning åt sina arbetare utan även i jordbruksbygder, där ett rationellt skött jordbruk tager i anspråk alltför stor del av utövarens arbetskraft för att denne även skall kunna disponera tid för skogsarbete.

Då här ovan hänvisats till att man för framtiden bör kunna mer än hittills fördela arbetet inom skogsbruket jämnt över året och med hänsyn härtill räknats med en tendens mot utnyttjande av helårssysselsatta arbetare inom storskogsbruket, behöver detta icke i och för sig betyda, att också grunden för det självägda hemmansskogsbruket ryckes undan. För de jordbruk, som äro kombinerade med egen skog, torde nämligen även framgent finnas möjligheter att förlägga huvuddelen av skogsarbetet till vinterhalvåret, i den mån detta motiveras av hänsyn till jordbruksdriften. Storskogsbruket kan däremot ur sina synpunkter ha intresse av att utnyttja de ökade förutsättningarna för fördelning av arbetena jämnt över året.

Till en början må i detta hänseende uppmärksammas, att huggningar under sommaren såtillvida anses ekonomiskt fördelaktiga, som tidsåtgången för arbetena under denna tid blir mindre, vilket särskilt gäller glesare huggningar och risigare skog. De bestånd, det här gäller, ökas i antal vid intensifierad gallringsdrift. En sådan torde få anses önskvärd. Hos föreningen skogsarbeten pågå för närvarande vissa tekniska utredningar i detta ämne liksom över huvud taget rörande möjligheterna att utan skada på virke förlägga avverkningar även till sommartid. Hos samma förening undersökas också de vägproblem, som sammanhånga med en utökning av sommarhuggningarna.

Där det, såsom mångenstädes är fallet, råder brist på arbetskraft kan det helt naturligt vara ett intresse för storskogsbruket att kunna utnyttja

tillgänglig arbetskraft så lång tid av året som möjligt. Härtill kommer, att helårssysselsättningen inom skogsbruket är ägnad att befordra arbetarnas yrkesskicklighet. Förutsättningarna ökas också att underbygga denna genom en lämpligt anordnad yrkesutbildning. I den mån åtgärder komma till stånd för en förbättrad skoglig utbildning — varom kommittén framlagt vissa förslag i ett betänkande den 25 maj 1945 — torde dessa åtgärder av allt att döma i första hand komma att utnyttjas av dem, som ha sin huvudsakliga bärning från skogsarbete.

En förbättrad yrkesskicklighet är icke allenast av betydelse ur skogsbrukets synpunkt utan möjliggör även en stegring av inkomsterna från skogsarbete och därmed en social höjning av de där sysselsatta. En skicklig skogsarbetare bör kunna ernå en högre inkomst från helårsarbete inom skogsbruket än en lösarbetare kan påräkna och många gånger även högre än om han under en del av året avbryter skogsarbetet för att sköta ett jordbruk, som med hänsyn till sina naturliga betingelser icke är lönande. Det bör för övrigt uppmärksammas att, även där efterfrågan på arbetskraft för skogsbrukets behov är mycket stort, i verkligheten ofta uppstå luckor i sysselsättningen vid övergång från den ena näringsutövningen till den andra, alltså närmast på höstar och vårar.

För helårssysselsatta skogsarbetare blir det tydligen möjligt att ordna bosättningen utan hänsynstagande till förekomsten av jordbruksjord, låt vara att det kan vara lämpligt att bostadstomterna tilltagas så stora att där kunna ordnas trädgård, potatisland, hönshus el. dyl. Bosättningen kan alltså ske i samlad bebyggelse, med de fördelar denna kan innebära i fråga om trivsel och även beträffande kostnaderna för anordnande av tidsenliga bostads- m. fl. förhållanden. Kostnaderna för vägar, gemensamma ledningar m. m. kunna sålunda ofta begränsas. Ökade förutsättningar finnas för ändamålsenliga anordningar i fråga om kommunikationer, sjukvård, brandskydd m. m. samt ej minst med avseende å skolförhållanden. Över huvud har den mera samlade bebyggelsen helt andra möjligheter än den spridda bosättningen att tillgodose olika gemensamhetsbehov.

Vid en sådan planläggning av bebyggelsen, som här avsetts, måste givetvis hänsyn tagas till om befolkningens behov av mjölk och andra livsmedel kan tillgodoses på ett ändamålsenligt sätt utan att skogsarbetarna samtidigt idka jordbruk. En annan förutsättning för koncentration av skogsarbetarnas bosättning är att skogsvägnätet inom området är tillräckligt utbyggt, så att förbindelse finnes mellan bosättningsorterna och arbetsplatserna på skogarna, låt vara att man i dessa fall liksom eljest har att räkna med att skogshärbärgen måste komma till användning i viss omfattning.

Även om man kan utgå från att en kombination av skogsarbete med jordbruk också i fortsättningen under överskådlig tid blir vanlig i Norrland,

torde det på grund av vad ovan anförts finnas skäl att antaga, att storskogsbruket i ökad utsträckning kommer att anlita helårssysselsatta arbetare i framtiden. Dessa komma härvid att få en ställning motsvarande industriarbetarnas. Det bör kunna förutsättas, att övergång till helårsarbete inom storskogsbruket endast äger rum där betingelser på lång sikt finnas för en sådan driftsform och där vederbörande företagare är inställd på att även under tider av minskade avsättningsmöjligheter hålla arbetet i gång, bland annat genom att det då i ökad utsträckning inriktas på skogsvårdsåtgärder. Under sådana förutsättningar torde anledning icke finnas att från det allmännas sida motverka här avsedd utveckling. Så sker emellertid för närvarande såtillvida som staten på olika sätt främjar den nu vanliga formen av kombinerat jordbruk och skogsarbete, medan däremot någon uppmärksamhet icke ägnats åt de rena skogsarbetarna. Bortsett från att egnahemslånevillkoren i vissa hänseenden äro förmånligare i fråga om jordbruksfastigheter än beträffande bostadsegnahem, förekommer en diskriminering av bostadsanskaffningen utan samband med jordbruk, såsom framgår av den föregående redogörelsen, dels genom bestämmelserna om lån till anskaffande av arbetarsmåbruk¹ och dels genom föreskrifterna angående upplåtande av kronotorp. Någon motsvarighet till de statliga stödåtgärderna till anordnande av lantarbetarbostäder å större jordbruk finnes icke för skogsbrukets del, låt vara att hinder icke föreligger för att dessa bostäder, där de förekomma i södra och mellersta Sverige, även upplåtas till arbetare sysselsatta å de till jordbruken anslutna skogarna.

Det torde finnas skäl att överväga, om icke statliga åtgärder böra vidtagas även för främjande av bostadsförhållandena för arbetare, helårssysselsatta inom skogsbruket.

Härvid må först uppmärksammas de fall, då storskogsbruket självt vill ordna bostadsfrågan för sina arbetare, liksom de större jordbruken anordna bostäder åt lantarbetarna. Det synes vara av värde, att så sker. Till befrämjande härav synes det ligga nära till hands att göra motsvarande låne- och bidragsbestämmelser som nu gälla i fråga om lantarbetarbostäder även tillämpliga med avseende å skogsarbetarbostäder. Detta innebär, att lån skola kunna beviljas intill 80 procent av kostnaderna och att lånen bliva räntefria under de första 10 åren av lånetiden. Härjämte böra beviljas motsvarande bidrag, som ovan angivits kunna utgå för lantarbetarbostäder. Förutom de för lantarbetarbostäderna gällande villkoren beträffande bostädernas standard torde såsom särskild förutsättning för beviljande av lån och bidrag böra gälla, att bostäderna upplåtas till arbetare, som hela eller huvuddelen av året äro sysselsatta i skogsarbete. Vidare torde i allmänhet böra förutsättas, att bostäderna förläggas i anslutning till bygd. Lån och bidrag torde böra beviljas utan hänsyn till vederbörande

¹ Bestämmelserna för egnahems- och arbetarsmåbrukslån ha numera ersatts av nya bestämmelser på jordbruks- och bostadsområdet.

skogsägares behov härav. Ehuru domänverket utgör ett affärsdrivande verk, som i likhet med de privata skogsföretagen har att sörja för förräntning av förvaltad kapital, torde tillräckliga skäl icke finnas att domänverket beviljas lån och bidrag till skogsarbetarbostäder. Däremot torde hinder icke böra möta, att samfälligheter av olika slag komma i åtnjutande därav.

Liksom lantarbetarbostadslånen jämte bidrag beviljas av egnahemsstyrelsen¹, torde motsvarande lån och bidrag till skogsarbetarbostäder böra beviljas av denna styrelse, varvid samarbete bör ordnas med skogsstyrelsen under medverkan av skogsvårdsstyrelserna.

I samband med en kommande revision av gällande författning om lantarbetarbostadslån och lantarbetarbostadsbidrag — en sådan torde bli aktuell såsom ett led i tillämnad rationalisering av bestämmelserna om stöd till olika jordbruks- och bostadsändamål — torde föreskrifter om här ovan avsedda lån och bidrag till skogsarbetarbostäder böra införas i författningen. I avvaktan härpå torde en särskild kungörelse böra utfärdas i sistnämnda ämne, vilken härvid i stora delar kan hänvisa till författningen om lantarbetarbostadslån och lantarbetarbostadsbidrag. Utkast till sådan kungörelse fogas vid denna skrivelse.

Samma låne- och bidragsmedel, som för budgetåret 1946/1947 stå till förfogande för lantarbetarbostadslån respektive lantarbetarbostadsbidrag, torde efter riksdagens medgivande böra få anlitas även för nu åsyftade lån och bidrag till skogsarbetarbostäder. Behovet av medel för sistnämnda ändamål för budgetåret 1947/1948 torde vid beräkningen av anslag till lantarbetarbostadslån och lantarbetarbostadsbidrag kunna rent approximativt uppskattas till 500 000 kronor för lån och 25 000 kronor för bidrag.

Sedan länge har domänverkets behov av arbetskraft till stor del tillgodosetts genom upplåtande på kronoparkerna av mindre jordbrukslägenheter av olika slag, numera sammanfattade under beteckningen »kronotorp». Av den föregående redogörelsen framgår, att nya bestämmelser år 1943 meddelats i fråga om här avsedda upplåtelser. I anslutning till det ovan anförda torde vid den saneringsverksamhet och vid den nybildning av kronolägenheter, som avses komma till stånd — hittills torde efter de nya bestämmelsernas tillkomst endast ett fåtal byggnadsföretag ha genomförts — böra beaktas i vad mån domänverkets behov av skogsarbetare inom vissa områden bäst kan tillgodoses genom anställande av helårsarbetare. Då sådana arbetare icke kunna antagas få någon tid över för jordbruk och det synes angeläget, att deras hustrur icke av jordbruksarbete hindras att i önskvärd omfattning ägna sig åt hemmets och barnens vård torde det, i anslutning till vad ovan anförts, ofta vara lämpligare att till helårssysselsatt arbetare upplåta en bostadslägenhet än ett kronotorp med jord. Det

¹ Numera av bostadsstyrelsen.

förtjänar nämnas, att nyssnämnda av egnahemsstyrelsen avgivna utredning ger vid handen att av förefintliga omkring 2 100 kronotorp drygt 100 ansetts bäst lämpa sig till bostadslägenheter, ehuru detta icke varit avsikten med deras bildande.

De bostadslägenheter, som sålunda i vissa fall av domänverket böra upplåtas till skogsarbetare, torde i enlighet med vad ovan anförts böra förläggas i anslutning till tätorter eller också på sådant sätt att de tillsammans med andra liknande lägenheter och med kronotorp eller annan jordbruksbebyggelse komma att utgöra en samhällsbildning. I kostnadshänseende torde härvid — även bortsett från att det endast blir fråga om bostadsbyggnad och sålunda icke om ladugård — en del besparingar kunna vinnas genom en dylik bebyggelse. I själva verket förekomma sådana upplåtelser redan nu vid sidan av kronotorpsbestämmelserna, dock endast sällan i Norrland.

I detta sammanhang kan förtjäna anmärkas, att det även i fråga om kronotorp kan vara lämpligt att de, där tillgången på odlingsmark ger möjligheter härtill, mer än hittills torde ha varit fallet sammanföras till i någon mån koncentrerad bebyggelse, med de fördelar detta kan innebära ur ekonomiska och trivselsynpunkter. En sådan koncentration kan bland annat ge förutsättningar för gemensam maskinanvändning. Här må även erinras att, enligt vad ovan nämnts, författningen i ämnet förutsätter att gemensamma ekonomibyggnader skola kunna anordnas för två eller flera kronotorp som gränsa intill varandra. Det förefaller som om sådana rationaliseringsanordningar kunde vara särskilt motiverade i fall av förevarande art, där inbesparad manlig arbetskraft kan finna lönande användning i skogsbruket. Det synes önskvärt, att domänverket, när det nu är aktuellt att sanera byggnadsbeståndet å kronotorpen, i varje fall gör vissa försök med gemensamma ladugårdar på platser, där kronotorpen äro belägna kolonivis.

Över huvud taget synas skäl tala för att den åsyftade saneringen av förhållandena på kronotorpen grundas på en lämplig planläggning ur arbeidskrafts- och bebyggelsesynpunkt.

Under åberopande av vad sålunda anförts får norrlandskommittén föreslå,

dels att lån och bidrag av statsmedel, motsvarande de nuvarande lånen och bidragen till lantarbetarbostäder, skola kunna beviljas företagare inom skogsbruket för anordnande av bostäder åt arbetare, som hela eller huvuddelen av året äro sysselsatta inom skogsbruket (utkast till kungörelse i detta ämne bifogas),

dels att föreskrift meddelas därom att domänverket vid åsyftad sanering av byggnadsbeståndet å kronotorp skall, där förhållandena föranleda härtill, taga under övervägande lämpligheten av att i stället för kronotorp

upplåta bostadslägenheter, anslutna till samlad bebyggelse och avsedda för skogsarbetare, som nyss avsetts, samt att motsvarande skall gälla, då upplåtelse av nytt kronotorp ifrågasättes,

dels att försök inom lämpliga områden göras med anordnande av gemensamma ladugårdar för grupper av kronotorp,

dels ock att, i den mån särskilda bestämmelser om lån till bildande av arbetarsmåbruk komma att bibehållas, åt dessa bestämmelser gives en sådan innebörd, att de icke motverka att i stället bildas bostadslägenheter i sådana fall, där bättre förutsättningar finnas för sistnämnda bostättningsform.

I detta ärendes handläggning ha, förutom undertecknade, deltagit ledamöterna Andersson, Granström, Hedlund, Jonsson, Kempe, Mäler, Nyström, Sten, Strindlund och Tjällgren.

Stockholm den 3 juni 1946.

NILS MALMFORS

Yngve Ericsson

Bilaga.

Utkast

till

kungörelse om lån och bidrag till familjebostäder för skogsarbetare.

Härigenom förordnas,

dels att till ägare eller brukare av skogsmark må av statsmedel utgå lån och bidrag för uppförande av nya familjebostäder för hos honom anställda arbetare, som hela eller huvuddelen av året sysselsätts inom skogsbruk, eller för ombyggnad av eller annat mera omfattande förbättringsarbete å dylika bostäder,

dels ock att i fråga om lån och bidrag, som sålunda avsetts, i tillämpliga delar skall gälla vad om lantarbetarbostadslån och lantarbetarbostadsbidrag är stadgat i kungörelsen i detta ämne den 22 juni 1939 (nr 465) med däri sedermera gjorda ändringar.

Denna kungörelse träder i kraft den

Tidsbegränsade servitut

Avg. 24 juli 1946

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet.

I skrivelse den 26 maj 1943, nr 247, har riksdagen under återopande av jordbruksutskottets av riksdagen godkända utlåtande nr 35 hemställt, att Kungl. Maj:t måtte i de avseenden utskottet i sitt utlåtande berört låta verkställa utredning angående de norrländska ägostyckningsinnehavarnas levnadsförhållanden och försörjningsbetingelser samt för riksdagen framlägga de förslag i ämnet, vartill utredningen kunde föranleda.

Av statsrådsprotokollet den 17 december 1943, då beslut fattades om igångsättande av utredning rörande åtgärder för det norrländska näringslivets förkovran, framgår att dåvarande chefen för jordbruksdepartementet i detta sammanhang bland annat även anmälde riksdagens nyssnämnda skrivelse.

Sedermera har Kungl. Maj:t den 30 november 1945 uppdragit åt härads-hövdingen Å. G. V. Braunstein att såsom särskild utredningsman inom norrlandskommittén verkställa och till kommittén avlämna utredning angående de norrländska ägostyckningsinnehavarnas levnadsförhållanden och försörjningsbetingelser. Vidare har Herr Statsrådet samma dag tillkallat överlantmätaren i Västernorrlands län E. S. Jung samt jordbrukarna P. Eliasson, Bäcksele, och H. Sundberg, Bredåker, att — jämte ledamöterna i norrlandskommittén Holmbäck, Kempe och Mäler — såsom särskilda sakkunniga deltaga i överläggningar med utredningsmannen.

Denne har såsom resultat av utredningsarbetet med skrivelse till norrlandskommittén den 29 juni 1946 avlämnat en promemoria med förslag till lagstiftning rörande tidsbegränsade skogsservitut. Vid promemorian äro fogade särskilda yttranden av Jung, Holmbäck och Kempe.

Med överlämnande av den sålunda verkställda utredningen¹ får norrlandskommittén för egen del anföra följande.

Enligt vad utredningsmannen framhållit skulle ägare till fastigheter med tidsbegränsad servitutsrätt till skogsfång och mulbete, om rätten härtill upphörde, i talrika fall ställas inför stora svårigheter. Med utgångspunkt härifrån och från att ifrågavarande servitut även för framtiden kunde

¹ Här utesluten.

komma att utgöra en lämplig anordning för tillgodoseende av behovet av skogsprodukter och betesmark har utredningsmannen föreslagit en förlängning för all tid av sådana servitut.

Såvitt norrlandskommittén kan finna äro särskilt betesservituten men även ofta skogsfångsservituten ur såväl den servitutsberättigade som den servitutsbelastade fastighetens synpunkt förenade med så stora olägenheter att en avveckling av dem är önskvärd. Det förtjänar uppmärksammas, att det icke är medgivet i nuvarande lagstiftning att nybilda skogsfångs- eller mulbetesservitut i samband med lantmåteriförrättning. Kommittén har även övervägt att beträffande redan bestående servitut föreslå vissa åtgärder för att underlätta servitutens avveckling.

Härtill kommer, att de servitutsberättigade fastigheterna mycket ofta utgöras av ofullständiga jordbruk, vilka oavsett servitutsrätten äro i behov av rationalisering i olika hänseenden, bland annat genom förstärkning med tillskottsjord eller sammanläggning med andra fastigheter. Detsamma torde ej sällan gälla de servitutsbelastade fastigheterna, i den mån dessa tillhöra enskilda jordbrukare. Såväl de nuvarande egnahemsnämnderna som, därest dessa komma att avlösas av andra rationaliseringsorgan, dessa senare få av allt att döma anledning att ägna uppmärksamhet åt ifrågasvara jordbruk. Härvid bör det i anslutning till vad nyss anförts enligt kommitténs mening eftersträvas, att skogsservituten bringas att upphöra. Detta bör gälla vare sig servituten äro ständiga eller tidsbegränsade.

Om de tidsbegränsade servituten nu skulle förlängas för all tid, skulle det på grund av det här ovan anförda ofta kunna inträffa, att sålunda förlängda servitut i en nära framtid, då respektive fastigheter komme att bliva föremål för åtgärder i rationaliseringssyfte, skulle visa sig obehöfliga och rent av försvåra önskvärda åtgärder. En fastighet, som med uppmuntran och ekonomiskt stöd från det allmännas sida nu skulle tillförsäkras beständigt servitut, skulle måhända efter ett par år, likaledes med statligt stöd, sammanläggas med annan fastighet, varvid servitutet ej längre bleve erforderligt. Motsvarande kunde beträffande betet bliva fallet, om fastigheten anslötes till ett skogsvårdsområde och i samband härmed betesanläggning ordnades.

På grund av vad som nu framhållits är kommittén tveksam om lämpligheten av att de tidsbegränsade skogsfångs- och mulbetesservituten i nuvarande läge förlängas för all framtid. Å andra sidan anser emellertid kommittén, i likhet med utredningsmannen, att ägare av servitutsberättigade fastigheter böra skyddas mot de svårigheter, som skulle kunna föranledas av att servitutsrätten upphörde utan att fastighetsägarens intressen tillgodosåges i annan form. Med dessa utgångspunkter har kommittén funnit den lämpligaste anordningen vara, att de tidsbegränsade skogsfångs- och mulbetesservitutens giltighet förlänges intill viss tidpunkt — i den mån de eljest skulle upphöra att gälla dessförinnan — och att det vid den tiden

med avseende å kvarstående servitut tages under övervägande, om särskilda åtgärder erfordras utöver vad då tillgängliga rationaliseringsmöjligheter erbjuda. Ifrågavarande tidpunkt torde lämpligen kunna fixeras till den 1 januari 1955. I anslutning till vad i promemorian (sid. 30) anförts torde emellertid förlängningen ej böra gälla servitut, som tillkommit för tillgodoseende av rent tillfälliga behov (en fastighet har exempelvis erhållit rätt till mulbete under en kortare tid i avbidan på utförandet av betesanläggning å fastigheten). Från förlängning torde sålunda lämpligen kunna undantagas servitut med en giltighetstid understigande 20 år.

Om förlängningen enligt vad nyss anförts sålunda begränsas till tiden — för en stor del av servituten, som utgå först efter nyssnämnda tidpunkt, kommer förlängningen över huvud taget icke att ha någon betydelse och för många andra servitut att bli tillämplig endast för något eller några år — torde densamma i regel komma att bli föga kännbar för den servitutsbelastade fastigheten. Begränsning av tiden för ett servitut har i allmänhet ej skett med tanke på att förhållandena just vid denna tids utgång skulle göra servitutet mindre behövt för den härskande fastigheten eller mera betungande för den tjänande fastigheten utan som uttryck för obenägenheten hos ägaren till denna senare fastighet — i och för sig förklarlig — att för all framtid avstå från möjligheten att disponera över den ifrågavarande skogsmarken. Det är därför icke sannolikt, att vid upplåtelsen av servitutet större vikt tillmätts, om servitutet bestämts för några år kortare eller längre tid, eller att denna omständighet i nämnvärd mån skulle ha påverkat storleken av eventuell ersättning för servitutet. Med hänsyn till vad här sagts och till önskvärdheten att nu kunna anordna en provisorisk förlängning av de tidsbegränsade servituten på ett så enkelt och praktiskt sätt som möjligt har kommittén funnit sig — trots vissa principiella betänkligheter — böra uttala sig för att förlängningen skall ske utan att särskild ersättning utgår till de servitutsbelastade fastigheternas ägare. Emellertid torde det böra förutsättas att, om det framdeles skulle bli aktuellt att förlänga servitut för all framtid, vid bestämmande av ersättning härför hänsyn även skall tagas till tiden för den provisoriska förlängningen.

I en del fall, när en fastighet tynges av servitut i sådan omfattning, att tillgången på skog för eget behov äventyras därav, eller eljest särskilda förhållanden äro för handen, torde likväl möjlighet böra finnas för fastighetens ägare att erhålla skäligt understöd av statsmedel med hänsyn till de svårigheter, som även en kort tids förlängning av servituten kan föranleda. Sådant understöd torde böra beviljas att utgå årsvis under den förlängda giltighetstiden för servitutet.

En dylik förlängning av giltighetstiden för tidsbegränsade skogsfångs- och mulbetesservitut, som här åsyftas av kommittén, torde böra genomföras

generellt, med ovan angivet undantag, och utan att ansökan om förlängning behöver ske i varje särskilt fall.

Härav följer, att några speciella nämnder icke komma att erfordras för handläggning av frågor om förlängning av servitut. I den mån ansökningar komma att göras om sådant understöd av statsmedel, som nyss åsyftats, torde dessa ärenden lämpligen kunna behandlas av egnahemsnämnderna eller, om dessa komma att avlösas av andra rationaliseringsorgan, av dessa senare.

Till understöd av denna art torde böra anvisas ett särskilt reservationsanslag. Tills vidare torde för ändamålet böra ställas till förfogande ett rent approximativt uppskattat belopp av 25 000 kronor.¹

I detta ärendes handläggning ha, förutom undertecknade, deltagit ledamöterna Andersson, Enström, Hedlund, Holmbäck, Kempe, Mäler, Nyström, Sandberg, Sten, Strindlund, Tillander och Westerlund. Skrivelseförslag av föreliggande innehåll ha även varit utsända till kommitténs övriga ledamöter utan att erinringar framställts från dessas sida.

Umeå den 24 juli 1946.

NILS MALMFORS

Yngve Ericsson

¹ I lag den 6 december 1946 (nr 741) ha sedermera bestämmelser meddelats om förlängning av tiden för ifrågavarande servitut intill den 1 januari 1960 och om inrättande av särskilda nämnder för behandling av ersättningsfrågor, m. m.

Distriktssköterskornas verksamhet

Avg. 5 december 1946

Till Konungen.

Som ett led i norrlandskommitténs undersökningar på hälso- och sjukvårdens område får kommittén i förevarande skrivelse framlägga vissa förslag rörande distriktssköterskornas verksamhet.

Kommittén vill inledningsvis understryka, att glesbebyggelsen och de stora avstånden i Norrland skapa problem inom distriktsvården, som delvis kräva en lösning efter andra linjer än i övriga delar av landet. Vid planläggningen av ifrågavarande verksamhet måste sålunda hänsyn tagas till att möjligheterna att erhålla vård hos privatläkare eller vid specialanstalter av olika slag inom stora delar av Norrland äro mycket inskränkta. För stora områden saknas de helt. I den mån åter vårdmöjligheter i Norrland skapas vid vissa specialanstalter — kommittén tänker här närmast på mindre förlossningsanstalter — absorbera dessa i allmänhet hela vårdbehovet (se härom närmare i det följande), så att behov av särskild personal för hemförlossningar (distriktsbarnmorskor) icke föreligger, under det att i mera tätbefolkade delar av landet ett högst avsevärt sådant behov kan kvarstå. I anslutning härtill må pekas på att fördelen av att kunna utnyttja specialiserade tjänstemän i allmänhet är förbehållen de tätare befolkade områdena. I glesbebyggelsen måste man avstå härifrån och sikta till att i stället minska avstånden till mera allmänskunnig personal. Det är vidare tydligt att de långa resorna för tjänstemännen i Norrland skapa problem som äro av en helt annan intensitet än på annat håll.

Ett av de mest aktuella önskemålen inom distriktsvården i Norrland är en ökning av antalet provinsialläkardistrikt. Denna fråga har under senare år varit föremål för statsmakternas livliga intresse. Kommittén räknar med såsom självklart, att den ökning av antalet distrikt som under senare år kommit till stånd, framför allt i de nordligaste delarna av landet, skall komma att fortsätta. Detta torde vara en av de viktigaste förutsättningarna för att få till stånd en fullt tillfredsställande hälso- och sjukvård i dessa trakter, där läkarna ännu i vissa fall torde vara så bundna av sina mottagningar att sjukbesök i hemmen praktiskt taget icke förekommer.

Icke mindre betydelsefullt för Norrlands del är en utökning av antalet distriktssköterskor. En ändamålsenligt utbildad kår av distriktssköterskor som disponerar tillräcklig tid för att verkställa erforderliga hembesök inom sina specialområden (skolhälsovården, den förebyggande mödra- och

barnavården, dispensärvården och den allmänna sjukvården) är av oskattbart värde för hälso- och sjukvården i glesbebyggda trakter. Till belysning härav får kommittén återgiva ett par uttalanden ur en av kommittén verkställd enquête bland tjänsteläkare i Norrland.

Tärendö distrikt: »En kategori barn, som också är sämre ställd, är spädbarnen. Tärendö distrikt har haft en barnadödlighet på nära 100 ‰ (barn under ett år) under många år. Under år 1937—1941 var dödligheten 97 ‰, 1942 anställdes en sköterska för enbart den förebyggande barnavården och dödligheten sjönk med en enda gång till 34 ‰, vilket är betydligt under medeltalet för hela riket. Platsen har sedan stått vakant (varvid dödligheten åter steg), men har nu åter blivit tillsatt. Det behövs inga siffror för att man skall inse den stora betydelsen av en sådan sköterskas arbete i dessa trakter. Den förebyggande mödra- och mödrarna komma ej till dessa mottagningar. Men dem när sköterskan på sina resor och hon hinner också besöka dem flera gånger om året. Glädjande var det även att dessa hembesök mycket uppskattades av mödrarna. Det skall bli intressant att se om dödligheten nu åter kommer att sjunka. Hur som helst fyller denna tjänst ett stort behov i dessa trakter.»

Arvidsjaurs distrikt: »Av de 5 distriktsskötersketjänsterna inom härvarande provinsialläkardistrikt ha aldrig mer än 3 varit besatta. Icke blott för antituberkulosarbetet utan för all profylaktisk vård har distriktssköterskan en synnerligen viktig funktion att fylla i övre Norrlands mycket vidsträckta provinsialläkar-distrikt. Läkaren är tämligen maktlös utan ett tillräckligt antal distrikts-sköterskor.»

Hudiksvalls distrikt: »Av övriga hälsovårdsproblem vill jag framför allt framhålla den stora vikten av att alla distriktsskötersketjänster bli besatta, detta är grundläggande för all vidare utveckling och kan icke nog betonas.»

Första distriktssköterskan i Norrbottens län skriver i förevarande frågor:

»Dessutom är det nödvändigt, att distriktssköterskorna få mera tid att ägna sig åt det förebyggande hälsovårdsarbetet och att distriktsbarnmorskorna helt utnyttjas i förebyggande mödravård. Den förebyggande barnavården har icke helt kunnat utbyggas, i enlighet med författning, enär varken befintliga provinsialläkares eller distriktssköterskors tid medger detta. Endast åldersgrupperna 0—1 år och 1—2 år stå f. n. under ständig hälsokontroll, spädbarnsdödligheten inom vårt län har ju i årtal varit den högsta inom landet, men sedan en intensifiering av vården dessa senare år vidtagits, har dödligheten sjunkit och hava vi nu lägre spädbarnsdödlighet än Västerbotten och Gotland.»

Vad som bl. a. medverkar till att distriktssköterskornas arbete blir särskilt betydelsefullt i Norrland är den relativt höga tuberkulosfrekvensen och spädbarnsdödligheten. Här nedan återgives fördelningen länsvis 1942 och 1944 av spädbarnsdödligheten enligt uppgifter som sammanställts av docent Urban Hjärne.¹

¹ Här utesluten.

1) *Behovet av en utbyggnad av distriktssköterskornas verksamhet i glesbebyggda trakter.*

För att närmare belysa arten av distriktssköterskornas verksamhet i de nordligaste länen har kommittén av material från de olika landstingens årsstatistik sammanställt nedan angivna uppgifter rörande distriktssköterskorna och deras arbetsuppgifter.

Tabell a. Uppgifter rörande antalet landstingsanställda distriktssköterskor den 31/12 1945 i de 4 nordligaste landstingen.

L ä n	Innevånare	Antal tjänster (distrikt)	Tillsatta tjänster ²	Vakanser ³	Genomsnittligt antal inv. pr tjänst (distrikt)
Västernorrlands	278 786	104	96 (därav 7 vikarier)	8	2 671
Jämtlands	143 155	60	53	7	2 385
Västerbottens	203 410 ¹	55	49	6	3 698
Norrbottnens	229 661	90	70 (därav 8 vikarier)	20	2 551
Summa		309	268(253 + 15)	41	

¹ förutom innevånarantalet i Umeå och Skellefteå, vilka städer ha kommunalt anställda sköterskor.
² även vikarier.
³ här avses antal distrikt utan vare sig ordinarie eller vikarierande sköterskor.

Tabell b. Genomsnittligt antal hembesök pr distriktssköterska (ordinarie eller vikarier) i de 4 nordligaste landstingen.

L ä n	Förebyggande mödra- och barnavård	Skolhälsovård	Dispensärvård	Bostadsinventering	Sjukvård	S:a
Västernorrlands	295	18	107	6	407	833
Jämtlands	262	16	148	4	380	810
Västerbottens	480	60	211	21	78	850
Norrbottnens	321	51	79	5	425	881

Av tab. a ovan framgår att 56 (= 309 — 253) av 309 tjänster eller omkring 18 procent av distriktsskötersketjänsterna i de 4 nordligaste länen voro vakanta (icke tillsatta). Motsvarande siffra för hela landet var omkring 38 procent. Det vill således synas, som om rekryteringssvårigheterna i Norrland varit mindre framträdande än söderut. Av de icke tillsatta tjänsterna ha 15 uppehållits genom särskilda vikarier. Antalet distrikt som voro helt utan egen sköterska (vare sig ordinarie eller vikarierande) uppgick dock till ej mindre än 41.

Antalet innevånare per distrikt var tämligen lika för de olika länen med undantag för Västerbottens län som hade omkring 50 procent fler inne-

vånare per distrikt än de övriga. Kommittén återkommer härtill i det följande.

Även uppgifterna rörande distriktssköterskornas hembesök (tab. b) äro av stort intresse. I första hand må konstateras att sammanlagda antalet hembesök per sköterska och år är påfallande lika inom de olika länen (810—881), alltså även inom Västerbottens län där, som ovan angivits, distrikten likväl ha 50 procent fler innevånare än i de övriga länen, och i Norrbottens län där antalet vakanser är ovanligt stort och där därför distriktssköterskorna i viss utsträckning nödgas arbeta utom sitt eget distrikt. Detta kan tyda på att ifrågavarande antal hembesök med hänsyn till distriktssköterskornas övriga arbetsuppgifter utgör den maximala gränsen för deras kapacitet under nuvarande förhållanden. Det vitsordas för övrigt från landstingshåll och även av distriktssköterskorna själva, att de med nuvarande storlek på distrikten i allmänhet icke medhinna så många hembesök som skulle vara önskvärt.

Av tab. b framgår vidare, att sköterskorna i Västerbottens län ha det högsta antalet hembesök i samtliga verksamhetsgrenar med undantag för sjukvård, där hembesöken i stället trots de folkrika distrikten äro påfal-

Barnavård	Biträtt vid läkarmottagn. 6 Hembesök 324 Besök å egen mottagn. 12		Åtföljt pat. t. sjukv.-anst. 9 Hel dag i hem Vaknatt
Skolhälsovård	Förundersökn. utförd av dsk. Biträtt vid läkarmottagn. Tuberkulinprov 43 Calmettevaccination 1 Övriga besök i skolor 16 Hembesök 8 Besök å egen mottagn.	Sjukvård	Hembesök: dag 162 Hembesök: natt 1 Besök å egen mottagn.: dag 43 Besök å egen mottagn.: natt
		Bostadstillsyn	Biträtt vid inspektion Bostadsinventering 1 Övriga hembesök 39 Smittrening eller övervakn. 4
Dispensärarbete	Biträtt vid läkarmottagn. Biträtt vid skärmbildsundersökn. Tuberkulinprov 59 Calmettevaccination 10 Hembesök 48 Övriga besök och resor Besök å egen mottagn. 6	Socialt arbete	Kursverksamhet o. d. 14 Bevistat sammanträd. 13 Utredningsarbete o. d. 4 Anmälan ang. hjälpbeh. 10 Övrigt socialt arbete 37
Resor	Cykelresor (ung. ant. km) Bilresor (ung. ant. km) 5 824 Annat färdssätt (ung. ant. km) 194	Övrigt arbete	Biträtt läkare i övr. arb. 4 Urinpr. f. bliv. mödrar 37 Telefonsamt. i tjänst. 302 Skrivgöromål (beräkn. tid) 228 tim.

lande fåtaliga. I viss mån torde detta sammanhånga med sjukstugesystemet i nämnda län. Emellertid torde det endast vara en del av de vårdbehövande som vårdas på sjukstuga. Otvivelaktigt föreligger därför i Västerbottens län ett stort behov av personal för hemsjukvård.

I detta sammanhang må framhållas, att distriktssköterskorna i stor utsträckning även utnyttjas för andra uppgifter än dem som sammanhånga med de i tab. b angivna hembesöken. En tämligen god bild av den verksamhet som bedrivs av en distriktssköterska i Lappmarken (Arvidsjaur) erhålles av ett på föregående sida återgivet sammandrag av hennes verksamhet under första halvåret 1946 (Svenska Landstingsförbundets formulär D-24). Siffrorna ange timmar.

Med hänsyn till vad som i det föregående anförts synes det i hög grad angeläget att ytterligare utbygga och effektivisera distriktssköterskeorganisationen i Norrland. Norrbottens län har ett stort antal vakanser som måste fyllas. Distrikten i Västerbottens län äro oproportionerligt stora jämfört med övriga landstings. Det vitsordas allmänt, att sköterskorna ha svårt att ägna tillbörlig tid åt alla sina olika arbetsuppgifter. Den alldeles särskilda betydelsen för de glesbebyggda delarna av landet av distriktssköterskornas verksamhet understrykes förutom av den höga spädbarnsdödligheten och tbc-frekvensen framför allt av den många gånger absoluta bristen på andra hjälporgar inom skäligt avstånd.

I detta läge synes man i första hand böra överväga, vilka åtgärder som kunna företagas för att fylla vakanserna på distriktsskötersketjänsterna. Dessa äro som nyss nämnts bland ifrågavarande län särskilt framträdande i Norrbottens (28 av 90 tjänster äro obesatta). Kommittén räknar härvidlag med att inrättande av en centralt i Norrland belägen distriktssköterskeskola av ny typ (se härom närmare under punkt 6 nedan) skall i avsevärd grad medverka till en ökad tillströmning till ifrågavarande tjänster.

2) *Tjänstebil åt distriktssköterskorna.*

En följd av de stora avstånden har blivit att en oproportionerlig del av distriktssköterskornas och distriktsbarnmorskornas tid upptages av resor. Från Norrbottens landsting har uppgift om sammanlagda färdsträcka under år 1945 lämnats av 50 distriktssköterskor. Sträckan uppgick för samtliga 50 sköterskor till 258 673 km eller mer än 5 000 km per sköterska och år, fördelat på eget färd sätt (gång, cykel, skidor) 45 732 km, järnväg, buss, båt, häst etc. 69 047 km och bil 143 894 km. Dessa uppgifter innefatta även stadsdistrikten. Ödebygdsdistrikten hade givetvis en väsentligt mycket längre färdsträcka. Sålunda hade distriktssköterskan i Muodoslompolo 1945 färdats över 12 000 km, motsvarande en genomsnittlig vägsträcka av 40 km per söckendag, och detta trots att det bristfälliga vägnätet i dessa trakter i stor utsträckning omöjliggjort hembesök. Dessutom är att märka att svårigheter ofta föreligga att i dessa trakter rationellt utnyttja före-

fintliga trafikmedel. Buss- och järnvägsförbindelser saknas i mycket stora delar av distrikten och där de finnas lägga de fåtaliga turerna (i allmänhet endast en om dagen) ofta hinder i vägen för deras utnyttjande. Med hänsyn till anförda förhållanden skulle det otvivelaktigt vara av utomordentlig betydelse om distriktssköterskorna i dessa trakter kunde disponera bil i tjänsten. Detta är också det önskemål som framföres mest enträget av distriktssköterskorna i Lappmarken.

I allmänhet ha distriktssköterskorna möjlighet att i viss utsträckning utnyttja hyrbil för sina resor på landstingets bekostnad. Det har emellertid visat sig, att sköterskorna i praktiken utnyttja denna möjlighet med en viss återhållsamhet. Vissa landsting ha även beträffande någon enstaka distriktssköterska beviljat viss ersättning för utnyttjande av bil i tjänsten.

I Norrbottens län har landstinget anskaffat en bil, som i juli 1945 ställts till förfogande för den ena av de två distriktssköterskorna i Arvidsjaur. (I förbigående må anmärkas att landstinget betalat samtliga kostnader för drivmedel.) Härigenom har man erhållit vissa möjligheter att jämföra effektiviteten hos ifrågavarande distriktssköterska då hon disponerat egen bil och då hon utnyttjat hyrbil. Under första halvåret 1945 färdades hon 3 369 km med hyrbil. Det må förutskickas att distriktssköterskan med hänsyn till den stora omfattningen av distriktet (egentligen två distrikt där distriktsskötersketjänsten i det ena var vakant) hade fullmakt att utnyttja hyrbil i väsentligt större utsträckning än sköterskor i mindre distrikt. Hon verkställde detta halvår (1945) 516 hembesök. Under andra halvåret 1945 (sedan hon erhållit egen bil) var hon tjänstledig och åtnjöt semester under sammanlagt 56 dagar, d. v. s. nära en tredjedel av tiden. Trots detta verkställde hon 523 hembesök och färdades med bil 3 072 km, d. v. s. ungefär samma prestation som under första halvåret. Härvidlag synes sålunda hennes effektivitet ha ökat med omkring 30 procent. Under första halvåret 1946 färdades hon icke mindre än 5 824 km med bil. Antalet hembesök stannade likväl vid 583. Sistnämnda förhållande förklaras därav att distriktssköterskan under denna tid genomgick alla de mest avlägsna byarna i det vakanta distriktet (Lauker) som hon tidigare icke medhunnit. En detaljerad redogörelse för den verksamhet ifrågavarande distriktssköterska bedrivit under första halvåret 1946 har lämnats i det föregående å sid. 54.

Av ett visst intresse är även att jämföra nyssnämnda verksamhet med verksamheten i granndistriktet, där hennes kollega disponerat hyrbil. En viss reservation måste här emellertid göras med hänsyn till att olikheter givetvis kunna föreligga i fråga om initiativförmåga etc. hos de olika tjänstemännen. Den sköterska som disponerat egen bil, har ett distrikt, som till ytan är mer än dubbelt så stort som den andras. Båda sköterskorna ha hand om ungefärligen samma invånarantal (omkring 3 000). De flesta invånarna i det till ytan mindre distriktet bo i Arvidsjaur's municipalsam-

hälle. Undersökningen avser första halvåret 1946. Sköterskan med egen bil har färdats 6 018 km, därav 5 824 med bil. Den andra sköterskan har färdats 1 864 km, därav 967 med (hyr)bil. Sköterskan med egen bil har verkställt 583 hembesök och den andra sköterskan 333, d. v. s. den förstnämnda har verkställt 75 procent fler hembesök. Även i övrigt har hon medhunnit väsentligt fler uppgifter än sköterskan utan bil, likväl med undantag för besök å egna mottagningar, där denna senare redovisat 121 besök och sköterskan med egen bil 61. Slutligen må anmärkas att den av sistnämnda sköterska tillryggalagda högst avsevärda färdsträckan givetvis tagit mycken tid i anspråk.

Den ovan lämnade redogörelsen tyder på att effektiviteten ökas högst väsentligt vid innehav av egen bil, samtidigt som härigenom bättre arbetsförhållanden skapas för distriktssköterskorna. Härtill kommer den för Norrland kanske mest påtagliga fördelen, nämligen att de mest avlägsna trakterna bli tillgodosedda i helt annan utsträckning än då hyrbil skall anlitas vid varje besök.

Distriktssköterskornas resor i sjukvårdande syfte ersättas för närvarande av patienten eller vid medellöshet av kommunen. I vissa fall träder landstinget emellan. Sjukassorna ersätta icke dylika resor och den vid innevarande års höstriksdag framlagda propositionen rörande allmän sjukförsäkring upptager heller icke någon dylik ersättning. De gällande bestämmelserna medföra att sköterskan stundom i tveksamma fall för att icke onödigtvis betunga patienten, tar sig fram genom ett relativt tidsödande färd sätt (cykel, till fots, gratisskjuts etc.). Distriktssköterskornas resor i annat än sjukvårdande syfte ersättas av landstinget, som beträffande den förebyggande mödra- och barnavården erhåller bidrag härför av statsmedel med 70 procent i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län och med 60 procent i Västernorrlands, Gävleborgs och Kopparbergs län. I övriga län utgår statsbidraget med 50 procent av kostnaden. Anmärkningsvärt är att landstingen icke erhålla något bidrag för resor i dispensärvården annat än då särskild dispensärsköterska är anställd, då bidrag utgår med 50 procent, liksom att bidrag icke utgår för distriktssköterskas resor i skolhälsovården, där likväl bidrag utgår för läkares resor.

Med hänsyn till att redan nu statsbidrag till avsevärda belopp utgå till dispensärvården och den förebyggande mödra- och barnavården samt även i viss utsträckning till skolhälsovården och den öppna sjukvården finner norrlandskommittén naturligt, att landstingen även borde få bidrag av statsmedel för rationalisering av arbetet inom nämnda verksamhetsgrenar genom utnyttjande av egen bil i tjänsten. En dylik rationalisering, som även under tider av normal arbetstillgång torde vara synnerligen väl motiverad i glesbebyggda trakter, synes särskilt angelägen med hänsyn till den nuvarande bristen på arbetskraft, vilken redan vid det förefintliga antalet distrikt medfört ett betydande antal vakanser och vilken givetvis ver-

kar hämmande på en utökning av distriktens antal. De ovan berörda, i hög grad irrationella bestämmelserna rörande statsbidrag till distriktssköterskornas resor understryker ytterligare behovet av en ändring i ovan angiven riktning. Därigenom skulle, i den mån distriktssköterskorna erhålla egen bil, enhetliga bestämmelser komma att gälla för distriktssköterskornas resor inom samtliga verksamhetsgrenar. På detta sätt skulle även den lucka, som otvivelaktigt uppstått därigenom att sjukförsäkringen icke kommit att innefatta ersättning för distriktssköterskornas resor i sjukvårdande syfte, kunna fyllas.

Då vinsten för det allmänna av en rationalisering av distriktssköterskornas resor givetvis är störst i glesbebyggda trakter, synes statsbidraget böra differentieras med hänsyn till landstingens olika geografiska förhållanden. Landstingen synas lämpligen själva böra erlægga en del av kostnaden. Kommittén finner i övrigt icke anledning att gå närmare in på formerna för statsbidraget. Emellertid må här nämnas, att första distriktssköterskan i Norrbottens län i skrivelse till kommittén uttalat önskemålet, att landstinget erhöles statsbidrag för distriktssköterskornas resor inom alla distriktsvårdens grenar (sjukvård, dispensärvård och skolhälsovård) i likhet med den ersättning, som utginge för distriktssköterskornas resor i förebyggande mödra- och barnavård, samt att distriktssköterskorna härvid kunde erhålla skäligen ersättning per körd mil för hållande av egen bil.

Norrlandskommittén får med hänvisning till det anförda föreslå, att distriktssköterskorna beredas tillfälle att disponera egen bil i tjänsten och att Kungl. Maj:t ville uppdraga åt de sakkunniga för översyn av grunderna och villkoren för statens bidrag till hälso- och sjukvården att i samråd med medicinalstyrelsen och svenska landstingsförbundet utarbeta förslag till bestämmelser rörande statsbidrag till landstingen för angivna ändamål.¹

3) *Distriktssköterskornas bostadstillsyn.*

Enligt av medicinalstyrelsen utfärdad normalinstruktion för distriktssköterskor åligger det sköterskan att ägna sin uppmärksamhet åt bostädernas beskaffenhet och åt hemmens hygien i övrigt. Medicinalstyrelsen har vidare i »Meddelanden» (nr 81, 1938) uttalat att »hälsovårdsnämnden bör genom anteckningar rörande verkställda besiktningar och distriktssköterskans rapporter inom icke alltför lång tid, t. ex. 1—3 år allt efter kommunens storlek, skaffa sig en detaljerad kunskap om tillståndet (av bostadsbeståndet), lämpligen fixerad i ett kortsystem». Ifrågavarande bestämmelser stå i samband med ett riksdagsbeslut år 1935 rörande bl. a. omorganisation av distriktsvården. Med hänsyn till vad som anförts i den proposition som ligger till grund för nämnda beslut (nr 213/1935) synes distriktssköterskornas anknytning till bostadsvården närmast kunna be-

¹ I det betänkande som de sakkunniga sedermera avgivit den 8 november 1948 (SOU 1948:48), har denna fråga icke upptagits till behandling.

tecknas såsom försöksverksamhet. Meningen synes ursprungligen ha varit att i de kommuner, som icke anställt särskild tjänsteman för ändamålet, distriktssköterskan skulle gå hälsovårdsnämnden tillhanda med en kontinuerlig översyn av samtliga bostäder i distriktet.

Planen att utnyttja distriktssköterskorna i bostadsvården synes emellertid till stor del ha stannat på papperet. Av de ovan lämnade uppgifterna (tab. b) framgår att bostadsinventering endast i ringa utsträckning företagits av distriktssköterskorna i de nordligaste länen. Anmärkningsvärt nog ha distriktssköterskorna i Västerbottens län trots sina stora distrikt haft det största antalet inventeringar.

Kommittén får i fråga om denna verksamhet framhålla, att den i viss mån synes ligga vid sidan av distriktssköterskornas övriga uppgifter. Den utbildning de erhålla härför kan knappast heller anses fullt tillfredsställande. Det upplyses även från landstingen, att distriktssköterskorna i ifrågavarande verksamhet icke möta samma förståelse bland befolkningen som i sina övriga uppgifter. Härtill medverkar givetvis att distriktssköterskorna, som för sin övriga socialhygieniska verksamhet i hög grad äro beroende av befolkningens förtroende, i fråga om bostäderna i sista hand nödgas uppträda som rapportörer. Sedan bestämmelsernas tillkomst (1935) ha också distriktssköterskorna ålagts flera nya och krävande arbetsuppgifter inom hälsovårdens område som mer än väl skulle fylla deras arbetstid, även om de frikopplades från sin befattning med bostadsvården. Det torde med hänsyn till det anförda kunna ifrågasättas, om icke så småningom alla uppgifter som sammanhånga med bostadsinspektion och bostadsinventering med undantag för elementär bostadshygienisk rådgivning borde överlåtas åt härför särskilt utbildad personal. En ny organisation för ifrågavarande betydelsefulla uppgifter synes därvid böra tillskapas. Enligt vad norrlandskommittén har sig bekant kommer bostadssociala utredningen att ägna uppmärksamhet åt denna fråga. Kommittén vill därför i förevarande sammanhang inskränka sig till att understryka önskvärdheten av att en ändring av ifrågavarande organisation snarast kommer till stånd, så att distriktssköterskorna kunna frikopplas från sin verksamhet inom bostadsvården. Det är visserligen sant, att verksamheten för närvarande bedrives i mycket ringa utsträckning och att tidsvinsten per sköterska därför blir tämligen ringa, men med den stora arbetsbörda som i övrigt åvilar sköterskorna i dessa trakter är varje åtgärd av värde, som medverkar till en effektivisering av deras egentliga arbetsuppgifter och till att upprätthålla ett förtroendefullt samarbete med befolkningen.

4) *Behovet av distriktssköterskor med utbildning i förlossningsvård.*

I fråga om bostadsinventeringen har kommittén som av det nyss sagda framgår funnit särskilda skäl föreligga att överlåta verksamheten på en speciell tjänstemannakår. Där dylika skäl icke föreligga, bör man givetvis

i glesbebyggda trakter, där resorna måste upptaga en betydande del av arbetstiden, i görligaste mån undvika att använda sig av specialiserade tjänstemän för likartade arbetsuppgifter. Denna synpunkt blir särskilt betydelsefull i tider som utmärkas av bristande tillgång på arbetskraft. Även hänsyn till befolkningens trivsel talar för att man bör på en hand sammanföra så många uppgifter som möjligt. Härvid vinnes även ur det allmännas synpunkt den fördelen att kännedomen om de vård- eller hjälpbehövande familjernas levnadsförhållanden samlas hos en tjänsteman. Utvecklingen har även tidigare i dessa bygder gått mot ett dylikt sammanförande. Sålunda har tuberkulosvården, som tidigare handhades av särskilda dispensärsköterskor, överförts till distriktssköterskorna, som även fått hand om skolhälsovården. Barnmorskorna ha enligt uttalanden vid 1943 års riksdag förutsatts skola i någon mån medverka i mödravården och i hemsjukvården. Det torde med hänsyn till det anförda kunna ifrågasättas, om man icke för ifrågavarande trakter så småningom borde taga steget fullt ut och på en befattningshavare sammanföra distriktssköterskornas och barnmorskornas hittillsvarande uppgifter. En dylik åtgärd blir särskilt aktuell om, såsom fallet är mångenstädes i Lappmarken, antalet hemförlossningar reducerats till ett minimum (se nedan).

Emot en sammanslagning av distriktssköterskornas och barnmorskornas arbetsuppgifter kan invändas, dels att härigenom en viss infektionsrisk skulle kunna uppstå vid förlossningarna och dels att distriktssköterskornas redan förut stora arbetsbörda härigenom skulle ytterligare öka. Gentemot den första invändningen kan man peka på att i stort sett samma risk föreligger även för läkarna, utan att man härvidlag kunnat konstatera några mera menliga följder. Gentemot den andra invändningen åter må framhållas att sammanläggning av arbetsuppgifterna tills vidare endast synes böra företagas då antalet hemförlossningar i distriktet är mycket ringa, exempelvis högst ett 10-tal per år. Emellertid kan distriktssköterskans arbetsbörda likväl väsentligt ökas vid en dylik sammanläggning, därest barnmorskan i större utsträckning deltagit i den förebyggande mödravården liksom i utredningar om mödrahjälp o. d. Detta kan dock motverkas genom olika åtgärder, av vilka flera berörts i det föregående (användning av bil i tjänsten, avkoppling av bostadsinspektionen). I vissa fall torde sålunda, om dylika åtgärder vidtagas, såväl distriktssköterskans som barnmorskans arbetsuppgifter utan vidare kunna övertagas av en distriktssköterska med kombinerad distriktssköterske-förlossningsutbildning. Stundom kan det emellertid bli nödvändigt att vid sidan av distriktssköterskan i stället för distriktsbarnmorskan anställa en sköterska med dylik kombinerad utbildning. Kommittén hänvisar härvid till vad som i det föregående anförts rörande önskvärdheten av en ökning av antalet sköterske-distrikt i Norrland. Rationaliseringen synes därför i allmänhet icke böra medföra en minskning av antalet befattningshavare utan syfta till att skapa

en ur arbets- och vårdsynpunkt lämplig tjänstemannakår. Om två kvinnliga distriktstjänstemän erfordras oaktat antalet hemförlossningar är mycket ringa, synes befolkningen vara bättre betjänt av två tjänstemän med kombinerad distriktssköterske-förlossningsutbildning än av en distrikts-sköterska och en distriktsbarnmorska.

Vad de egentliga ödebygdsdistrikten angår synes distriktssköterskan med hänsyn till de stora avstånden alltid böra vara kompetent att assistera vid en förlossning. I själva verket torde distriktssköterskorna i dessa distrikt redan nu ofta få medverka vid förlossningar fastän de icke erhållit särskild utbildning härför.

Ett sammanförande av distriktssköterskans och distriktsbarnmorskans uppgifter torde hittills endast ha skett i två fall i hela landet, nämligen i S:t Anna kommun i Östergötlands län och i Saxnäs i Västerbottens län. Medicinalstyrelsen har verkställt en rundfråga bland landstingen angående behovet av dubbelutbildad personal av ifrågavarande slag. Enligt svaren på denna rundfråga — varav kommittén erhållit tillfälle att taga del — skulle ett 70-tal dylika befattningshavare behövas för hela landet. Enquëten torde emellertid knappast kunna anses upplysande ur ovan berörda synpunkter, då den i första hand underströk behovet av dubbelutbildad personal i rena isolatområden och med hänsyn huvudsakligen till förefintlga vakanser. Norrlandskommittén vill för sin del se ifrågavarande spörsmål i ett vidare sammanhang. Som av det föregående framgår gäller det här problem som direkt sammanhånga med de stora avstånden och som därför ha avseende icke blott å de rena ödemarksdistrikten utan å hela Norrbottens och Västerbottens lappmarker samt stora områden av Jämtland, Härjedalen och även Ångermanland. Vidare sammanhånger frågan om behovet av dubbelutbildad personal med antalet hemförlossningar respektive antalet förlossningar inom distriktet, liksom även med frågan om utvecklingen kan tänkas gå mot ökat antal hemförlossningar eller ökat antal anstaltsförlossningar.

Kommittén har i detta sammanhang genom landstingets i Västerbottens län benägna medverkan införskaffat uppgifter å antalet förlossningar inom landstinget i hemmen respektive å anstalt under år 1945. Det må förutskickas att Västerbottens län har det ojämförligt största antalet förlossningsanstalter ute i bygderna. Dessa äro på ett undantag när (Fredrika) anslutna till landstingets sjukstugor.

Det framgår av nedan sammanställda uppgifter¹, att i samtliga de stora kommunerna å landsbygden, som äga tillgång till förlossningsanstalt, det ojämförligt största antalet förlossningar ägt rum å anstalten. Sålunda hade Dorotea 2 hemförlossningar och 95 anstaltsförlossningar, Fredrika 0 respektive 56, Lycksele 15 respektive 230, Sorsele 9 respektive 76, Stensele 9 respektive 152, Tärnaby 2 respektive 56, Vilhelmina 7 respektive 180 och

¹ Se särskilt de kursiverade kommunerna.

Åsele 3 respektive 134. I de mest typiska ödebygdsdistrikten däremot, som icke haft tillgång till förlossningsanstalt med läkare, Dikanäs, Ammarnäs och Saxnäs, har ingen förlossning ägt rum på anstalt. Där man i praktiken haft att välja mellan hemförlossning med biträde av barnmorska och anstaltsförlossning, utnyttjar man sålunda praktiskt taget endast anstaltsförlossning. Många av distriktsbarnmorskorna i dessa trakter handhava

Uppgift å antalet förlossningar inom Västerbottens län under år 1945.

(Där ett ortsnamn förekommer flera gånger innebär detta att flera distriktsbarnmorskor äro stationerade på orten.)

Distrikt	Hemförlossningar	Förlossningar å anstalt	Distrikt	Hemförlossningar	Förlossningar å anstalt
1. Umeå ¹ (Förl.anst.) ...	17	8	39. Ånäset	12	—
2. Umeå	7	6	40. <i>Robertsfors</i> (Förl.anst.)	3	120
3. Skellefteå (Förl.anst.)	48	73	41. <i>Robertsfors</i>	1	127
4. Bjurholm	20	9	42. Skelleftehamn	20	—
5. Grannäs	14	—	43. Prästbordet	22	50
6. Bureå	28	16	44. Sörböle	27	39
7. Bureå	29	57	45. Furunäset	31	—
8. Burträsk	23	58	46. Gummark	14	—
9. Lappvattnet	20	32	47. Boliden ³	26	12
10. Ljusvattnet	12	44	48. Krångfors	23	—
11. Åsträsk	10	—	49. Kusmark	32	—
12. <i>Byske</i> (Förl.anst.)	3	78	50. Kåge	35	—
13. Norrlångträsk	8	58	51. <i>Sorsele</i> (Förl.anstalt) ..	9	76
14. Åbyn	18	41	52. Gargnäs	15	—
15. <i>Dorotea</i> (Förl.anstalt)	2	74	53. Ammarnäs	13	—
16. <i>Dorotea</i> (Förl.anstalt) ²	—	21	54. <i>Stensele</i> (Förl.anst.) ..	4	79
17. Risbäck	8	20	55. <i>Stensele</i> ²	5	73
18. <i>Fredrika</i> (Förl.anst.) ..	—	56	56. <i>Slussfors</i> ⁴	7	25
19. Örträsk	9	—	57. <i>Tärnaby</i> (Förl.anstalt)	2	56
20. Hörnefors	34	—	58. Flurmark	22	—
21. Jörn	59	—	59. Teg ⁵	18	131
22. Stavträsk	11	—	60. Sävar	21	—
23. Myrheden	8	—	61. Holmön	1	—
24. <i>Lycksele</i> (Förl.anst.) ..	8	145	62. <i>Vilhelmina</i> (Förl.anst.)	3	68
25. <i>Lycksele</i> (Förl.anst.) ..	7	85	63. <i>Vilhelmina</i> (Förl.anst.)	4	112
26. Blåvikssjön	15	60	64. Järvsjöby	4	56
27. Vinliden	7	4	65. Tresund	3	—
28. Björksele	28	2	66. Stalon	7	—
29. Lövånger	8	—	67. Dikanäs ²	19	—
30. Mångbyån	25	—	68. Saxnäs	11	—
31. Malåträsk	51	48	69. Vindeln	20	67
32. Adak ²	26	34	70. Hällnäs	34	7
33. <i>Nordmaling</i> (Förl.anst.)	9	114	71. Granö	24	4
34. Gräsmyr	2	37	72. Vännäs	44	—
35. Norsjö	14	58	73. Vännäsby	38	—
36. Norsjö	15	61	74. <i>Åsele</i> (Förlossn.anst) ..	2	74
37. Svansele	24	1	75. <i>Åsele</i>	1	60
38. Bastuträsk	14	2	76. Sikasjö ²	—	—

¹ Uppgifterna avse endast förlossningar som verkstälts av distriktsbarnmorskorna i staden.

² Distriktsbarnmorsketjänsten vakant.

³ Skellefteå lasarett.

⁴ Stensele sjukstuga.

⁵ Umeå BB.-avd.

under långa tider av året ingen som helst förlossning. Landstinget har emellertid för att få en jämnare fördelning av barnmorskornas arbetsbörda och för att upprätthålla deras yrkesskicklighet infört alternerande tjänstgöring i distrikt och på anstalt. Någon utvidgning av barnmorskornas lokala tjänstgöringsområden kan med hänsyn till de stora avstånden knappast ifrågasättas. Måhända kan ett genomförande av befolkningsutredningens förslag om ersättning för barnmorskornas resa till hemförlossning medföra en viss ökning i antalet hemförlossningar i de bygder, som ha tillgång till förlossningsanstalt. Med hänsyn till att för närvarande icke heller ersättning utgår för resa till anstaltsförlossning och att ersättning även i detta fall föreslagits utgå, synes man emellertid kunna förutsätta att denna ökning i den mån den inträder blir tämligen obetydlig.

Som av det föregående framgår är läget i stora delar av Norrland redan nu sådant, att något utrymme för en kvinnlig tjänsteman med huvudsaklig uppgift att assistera vid hemförlossningar knappast finnes. Där förlossningsanstalt finnes att tillgå på orten, blir det närmast en fråga om nödfallsförlossningar. För de i dessa trakter synnerligen sällsynta fall, då mödrarna föredraga hemförlossning, synes det knappast kunna krävas att det allmänna skall tillhandahålla så ensidigt specialutbildad personal som barnmorskor. Om befolkningsutredningens förslag om statsbidrag till förlossningsanstalter genomföres, synes det troligt att utbyggnaden av den slutna förlossningsvården fortsätter, varigenom behovet av barnmorskor i flertalet av de norrländska distrikten ytterligare skulle minskas, under det att behovet av anstaltsbarnmorskor ökas. Givetvis bör emellertid även i de distrikt, som få tillgång till förlossningsanstalt, möjligheten att erhålla hjälp vid förlossning i hemmet bibehållas för de mödrar, som så önska; samt vid förtidiga förlossningar etc. Härvid synes man, som ovan nämnts, i stora delar av Norrland vara bäst betjänt med befattningshavare som erhållit kombinerad distriktssköterske-förlossningsutbildning, även om dylika befattningshavare givetvis icke kunna upprätthålla samma rutin vid förlossningar som därmed ständigt sysselsatt personal.

Kommittén vill med hänsyn till det anförda förorda, att vid inträffande vakanser samt vid inrättande av nya tjänster distriktsbarnmorskorna och distriktssköterskorna i distrikt med särskilt lågt antal hemförlossningar successivt ersättas med alltefter behovet en eller flera befattningshavare, som genom sin utbildning blivit kompetenta att handhava såväl distriktsköterskornas som distriktsbarnmorskornas nuvarande uppgifter.

5) *Hemförlossning eller anstaltsförlossning.*

Beträffande frågan huruvida hemförlossning eller förlossning vid småanstalter, utplacerade vid läkarstationerna, är att föredraga i de glesbebyggda trakterna får norrlandskommittén framhålla följande.

Att befolkningen i dessa trakter föredrager anstaltsförlossning framgår med all tydlighet av de ovan lämnade uppgifterna. Det synes även kommittén otvivelaktigt, att systemet med mindre förlossningsanstalter, utplacerade vid läkarstationerna, medför vissa betydande fördelar för befolkningen i glesbebyggda trakter, i första hand därigenom att flertalet förlossningar kommer att äga rum under läkarkontroll samt att eftervården blir väl tillgodosedd. I dessa vidsträckta läkardistrikt, där dessutom i motsats mot i andra delar av landet i allmänhet ingen annan läkare än tjänsteläkaren finnes att tillgå, äro möjligheterna att vid komplicerade förlossningar i hemmen få hjälp av läkare ofta mycket ringa. För anstaltsförlossning talar i allmänhet även de i dessa trakter alldeles särskilt hårt ansträngda mödrarnas behov av en tids fullkomlig avkoppling från hembestyren. Hemmen äro även ofta överbefolkade och bristfälliga med hänsyn till möjligheten att där anordna en tillfredsställande hygienisk vård. Systemet förutsätter emellertid, att lämpliga inackorderingsställen, där mödrarna kunna vistas en betryggande tid före nedkomsten (väntehem eller dylikt) ordnas å anstaltsorten. Systemet förutsätter vidare, att husmödrarna under den tid de vistas å förlossningsorten kunna erhålla lämpliga ersättare i hemmen. I den mån detta icke går att ordna genom grannhjälp, ankommer denna uppgift i första hand på hemvårdarinorna. F. n. pågår en relativt snabb utbyggnad av hemvårdarinneinstitutionen, och enligt vad norrlandskommittén inhämtat har man härvidlag inom socialstyrelsen uppmärksamheten riktad på det norrländska behovet. Hittills synes emellertid hemhjälsfrågan och inackorderingsfrågan ha kunnat ordnas hjälpligt, huvudsakligen genom mödrarnas egen medverkan.

Av det anförda framgår, att norrlandskommittén helst skulle se att förlossningsvården i de stora glesbebyggda områdena i allt större utsträckning förlades till smärre förlossningsanstalter vid läkarstationerna samt att vid den minskning av antalet hemförlossningar, som säkerligen skulle bli en följd härav, distriktsbarnmorskorna successivt överfördes till dessa anstalter och att i samband härmed de återstående hemförlossningarna överlämnades till distriktssköterskan, som genom särskild utbildning gjorts kompetent att handha även ifrågavarande uppgifter.

6) *En norrländsk distriktssköterskeskola med förlossningsutbildning.*

För närvarande kan en kombinerad kompetens som distriktssköterska och distriktsbarnmorska endast ernås genom att helt eller delvis genomgå sjuksköterskeskola, barnmorskeanstalt och distriktssköterskeskola. Enligt vad norrlandskommittén erfarit kommer emellertid 1946 års kommitté för sjuksköterskeutbildningen att framlägga förslag till en utbildning, som direkt leder fram till den här avsedda kompetensen. Då enligt vad som framgår av det föregående, behovet av dylik dubbelutbildad arbetskraft

torde vara ojämförligt störst i de glesbebyggda delarna av landet vill norrlandskommittén föreslå, att en sköterskeskola med ifrågavarande utbildningsprogram förlägges till Norrland.

Vid denna skola skulle även anordnas kompletteringskurser i förlossningsvård för distriktssköterskor. Kommittén torde komma att om några månader framlägga förslag om inrättande av en central sjukvårdsanstalt i Norrland. Ifrågavarande utbildning synes lämpligen kunna knytas till denna anstalt. Norrlandskommittén kommer att söka närmare kontakt med 1946 års kommitté för sjuksköterskeutbildningen, så snart frågan om förläggningsorten för nämnda centralsjukhus och andra hithörande frågor tagit fastare form.

Under senare år har en viss svårighet att rekrytera sjuksköterskebanan gjort sig gällande. Denna fråga, som närmast torde sammanhånga med befolkningspolitiska förhållanden men som otvivelaktigt även påverkas av gällande bestämmelser för sköterskornas arbetstid och avlöningsförhållanden, torde komma att uppmärksammas av 1946 års kommitté för sjuksköterskeutbildningen. Norrlandskommittén får i detta sammanhang endast erinra om att antalet vakanser på distriktsskötersketjänster i Norrland är väsentligt lägre än antalet vakanser på dylika tjänster i andra delar av landet (18 respektive 38 procent). Det må även i detta sammanhang anmärkas, att, då kommittén nyligen föranstaltade om en extrakurs (den 15/7 1946) vid tandläkarinstitutet för utbildning av tandsköterskor för den norrländska folktandvårdens behov, det icke mötte några svårigheter att på den korta tid som stod till buds (några veckor) förvärva tillräckligt antal sökande från de norrländska länen. Därest de ovan föreslagna åtgärderna, ersättning för utnyttjande av tjänstebil, borttagande av bostadsinspektionen och en utvidgning av distriktssköterskornas kompetensområde skulle genomföras, hyser kommittén den uppfattningen att rekryteringen av ifrågavarande läroanstalt, i varje fall om den förlägges till Norrland, icke skall bereda några oöverstigliga svårigheter.

7) Översyn av distriktsindelningen.

Uppgifterna i tab. a ovan, som bl. a. utvisa att antalet innevånare per distriktssköterska är avsevärt mycket högre i Västerbottens län än i de övriga länen, tyda på att en översyn av distriktsindelningen för distriktssköterskorna bör verkställas. Distriktsindelningen fastställas av medicinalstyrelsen efter förslag av landstingen. Det synes kommittén troligt, att en avsevärd ökning av antalet distrikt bör komma till stånd. En av förutsättningarna härför, nämligen bättre tillgång på arbetskraft, skulle skapas vid genomförande av kommitténs förslag om inrättande av en distriktssköterskeskola av ny typ i Norrland. Vid en ökning av antalet distrikt synes man, där så med hänsyn till de lokala förhållandena är möjligt, böra ur rationaliseringssynpunkt eftersträva att minst två distriktssköterskor

stationeras på samma ort. Detta är av särskild betydelse i glesbebyggda trakter där distriktssköterskan icke sällan nödgas vara borta avsevärd tid från stationeringsorten.

Sammanfattning och förslag.

1. Kommittén föreslår att distriktssköterskorna beredas tillfälle att disponera egen bil i tjänsten, och att Kungl. Maj:t ville uppdraga åt sakkunniga för översyn av grunderna och villkoren för statens bidrag till hälso- och sjukvården att i samråd med medicinalstyrelsen och svenska landstingsförbundet utarbeta förslag till bestämmelser rörande statsbidrag till landstingen för angivna ändamål.

2. Kommittén uttalar sig för att en ny organisation tillskapas för bostadsinventering och bostadsinspektion på landsbygden, så att distriktssköterskorna kunna frikopplas från ifrågavarande verksamhet, i den mån den icke såsom rent rådgivande verksamhet kan bedrivas i anslutning till hennes övriga uppgifter.

3. Kommittén konstaterar att förekomsten av smärre förlossningsanstalter ute på landsbygden redan nu i stora delar av Norrland medfört att något utrymme för en kvinnlig tjänsteman med huvudsaklig uppgift att assistera vid hemförlossningar knappast finnes. Kommittén uttalar att den gärna skulle se en utbyggnad av systemet med mindre förlossningsanstalter. Kommittén föreslår att, i sådana områden där antalet hemförlossningar per år är synnerligen ringa (i allmänhet områden som ha tillgång till förlossningsanstalt), distriktsbarnmorskorna successivt överföras till anstalterna och att i samband härmed de återstående förlossningarna överlämnas till distriktssköterskan eller till innehavaren av en nyinrättad distriktsskötersketjänst. Nämnda befattningshavare böra då genom särskild utbildning ha förskaffat sig kompetens att handhava även ifrågavarande uppgifter (se härom under punkt 4).

4. Med hänvisning till vad som anförts ovan under 3. samt till att 1946 års kommitté för sjuksköterskeutbildningen meddelat att den kommer att framlägga förslag till en utbildning, som direkt leder fram till den där avsedda kompetensen, föreslår kommittén att en sköterskeskola med ifrågavarande utbildningsprogram förläggas till Norrland, eventuellt i anslutning till det centralsjukhus för denna landsdel, varom förslag kommer att framläggas i annat sammanhang. Vid denna skola skulle även kompletteringskurser anordnas för äldre distriktssköterskor. Genom inrättandet av en dylik skola skulle även bättre förutsättningar skapas för att fylla de nuvarande vakanserna på distriktsskötersketjänsterna.

Kommittén föreslår, att en översyn av distriktsindelningen i Norrland företages i syfte att utröna behovet av ett utökat antal sköterskedistrikt. Även i detta sammanhang hänvisar kommittén till förslaget om inrättande av en distriktssköterskeskola av ny typ i Norrland.

I detta ärendes handläggning ha, förutom undertecknade, deltagit ledamöterna Collin, Fjellström, Granström, Hedlund, Jonsson, Mäler, Nyström, Sten, Strindlund, Tillander, Wigren och Åman.

Stockholm den 5 december 1946.

Underdånigst

NILS MALMFORS

Yngve Ericsson

Ingvar Höjer

Järnväg Köpmanholmen—Umeå m. m.

Avg. 23 januari 1947

Till Konungen.

Frågan om anläggande av järnväg utefter den norrländska kusten har vid upprepade tillfällen varit föremål för diskussion. Sedan järnvägen från Gävle till Härnösand i sin helhet öppnats för trafik år 1927 — denna järnväg byggdes i enskild regi men införlivades år 1933 med statsbanorna — har frågan kommit att gälla den nordligare delen av norrlandskusten.

Det har även ställt sig naturligt för norrlandskommittén att uppmärksamma förevarande spörsmål. Sålunda har kommittén i skrivelse till järnvägsstyrelsen den 8 december 1944 anhållit om en ungefärlig uppgift å anläggningskostnaderna för en förlängning av ostkustbanan upp efter norrlandskusten fram till Haparanda. Med anledning härav har järnvägsstyrelsen den 21 mars 1945 överlämnat utredning härutinnan till kommittén.

I svaren på en rundfråga, som kommittén i februari 1945 tillställt länsstyrelserna i Norrland beträffande önskemål i fråga om linjenätets utbyggnad, ha länsstyrelserna i Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län bland annat understrukt önskvärdheten av en utbyggnad av ostkustbanan, i vad avser respektive län.

Sedermera har 1945 års riksdag, med anledning av väckta motioner, i skrivelse den 30 juni 1945, nr 517, anhållit, att Kungl. Maj:t måtte uppdraga åt norrlandskommittén och järnvägsstyrelsen att gemensamt verkställa utredning rörande ostkustbanans förlängning norrut till Umeå. I riksdagens skrivelse har bland annat anförts följande.

För att på ort och ställe förskaffa sig kännedom om de förhållanden, vilka äro av betydelse för bedömande av den i motionerna väckta frågan, har riksdagens vederbörande utskott företagit en studieresa till Härnösand genom kustområdet upp till Umeå, varunder utskottet haft tillfälle att sammanträffa med representanter för de kommuner och industriföretag, som skulle komma att beröras av en kustjärnväg, ävensom med andra av frågan intresserade personer. De informationer, som därvid lämnats, hava synts i allt väsentligt bekräfta de i motionerna lämnade faktiska uppgifterna.

Utmärkande för den industriella verksamheten inom ifrågavarande delar av Västernorrlands och Västerbottens län torde vara en tendens att övergå från framställning av råvaror och halvfabrikat till en högvärdigare samt mera differentierad och specialiserad produktion. Denna utveckling hämmas otvivelaktigt av bristen på järnvägskommunikationer, eftersom de förädlade produkterna, särskilt flytande varor, ofta icke lämpligen kunna transporteras vare sig med lastbilar eller fartyg. Även i fråga om massgodset, vilket för närvarande huvudsakligen

transporteras sjövägen, innebär avspärningen vintertid en avsevärd olägenhet. Riksdagen har vidare uppmärksammat att de berörda trakterna främst på grund av näringslivets ensidighet äro ytterligt känsliga i arbetslöshetshänseende. Det synes riksdagen antagligt, att en kustjärnväg genom detta område skulle kunna befordra uppkomsten av nya företag, något som skulle bidra till en jämnare sysselsättning för befolkningen. Redan nu har en betydande livaktighet och initiativkraft kunnat förmärkas inom hantverk och småindustri samt den å jordbruket baserade förädlingsverksamheten. Att en järnväg även i övrigt är av största betydelse för att förbilliga transporterna, öka konkurrenskraften och även i övrigt främja de ifrågavarande bygdernas ekonomiska liv behöver knappast särskilt påpekas. Riksdagen anser sig till sist böra framhålla, att en kustjärnväg under anläggningstiden kan komma att spela en viss roll ur sysselsättningspolitisk synpunkt.

Vid sin prövning av motionerna har riksdagen sålunda funnit ett flertal särskilda omständigheter starkt tala för att en ingående undersökning nu företages rörande de tekniska och ekonomiska förutsättningarna för en förlängning av ostkustbanan norrut till Umeå och att i samband härmed verkningarna i olika hänseenden av en dylik anläggning för de av densamma berörda områdena studeras.

Utredningen bör, i vad den avser järnvägsbyggnadens tekniska och järnvägs-ekonomiska sida, anförtros åt järnvägsstyrelsen. En undersökning av de berörda bygdernas ekonomiska förhållanden, och den inverkan på dessa, tillkomsten av en järnväg kan väntas få, bör samtidigt utföras av norrlandskommittén. Riksdagen förutsätter, att såväl järnvägsstyrelsen som norrlandskommittén skall finna det angeläget, att de båda utredningarna drivas i intimt samarbete och att såväl orternas befolkning som 1944 års trafikutredning sättes i tillfälle att framföra sina synpunkter på frågan. Utredningsarbetet bör bedrivas med skyndsamhet.

I anslutning till riksdagens hemställan har Kungl. Maj:t den 6 juli 1945 uppdragit åt norrlandskommittén och järnvägsstyrelsen att, med beaktande av vad i riksdagens skrivelse anförts, gemensamt verkställa den i skrivelsen avsedda utredningen rörande ostkustbanans förlängning norrut till Umeå.

I skrivelse den 15 december 1945 har kommittén framlagt förslag om anläggande av järnväg mellan Översjö och Husum, varvid arbetena i första hand skulle påbörjas å sträckan Översjö—Gullänget. Ifrågavarande järnväg skulle ingå som ett led i en eventuellt utbyggd ostkustbana. Den av kommittén gjorda framställningen har, såvitt kommittén har sig bekant, hittills ej föranlett annan åtgärd — bortsett från vederbörligt remissförfarande — än att chefen för kommunikationsdepartementet genom särskilt anlitad sakkunnig — f. d. generaldirektören Axel Granholm — låtit verkställa vissa kompletterande utredningar i syfte att klarlägga olika tänkbara möjligheter att tillgodose kommunikationsbehovet inom trafikområdet för den föreslagna järnvägen Översjö—Gullänget—Husum.

I det betänkande angående vissa åtgärder till förbättrande av transportförhållandena i Norrland, som kommittén avgivit den 5 december 1946 (SOU 1946: 84), har kommittén i vad gäller frågan om ostkustbanans utbyggnad inskränkt sig till att erinra om vad sålunda förekommit. Bland

annat har härvid återgivits, vad länsstyrelserna i Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län i sina svar å kommitténs förenämnda rundfråga anfört till stöd för en dylik utbyggnad. Kommittén har förklarat sig vilja uppskjuta sitt eget ståndpunkttagande till frågan om ytterligare järnvägsanläggningar utefter norrlandskusten, till dess resultaten av de näringsgeografiska och järnvägsekonomiska undersökningar, som verkställts på grund av ovannämnda uppdrag, hunnit bliva föremål för närmare omprövning hos kommittén och järnvägsstyrelsen. Emellertid har kommittén gjort det uttalandet att, i den mån järnväg icke kommer till stånd utefter norrlandskusten, motiv under alla förhållanden finnas att här anlägga en s. k. stambillinje.

Dylika billinjer har kommittén avsett skola inrättas inom sådana trafikområden, där på grund av näringsförhållandena eller eljest direkt anknnytning till järnvägsnätet är motiverad men där en järnväg icke för närvarande kan antagas komma till stånd med hänsyn till trafikunderlagets relativa litenhet och de driftsföruster, som sannolikt skulle uppkomma på järnvägsrörelsen. Trafiken på dessa billinjer, vilka kunna sägas utgöra substitut för järnväg, skola drivas i statens järnvägars regi eller av dessa överlåtas på entreprenör. Statens järnvägar böra emellertid i sista hand bära ansvaret för trafiken. Enligt kommitténs förslag skall för godstransporter på nu ifrågavarande stambillinjer tillämpas statens järnvägars taxor. Om av trafikekonomiska skäl detta skulle visa sig bliva i allt för hög grad betungande för statens järnvägar, ifrågasätter kommittén alternativt, att värdetariffering icke skall tillämpas på stambillinjer såvitt gäller godssändningar, vilka på järnväg fraktberäknas efter vagnslastgodstariffer, utan att fraktberäkning för sådana sändningar alltid skall ske efter statens järnvägars tariff 3. Vid godssamtrafik mellan stambillinje och järnväg skall enligt kommitténs förslag tillämpas genomgående fraktberäkning. Vad angår persontrafiken på stambillinjer bör vid denna, i såväl lokal- som samtrafik, tillämpas genomgående zontariffberäkning på grundval av statens järnvägars taxor.

Samtidigt som järnvägsstyrelsen och kommittén denna dag med gemensam skrivelse till Kungl. Maj:t avlämnar av styrelsen ombesörjd utredning angående ostkustbanans förlängning till Umeå, har kommittén ansett sig böra för Kungl. Maj:t anmäla sin uppfattning beträffande frågan om förbättrande av trafikförbindelserna utefter norrlandskusten.

Järnvägsekonomiska utredningar m. m.

Såsom redan nämnts har järnvägsstyrelsen, efter anhållan av norrlandskommittén, med skrivelse till kommittén den 21 mars 1945 överlämnat utredning angående kostnaderna för en förlängning av ostkustbanan. Denna utredning — varav avskrift bifogas¹ — har på styrelsens uppdrag verkställts av f. d. förste baningenjören vid statens järnvägar M. Briandt. I utredningen, som grundar sig på företagen okulärbesiktning av terrängförhållandena m. m. och sålunda är att anse som preliminär, ha kostna-

¹ Här utesluten.

derna för en förlängd ostkustbana upptagits med 138,9 milj. kronor, vilken kostnad angivits hänföra sig till 1938 års prisförhållanden. Nämda belopp har järnvägsstyrelsen ansett böra höjas till i runt tal 180 milj. kronor med hänsyn till att beräkningen enligt av kommittén meddelade direktiv skulle grundas på en prisnivå — beträffande såväl arbets- som materialkostnader — som ligger 30 procent över 1938 års. Till denna summa är ytterligare att lägga visst belopp för erforderlig rullande materiel.

Nyssnämnda kostnadssumma av 138,9 milj. kronor fördelar sig mellan olika bandelar på följande sätt:

B a n d e l	Banlängd i km	Kostnad per km bana	Delkostnad kronor	Summa kostnad kronor
Nyland—Översjö ¹	90	285 500	25 700 000	53 900 000
Översjö—Umeå	134	210 000	28 200 000	
Umeå—Skellefteå	137	179 500	24 600 000	
Skellefteå—Piteå	85	227 000	19 300 000	
Piteå—Luleå	67	213 000	14 300 000	58 200 000
Luleå—Haparanda	134	200 000	26 800 000	26 800 000
Summa banlängd och kostnad	647	214 600	—	138 900 000

¹ Här förutsättes, att den förlängda ostkustbanan skulle ansluta till banan Härnösand—Långsele vid Nyland. Om i stället anslutning skulle ske vid Nensjö, har kostnaden med hänsyn till härvid erforderliga brobyggnader enligt vissa uppskattningar antagits bli väsentligt högre.

Det bör uppmärksammas, att i förestående kostnadstabla icke medtagits kostnader för eventuell elektrifiering.

I detta sammanhang bör nämnas, att norrlandskommittén i sin förenämnda framställning angående järnvägsanläggning mellan Översjö och Husum åberopat en likaledes av Briandt verkställd kostnadsutredning beträffande denna bansträcka. Enligt ifrågavarande utredning skulle kostnaderna för en järnvägsanläggning mellan Översjö och Dombäck (utgångspunkt för spår till Husums sulfatfabrik) uppgå till ett approximativt belopp av 7,6 milj. kronor, bortsett från marklösen. Härtill komma kostnaderna för industrispår till Hägglund & Söners fabriker vid Gullänget samt till Husums sulfatfabrik om respektive 0,1 milj. och 0,94 milj. kronor. Samtliga beräkningar ha angivits hänföra sig till 1938 års prisnivå.

I den järnvägsekonomiska utredning med avseende å en eventuellt förlängd ostkustbana, som avlämnas till kommunikationsdepartementet samtidigt med denna skrivelse, har järnvägsstyrelsen utgått från förenämnda, av Briandt verkställda beräkningar, såvitt gäller anläggningskostnaderna för en järnväg Nyland—Översjö—Umeå. Efter ett återgivande av dessa beräkningar (sid. 17—21) har i järnvägsstyrelsens utredning anförts följande:

Kostnadsberäkningen torde få anses i viss mån osäker, enär densamma endast grundar sig på av utredningsmannen företagen okulärbesiktning av terrängförhållandena m. m. och denna undersökningsmetod givetvis icke är tillräcklig för att erhålla en mera tillförlitlig uppfattning om anläggningskostnadernas storlek. Med hänsyn till de dryga kostnader, som en mera ingående och noggrann undersökning skulle kräva, har det emellertid icke ansetts av behovet påkallat att på det förberedande stadium, på vilket frågan om ostkustbanans förlängning upp till Umeå alltfjämt befinner sig, verkställa en sådan detaljundersökning utan torde härmed lämpligen kunna tills vidare anstå. För nu förevarande syfte torde det nämligen närmast gälla att komma till en uppfattning om *storleksordningen* av den kapitalinvestering, som ostkustbanans förlängning upp till Umeå skulle kräva, ävensom om betydelsen av och de ekonomiska förutsättningarna för en sådan åtgärd, medan det däremot synes spela en mera underordnad roll, huruvida anläggningskostnaderna härvid icke äro fullt exakt beräknade. Av denna anledning har den tidigare i ett vidare sammanhang verkställda kostnadsberäkningen ansetts kunna tills vidare godtagas även om densamma har karaktären av en överslagsberäkning och sålunda är i viss mån preliminär och osäker.

Nämnda beräkning måste emellertid under alla förhållanden omräknas till nu gällande eller framdeles motsebara prisförhållanden, vilka torde ligga i genomsnitt åtminstone 30 % över de löner och materialpriser, på vilka utredningsmannen grundat sin beräkning.¹ Anläggningskostnaderna torde på grund härav numera få beräknas till i runt tal följande belopp.

Nyland—Översjö	33,4 milj. kronor
Översjö—Umeå	36,7 » »

Summa 70,1 milj. kronor,

vartill får läggas viss, överslagsvis till 4,3 milj. kronor beräknad kostnad för rullande materiel jämte särskilt för denna erforderliga fasta anläggningar. Hela anläggningskostnaden torde sålunda röra sig om i runt tal 75 milj. kronor.

Angivna kostnadsbelopp gäller för det fall att banan i söder erhåller anslutning till nuvarande järnvägslinje vid Nyland. Skulle banan, såsom alternativt är ifrågasatt, framdragas på bro över Ångermanälven längre ned mot Härnösand — förslagsvis vid Nensjö över Granholmen — torde anläggningskostnaden enligt av utredningsmannen lämnad uppgift komma att öka med omkring 19 milj. kronor vid 1938 års prisnivå, d. v. s. med 24,7 milj. kronor vid här antagen prisnivå. Hela anläggningskostnaden skulle sålunda enligt detta alternativ belöpa sig till i runt tal 100 milj. kronor.

I en tilläggspromemoria, som på begäran av norrlandskommittén upprättats med avseende å en järnvägsanläggning enbart mellan Översjö eller alternativt Köpmanholmen samt Umeå, har anläggningskostnaden inberäknat kostnad för rullande materiel upptagits med 41 milj. kronor för sträckan Översjö—Umeå samt 47 milj. kronor för sträckan Köpmanholmen—Umeå, i båda fallen beräknat efter en prisnivå, som med 30 procent överstiger den prisnivå, på vilken utredningsmannen grundat sin beräkning.

¹ Enligt sedermera erhållen uppgift har utredningsmannen vid sin beräkning utgått ifrån, att priserna skulle så avvägas, att de med 30 % tillägg skulle ge en kostnad, som motsvarade 1945 års prisnivå. De av honom uppgivna kostnaderna vid 1938 års prisnivå äro på grund härav något högre än som svarar mot då gällande löner och materialpriser.

Vad angår lönsamheten för en järnväg Nyland—Översjö—Umeå torde ur sammanfattningen till den järnvägsekonomiska utredning, som avlämnas samtidigt härmed, få återgivas följande:

Merinkomsten av persontrafiken har verkställts med utgångspunkt från 1938 års taxenivå och under följande antaganden.

a) Trafik mellan städerna inbördes har i sin helhet tillgodoräknats kustbanan.
b) Resor mellan städerna och angränsande landsbygd, vilka bruka dominera till antalet, ehuru medelreselängden för desamma givetvis är relativt låg, ha likaledes i sin helhet ansetts kunna tillgodoräknas kustbanan.

c) Vad angår fjärrtrafik till och från städerna torde kustbanan komma att förorsaka vissa strukturella förändringar. Sålunda kan visst antal resor tänkas bli avledda från stambanan till kustbanan, vilket skulle medföra inkomstminskning på grund av det kortare avståndet över kustbanan. Vidare kan viss trafik väntas bli överflyttad från andra trafikmedel — huvudsakligen landsvägsbussarna — till kustbanan och ny fjärrtrafik skapas.

d) Resor mellan landsstationerna inbördes, vilka för närvarande ombesörjas landsvägsledes, torde endast till en del komma kustbanan till godo.

e) Fjärrtrafik till och från landsstationerna kan väntas medföra inkomst för kustbanan, dels emedan denna kan förutsättas få ombesörja även den del av resan, som trafikanterna för närvarande måste företaga landsvägsledes till eller från närmaste station, dels emedan kustbanans tillkomst kan väntas stimulera till viss ökning i antalet resor på grund av den ökade bekvämligheten.

De under dessa förutsättningar för olika slag av resor verkställda beräkningarna ha givit följande resultat:

Antal resor, tusental	480
» personkm, tusental	11 150
Merinkomst, kronor	400 000

Beräkningen av *godstrafikinkomsten*, som likaledes verkställts med utgångspunkt från 1938 års taxenivå, är grundad på följande överväganden.

a) Redan befintliga järnvägstransporter, som efter kustbanans tillkomst komma att ske på längre avstånd än tidigare, torde föranleda en förhållandevis ringa merinkomst, enär inkomstökningen för varje transport, som sker på längre sträcka än tidigare, till följd av tariffsystemets byggnad ej blir lika med avgiften, beräknad särskilt för den tillkommande sträckan, utan avsevärt mindre. I vissa fall uppstår ingen som helst inkomstökning.

b) Till helt nya järnvägstransporter på grund av kustbanans tillkomst — dessa äro ur inkomstsynpunkt de viktigaste — höra dels transporter, som tidigare helt och hållet skett med annat trafikmedel, dels ökade transporter av varuslag, som redan tidigare transporterats med järnväg. För de förra har inkomsten av *hela* transportsträckan medräknats i kalkylen, för de senare har däremot så skett endast i den mån transporter kunna antagas vara direkt beroende av kustbanans tillkomst. Planerade nyttillverkningar ha av olika skäl ej kunnat medtagas. Däremot ha uppgiftslämnarnas uppgifter så gott som utan undantag godtagits. Vidare har genomgående räknats med ordinarie fraktsatser — även i de fall vederbörande uppgiftslämnare anført reservationer beträffande avgiftsnivån — varför kalkylen av godstrafikinkomsten måste anses hållen i *överkant*.

c) I de fall avståndet mellan avsändnings- och mottagningsstationen blir kor-

tare över kustbanan än över befintliga järnvägar, inträder en inkomstminskning i vad gäller redan nu befintliga järnvägstransporter till och från trafikområdet. Denna inkomstminskning torde emellertid ej bli av någon mera avsevärd storleksordning.

d) Då tariffavståndet mellan stationer norr om Mellansel och söder om Nyland förkortas på grund av kustbanans tillkomst, uppkommer en inkomstminskning även för huvudparten av trafiken till och från övre Norrland. Denna inkomstminskning torde bli mera betydande än den i föregående punkt berörda.

De på ovan angivna sätt verkställda beräkningarna ha givit följande resultat:

Antal ton, tusental	244
» tonkm, tusental	58 150
Merinkomst, tusental kronor	1 800

Posttrafiken beräknas lämna cirka 30 000 kronor, varjämte räknats med *övriga inkomster* till ett belopp av i runt tal 50 000 kronor.

Den sammanlagda merinkomsten har sålunda beräknats till 2,28 milj. kronor per år.

Vad härefter angår beräkningen av *driftsutgifterna* — vilka i likhet med merinkomsterna beräknats enligt 1938 års prisnivå — har persontrafiken med hänsyn till sin relativt begränsade omfattning förutsatts kunna i huvudsak ombesörjas med rälsbussar och tågplanen på grund härav kunna betraktas som den för trafikens besörjande minsta möjliga, varför utgiftsberäkningen måste anses hållen i underkant.

Beräkningarna rörande driftsutgifterna ha givit följande resultat i tusentals kronor:

Banavdelningen	526,4
Maskinavdelningen	415,8
Trafikavdelningen	322,0
Avsättning till värdeminskningsskonto	657,4
Summa driftsutgifter 1 921,6	

Härtill kommer viss till 150 000 à 200 000 kronor uppskattad merkostnad för det ökade trafikarbete på statens järnvägars nuvarande banlinjer som är att motse på grund av tillkommande trafik till och från kustbanan. *De sammanlagda driftsutgifterna torde sålunda kunna beräknas till i runt tal 2,10 milj. kronor per år.*

En sammanställning av ovan beräknade merinkomster och driftsutgifter ger följande resultat per år:

Merinkomster, milj. kronor	2,28
Driftsutgifter » »	2,10
Överskott » »	0,18

Ställt i relation till den beräknade anläggningskostnaden, 75 milj. kronor, motsvarar angivna överskott en avkastning, d. v. s. förräntning å den erforderliga kapitalinvesteringen, av 0,2 procent.

Med avseende å de sålunda gjorda kalkylerna har i utredningen understrukits, att en förhandsberäkning som den nu verkställda inrymmer — och måste inrymma — ett flertal osäkerhetsmoment och att till följd härav även ovan angivna resultat måste betraktas som osäkert, men att utredningsresultatet icke torde kunna anses vara hållet i underkant.

Såsom ovan nämnts har norrlandskommittén från järnvägsstyrelsen på begäran erhållit en tilläggspromemoria med avseende å en järnvägsanläggning enbart mellan Översjöla eller alternativt Köpmanholmen samt Umeå.

Merinkomsten har här beräknats på följande sätt:

	Översjöla— Umeå	Köpmanholmen—Umeå
<i>Persontrafiken</i>		
Antal resor, tusental	370	410
» personkm, tusental	8 510	9 350
Merinkomst, kronor	300 000	325 000
<i>Godstrafiken</i>		
Antal ton, tusental	210	224
» tonkm, tusental	50 800	53 220
Merinkomst, kronor	1 800 000	1 890 000
<i>Posttrafiken</i> , kronor	20 000	22 000
<i>Övriga inkomster</i> , kronor	49 000	52 000
<i>Sammanlagda merinkomster</i> , kronor	2 169 000	2 289 000

Beräkningen av driftsutgifterna ter sig sålunda:

<i>Banavdelningen</i> , kronor	318 100	358 100
<i>Maskinavdelningen</i> , kronor	218 500	241 700
<i>Trafikavdelningen</i> , kronor	193 000	218 000
<i>Avsättning till värdeminskningsskonto</i> , kronor ..	410 800	460 800
Summa kronor	1 140 400	1 278 600

Merkostnad för ökat trafikarbete på nuvarande

<i>banlinjer</i> , kronor	150 000 å 200 000
<i>Sammanlagda driftsutgifter</i> , kronor	1 310 000 1 460 000

En sammanställning av merinkomsterna och driftsutgifterna ger följande resultat per år:

<i>Merinkomster</i> , milj. kronor	2,17	2,29
<i>Driftsutgifter</i> , milj. kronor	1,31	1,46
<i>Överskott</i> , milj. kronor	0,86	0,83

Då anläggningskostnaden enligt det föregående uppskattats till 41 milj. kronor för sträckan Översjöla—Umeå och till 47 milj. kronor för sträckan Köpmanholmen—Umeå, kommer överskottet att motsvara en avkastning av 2,1 respektive 1,8 procent. I den inom järnvägsstyrelsen upprättade promemorian har framhållits, att det sålunda framkomna avsevärt bättre resultatet än för hela sträckan Nyland—Umeå — 0,2 procent — i första hand beror på den höga anläggningskostnaden för sträckan Nyland—Köpman-

holmen och dessutom bland annat sammanhänger med den omständigheten att några indirekta och negativa verkningar i form av lägre avgifter för och minskade inkomster av trafiken till och från övre Norrland icke äro att motse, i händelse endast sträckan mellan Översjöla eller alternativt Köpmanholmen samt Umeå bygges. Även beträffande nu avsedda beräkning har understrukits, att den kunde anses optimistiskt hållen.

Beräkningar rörande arbetskrafts- och materialåtgång.

På begäran av norrlandskommittén har inom järnvägsstyrelsen gjorts en beräkning rörande behöfligt antal dagsverken samt materialåtgång för en järnvägsanläggning Nyland—Översjöla—Umeå. Beräkningen bifogas denna skrivelse.¹

Enligt ifrågavarande beräkning skulle *arbetskraftsåtgången* utgöra för banan Nyland—Översjöla 850 000 sommar-dagsverken och 250 000 vinter-dagsverken samt för banan Översjöla—Umeå 900 000 sommar-dagsverken och 250 000 vinter-dagsverken.

Beträffande *materialåtgången* har följande beräkning verkställtts:

Banan Nyland—Översjöla.

105 km spår av 1899 års nya räler	7 250 ton	
Skarvjärn	21 000 st.	} 2 120 ton
Skarvbult	42 000 »	
Rälsfjädderingar	42 000 »	
Rälsspik	900 000 »	
Underläggsplattor	300 000 »	
Enkla växlar av 1899 års modell	70 »	
Sliprar	150 000 »	
Cement till grunder, cementrör, broar, plattformar, lastkajer m. m.	2 000 ton	
Armeringsjärn	400 »	
Brojärn	1 650 »	
Galvaniserad tråd till telefonledningar och stängsel	90 »	

Banan Översjöla—Umeå.

150 km spår av 1899 års nya räler	10 350 ton	
Skarvjärn	30 000 st.	} 2 950 ton
Skarvbult	60 000 »	
Rälsfjädderingar	60 000 »	
Rälsspik	1 260 000 »	
Underläggsplattor	420 000 »	
Enkla växlar av 1899 års modell	90 »	
Sliprar	210 000 »	
Cement till grunder, cementrör, broar, plattformar, lastkajer m. m.	3 000 ton	
Armeringsjärn	600 »	
Brojärn	1 500 »	
Galvaniserad tråd till telefonledningar och stängsel	125 »	

¹ Här utesluten.

Ifrågavarande beräkningar rörande arbetskrafts- och materialåtgång för en utbyggnad av ostkustbanan har av kommittén delgivits statens arbetsmarknadskommission och statens industrikommission. Kommittén har anhallit om ett uttalande från förstnämnda kommission, vilka förutsättningar som enligt kommissionens mening funnes för att arbetskraft skulle kunna disponeras för här avsett ändamål. Motsvarande fråga med avseende å tillgången på material har riktats till industrikommissionen.

Till svar på norrlandskommitténs förfrågan har *statens arbetsmarknadskommission* i skrivelse den 22 januari 1947, som närslutes denna framställning¹, bland annat anfört följande:

Av föreliggande material framgår icke, i vilken mån behov av yrkesutbildad arbetskraft respektive grovarbetare kommer att föreligga. Kommissionen utgår ifrån att vid ifrågavarande arbeten skall i största möjliga utsträckning kunna sysselsättas sådan överskottsarbetskraft, som framför allt vintertid kan komma att finnas tillgänglig i vissa områden av Norrland. Med hänsyn härtill anser sig kommissionen böra fästa uppmärksamheten på det ringa antalet vinterdagsverken vid ifrågavarande arbetsföretag i förhållande till antalet sommardagsverken. Kommissionen vill också framhålla angelägenheten av att en omprövning kommer till stånd beträffande frågan om vilka arbeten, som rimligen kunna utföras vintertid. Även om ett utökande av antalet vinterdagsverken beräknas medföra viss kostnadsökning vid arbetenas utförande, är en sådan åtgärd dock motiverad med hänsyn till önskvärdheten av att i största möjliga utsträckning bedriva arbetena under den tid på året, då sysselsättningssvårigheter regelmässigt brukat inträda i vissa områden av Norrland.

I den allmänna investeringsbudget för år 1947, som förelagts riksdagen i årets statsverksproposition, har kvoten för järnvägar och spårvägar beräknats under förutsättning, att det under 1947 skall kunna ske en viss inskränkning av byggnadsarbetena vid järnvägarna. Med hänsyn till de motiv, som ligga bakom investeringsbegränsningarna, anser kommissionen det icke finnas skäl antaga, att bygandet av järnvägen Nyland—Översjö—Umeå skall kunna påbörjas under 1947. Arbetsmarknadsläget i den del av Norrland, varom här närmast är fråga, är ej heller för närvarande sådant, att ur denna synpunkt motiv föreligger för igångsättande av arbetet. I Ådalen, där tidigare en betydande arbetslöshet ständigt varit rådande, finnes sålunda nu endast en obetydlig säsongarbetslöshet vintertid. Under föregående sommar rådde därstädes liksom i Örnköldsviks- och Umeå-områdena brist på arbetskraft.

Enligt vad kommissionen vidare anfört har kommissionen bedömt läget så, att för den tid som nu ur arbetsmarknadssynpunkt kunde överblickas, arbetskraft för ifrågavarande företag icke torde komma att bli tillgänglig i sådan omfattning, som ett rationellt bedrivande av detsamma syntes kräva. Därest angelägenhetsgraden hos detta företag befunnes vara tillräckligt hög i förhållande till andra statliga investeringar — en fråga som kommissionen ej ansett sig böra taga ställning till — syntes dock skäl föreligga för ett sådant planläggande av företaget, att detsamma med kortast

¹ Här utesluten.

möjliga varsel skulle kunna igångsättas vid en ur arbetsmarknadssynpunkt lämplig tidpunkt.

Statens industrikommission har i skrivelse den 22 januari 1947, vilken likalades bifogas denna framställning¹, bland annat anfört följande:

Med bortseende från armeringsjärn, brojärn och galvaniserad tråd torde kunna sägas, att möjligheten att åstadkomma det egentliga banmaterialet, rälsen med tillbehör, blir utslagsgivande vid bedömandet av anskaffningsproblemet i fråga om järn och stål för banbygget i fråga.

Statens järnvägar ha för år 1947 önskat kontraktera leverans av 24 000 ton räls från Domnarfvets Jernverk. För att kunna tillgodose de enskilda järnvägarnas oundgängliga behov av räls för banunderhållet har sagda kvantitet måst nedskäras till 19 200 ton. Detta torde medföra — en sak varom järnvägsstyrelsen bör kunna yttra sig mera bestämt — att en del planerade nyanläggningar av dubbel-spår etc. få stå tillbaka för att banunderhållet skall kunna i första hand tillgodoses.

Försörjningsläget för år 1948 och de därefter närmast följande åren kan icke nu överblickas, men under förutsättning att de enskilda järnvägarna icke heller då kunna täcka sitt rälsbehov genom import, synes möjlighet knappast förefinnas för statens järnvägar att erhålla mer än omkring 20 000 ton svensk räls per år.

I betraktande härav har det förefallit industrikommissionen problematiskt, huruvida för det ifrågavarande banbygget kan ställas till förfogande de andelar av 17 600 ton räls och tillhörande 5 070 ton övrig banmateriel, som kunna komma att ifrågasättas för leverans under dessa närmaste år.

Norrlandskommittén.

Såsom kommittén framhållit i ovannämnda betänkande angående vissa åtgärder till förbättrande av transportförhållandena i Norrland, bör såsom ett mål för utvecklingen av det norrländska kommunikationsväsendet uppställas, att de olikheter som föreligga mellan Norrland och övriga landet minskas, så att betingelserna i kommunikationshänseende, åtminstone i de tätare bebyggda områdena av Norrland, för industriens lokalisering och befolkningens trivsel ej alltför mycket avvika från dem, som kunna erbjudas i södra och mellersta Sverige. Med denna utgångspunkt har kommittén i nyssnämnda betänkande framlagt en del förslag avseende sänkning av transportkostnaderna samt utbyggnad av det reguljära linjenätet i Norrland. Härvid har kommittén emellertid, såsom framgår av det föregående, förklarat sig vilja i ett senare sammanhang upptaga frågan om ordnandet av trafikförbindelserna i det norrländska kustlandet norr om Härnösand, där ostkustbanan nu har sin slutpunkt.

När järnvägsnätet sent omsider utsträcktes till Norrland, drogs norra stambanan icke fram genom kustbygden, där industrien i stor utsträckning var lokaliserad och där förutsättningarna för näringslivet över huvud taget voro goda. Av i främsta rummet militära skäl förlades stambanan i stället

¹ Här utesluten.

inne i landet. Även om de norrländska kustorterna kunde utnyttja älvarna och kustfarten för de viktigaste transporterna, voro dessa möjligheter emellertid begränsade genom ishinder stora delar av året.

Avsaknaden av järnvägsförbindelser längs norrlandskusten har lett till att näringslivet därstädes i allmänhet, trots goda utvecklingsbetingelser i övrigt, kommit att i industriellt avseende behålla sin ensidiga inriktning på export av trävaror — där sjötransport kunnat komma till användning — och icke kunnat ernå en sådan differentierad produktion för hemmamarknaden, som förekommer särskilt inom vissa andra landsdelar och som skulle vara önskvärd även i norra Sverige. Denna ensidighet i industriellt avseende har bland annat även lett till att arbetsmarknaden på industriorterna kommit att präglas av mycket stor konjunkturkänslighet.

Enligt norrlandskommitténs mening måste det eftersträvas, att näringslivet inom Norrlands kustland — liksom givetvis även i landsdelen i övrigt — utvecklas och att industrierna differentieras mer än hittills. Som en av de grundläggande förutsättningarna härför ser kommittén en förbättring av trafikförbindelserna. Förutom att betingelserna för den större industrien härigenom underlättas böra förbättrade transportförhållanden kunna leda till en ökad livaktighet och initiativkraft inom hantverk och småindustri samt den på jordbruket baserade förädlingsverksamheten. Också transporter av kalk, konstgödsel, tegelrör m. m. för jordbrukets behov och i någon mån av försålda jordbruksprodukter skulle kunna underlättas på detta sätt, och detsamma gäller transporter av ved och vissa virkessortiment samt av färsk och saltad strömming och annan fisk från fiskelägena vid kusten. Över huvud taget äro förbättrade kommunikationer av största betydelse för att öka konkurrenskraften och även i övrigt främja berörda bygders ekonomiska liv.

Emellertid äro förhållandena mycket olikartade i skilda delar av det norrländska kustlandet. Sålunda äro förutsättningarna för trafikens ordnande och de krav, som ställas på kommunikationerna, helt andra i de mera utpräglade industriområdena än i jordbruksbygderna. Av det sagda följer även, att betingelserna för ett förverkligande av det önskemål, som framställtts såsom gemensamt för den övre norrländska kusten, nämligen anläggandet av järnväg, äro väsentligt olika för de skilda delarna av kustlandet.

Man synes kunna utgå från att området mellan Härnösand och Umeå mer än andra områden efter kusten skall erbjuda ekonomiska förutsättningar för anläggande av järnväg. Saknas järnvägsekonomiska betingelser beträffande nämnda område, torde detta med all säkerhet gälla än mer om en järnvägsanläggning norr om Umeå. Även inom området mellan denna stad och Härnösand äro förhållandena ganska olika. Sålunda karakteriseras den nordliga delen av området, d. v. s. mellan Umeå och Örnsköldsvik eller om man så vill Köpmanholmen, av en stark industrialisering. För-

utom industrierna inom de nämnda orterna märkas här de stora företagen i Obbola, Hörnefors, Olofsfors, Rundvik, Husum och Gullänget.

Dessa förhållanden bestyrkas av den järnvägsekonomiska utredning angående ostkustbanans förlängning till Umeå, som järnvägsstyrelsen och norrlandskommittén samtidigt härmed överlämnar till kommunikationsdepartementet. De där lämnade redogörelserna för näringslivet i området mellan Härnösand och Umeå ge en belysning åt de skilda förhållandena i södra och norra delarna av ifrågavarande trafikområde. Då kommittén utgått från att dessa förhållanden måste taga sig uttryck även i olika betingelser i järnvägsekonomiskt hänseende, har kommittén till komplettering av de verkställda järnvägsekonomiska utredningarna rörande en förlängning av ostkustbanan norrut till Umeå även införskaftat vissa kalkyler från järnvägsstyrelsen till belysande av den ekonomiska innebörden av en järnvägsanläggning, som tills vidare skulle begränsas till sträckan Örnsköldsvik—Umeå. Med hänsyn till det relativt ringa avståndet mellan förstnämnda stad och den söder därom belägna industriorten Köpmanholmen, har i de uppgjorda kalkylerna såsom ett alternativ räknats med att ifrågavarande järnväg skulle — i avbidan på ostkustbanans utbyggnad norrut från Härnösand — ha sin södra ändpunkt vid Köpmanholmen.

Innan kommittén ingår på de sålunda verkställda kalkylerna vill kommittén något beröra ett annat alternativ till ordnande av järnvägstrafik inom ifrågavarande område, nämligen genom anordnande av tvärbanor mellan stambanan och respektive Husum, Rundvik/Nordmaling och eventuellt Hörnefors. Denna senare plats kunde emellertid lämpligare förbindas med Umeå. Likaledes borde Gullänget förbindas med banan Mellansel—Örnsköldsvik. Kommittén har emellertid funnit det ur alla synpunkter vara att föredraga, att en kustbana anlägges mellan Örnsköldsvik och Umeå, vilken skulle passera samtliga nyss angivna industriplatser. En kustbana skulle tillgodose icke endast dessa orter utan även näringslivet — den mindre industrien såväl som jordbruket — i kustlandet över huvud. Detta måste förutsättas ge ett bättre underlag för järnvägsdrift än de inre belägna bygder, som skulle beröras av tvärbanor från stambanan till kusten. Motsvarande skulle gälla i fråga om persontrafiken. Såsom den ej minst viktiga synpunkten bör emellertid framhållas att alternativet med tvärbanor ej väl skulle låta sig förena med en fortsatt utbyggnad av ostkustbanan, i vilken däremot en kustjärnväg mellan Örnsköldsvik och Umeå skulle ingå som ett naturligt led.

Vad härefter angår resultaten av de järnvägsekonomiska utredningar, som verkställts i fråga om ostkustbanans förlängning till Umeå eller alternativt anläggande av järnväg mellan Örnsköldsvik (eller Köpmanholmen) och Umeå framgår av den föregående redogörelsen bland annat följande. Kostnaderna för en järnvägsanläggning från Härnösand till Umeå ha upp-

skattats till i runt tal 75 milj. kronor, inklusive kostnad för rullande materiel (om banan skulle dragas förbi Nensjö skulle kostnaderna med hänsyn till då erforderlig brobyggnad stiga till omkring 100 milj. kronor). Merinkomsterna ha beräknats till 2,28 milj. och driftsutgifterna till 2,10 milj. kronor, varför det årliga överskottet skulle utgöra 0,18 milj. kronor, motsvarande 0,2 procent av nyssnämnda kapitalinvestering. Om man åter räknar med att järnvägen till en början begränsas till sträckan Översjö — Umeå, alternativt Köpmanholmen — Umeå, finner man, att anläggningskostnaderna beräknade på motsvarande sätt som nyss sagts skulle utgöra respektive 41 milj. och 47 milj. kronor. Merinkomsterna skulle utgöra respektive 2,17 milj. och 2,29 milj. kronor, driftsutgifterna respektive 1,31 milj. och 1,46 milj. kronor samt överskottet respektive 0,86 och 0,83 milj. kronor. I relation till anläggningskostnaden skulle överskottet motsvara en avkastning av respektive 2,1 och 1,8 procent.

Sådana kalkyler som de här åsyftade måste av naturliga skäl bliva mycket osäkra. Det kan även i många fall vara tveksamt, vilken betydelse som bör tillmätas den ena eller andra faktorn. Mot de metoder, som ligga till grund för de nu föreliggande järnvägsekonomiska utredningarna har kommittén för sin del i de flesta hänseenden inga erinringar att framställa. Emellertid håller kommittén före att vid bedömandet av lönsamheten hos en förlängd ostkustbana icke bör, såsom skett, tagas hänsyn till att tariffavståndet mellan stationer norr respektive söder om den nya banan förkortas på grund av dennas tillkomst och att en inkomstminskning sålunda kan inträda för trafik till och från övre Norrland. Inom parentes kan för tjäna nämnas, att även anordnandet av sådana stambillinjer, som ovan avsetts, kan få dylika verkningar för orter utanför stambillinjerna. Detta bör emellertid ej påverka ståndpunkttagandet till om den ena eller andra linjen bör inrättas. Det kan vara tveksamt, om hänsyn ens bör tagas till de inkomstminskningar som hänföra sig till genom ostkustbanans utbyggnad förkortade fraktavstånd till och från Umeå och Örnsköldsvik.

I utredningen räknas med att inkomsten för varje transport, som sker på längre sträcka än tidigare, till följd av tariffsystemets byggnad ej blir lika med avgiften, beräknad särskilt för den tillkommande sträckan, utan avsevärt mindre. Det kan ifrågasättas, om inkomsten av en transport bör fördelas på sådant sätt. Härvid komma de mera centrala delarna av en järnväg att redovisa oproportionerligt gott resultat i jämförelse med mera perifera delar. Huru man räknar i detta hänseende, betyder dock måhända relativt litet, så länge det allenast tillämpas på redan befintliga transporter. Beträffande nya transporter har i utredningen — enligt kommitténs mening med rätta — hela transportsträckan medräknats i kalkylen, i den mån transporterna kunna antagas vara direkt beroende av kustbanans tillkomst. I sistnämnda hänseende avviker kalkylen från det beräkningssätt, som utnyttjats i den ovan omnämnda utredning, som genom särskilt anlitad sak-

kunnig verkställt med anledning av kommitténs förslag om järnvägsanläggning mellan Översjöla och Husum och vilken även i fråga om nytillkomna transporter tillgodoför den nya banan allenast skillnaden mellan fraktinkomsten till respektive ort vid den utbyggda banan samt inkomsten vid transport till banans nuvarande ändpunkt. Ett dylikt beräkningssätt måste enligt kommitténs mening leda till orimliga konsekvenser och kan på grund av vad nyss anförts ej godtagas.

I den nu föreliggande kalkylen ha ej medräknats några fraktinkomster för nytillverkningar hos befintliga industriföretag, även om dessa förklarat sig komma att upptaga sådana tillverkningar. Ej heller har hänsyn tagits till sannolikheten att en förbättring av kommunikationsförhållandena kommer att leda till att nya företag komma till stånd. Åtminstone vad angår det nu ifrågavarande trafikområdet finner kommittén uppenbart, att man här kommer att taga initiativ till startande av nya företag, ej minst av småindustriell karaktär, om transportförhållandena förbättras genom anläggande av järnväg. Om utredningen, såsom däri antytts, delvis skulle kunna betraktas som optimistiskt hållen, synes detta i viss mån motvägas av de påpekanden, som kommittén gjort här ovan.

På norrlandskommitténs anhållan har inom järnvägsstyrelsen beräknats det behov av arbetskraft och materiel, som skulle föranledas av en järnvägsanläggning mellan Härnösand och Umeå eller alternativt mellan Översjöla och Umeå. Dessa beräkningar ha delgivits statens arbetsmarknadskommission och statens industrikommission. Av yttranden från dessa framgår, att stora svårigheter för närvarande möta att täcka de behov av arbetskraft och materiel, som skulle påkallas för en järnvägsanläggning av den storleksordning, varom här är fråga.

Redan med hänsyn till de sålunda rådande svårigheterna att disponera arbetskraft och materiel finner kommittén det sakna mening att nu med avseende å norrlandskusten i dess helhet taga ståndpunkt till i vilken utsträckning ytterligare järnvägsanläggningar böra komma till stånd. Det synes tillräckligt att i nuvarande läge bedöma, vilken del av kusten som i första hand bör tillgodoses med järnväg. Härvidlag kan av de verkställda utredningarna oomtvistligt dragas slutsatsen, att de järnvägsekonomiska förutsättningarna äro avgjort de bästa för kuststräckan mellan Örnsköldsvik och Umeå. Med dessa utgångspunkter har kommittén ställt sig frågan om en järnvägsanläggning på enbart denna sträcka lämpligen kan komma till stånd utan avbidan på ståndpunkttagandet till om och i vad mån en utbyggnad bör ske av ostkustbanan i övrigt. Vid övervägande av denna fråga har kommittén funnit, att en järnväg mellan Örnsköldsvik och Umeå väl kan tillgodose näringslivet inom mellanliggande område även utan att järnvägsförbindelse finnes utmed kusten mellan Härnösand och Örnsköldsvik. Visserligen skulle tidåtgången för resor och transporter mellan orter på förstnämnda sträcka och platser söder om Härnösand i viss mån för-

kortas, om ostkustbanan utbyggdes från denna stad, vilket givetvis innebure en stor fördel. Det förkortade järnvägsavståndet skulle även föranleda en reducering av taxorna. Det väsentliga torde emellertid vara, att industriföretagen och näringslivet i övrigt utefter norra Ångermanlands- och södra Västerbottenskusten snarast möjligt erhålla järnvägsförbindelse. Särskilt de storindustriella företagen tillbakahållas av att de icke ha tillgång till järnväg. Massgoods och i allmänhet tyngre gods kan ej med fördel transporteras landsvägsledes. Sjötransporterna försvåras av att kusten en del av året spärras av is. För en sådan differentiering av näringslivet, som kommittén i det föregående framhållit som eftersträfvansvärd, torde inom nu avsett område förutsättas, att järnvägsförbindelse anordnas. Dessa bygder äro på grund av näringslivets ensidighet lätt utsatta för de växlande konjunkturerna. Ordandet av järnvägsförbindelse skulle vara ägnad att öka stabiliteten inom näringslivet. Över huvud synes vad 1945 års riksdag anfört till stöd för en utbyggnad av ostkustbanan till Umeå ej minst vara tillämpligt på sträckan mellan Örnsköldsvik och Umeå.

I detta sammanhang kan emellertid förtjäna uppmärksammas, att en till sträckan mellan Örnsköldsvik och Umeå begränsad järnvägsanläggning icke är ägnad att medföra den lättnad för stambanan som en sammanhängande ostkustbana från Gävle till Umeå skulle kunna föranleda. I förda diskussioner rörande en utbyggnad av ostkustbanan har framkommit den tanken att härigenom skulle vinnas en sådan lättnad för trafiken på stambanan, att kostnaderna för ifrågasatt anläggning av dubbelspår på sistnämnda bana skulle kunna inbesparas på detta sätt. Härvid har hänvisats till att det i första hand är åsyftat att anlägga dubbelspår på sträckan Alby—Ånge—Bräcke. Norrlandskommittén är för sin del icke beredd att sätta nu berörda frågor i samband med varandra. Kommittén utgår från att det i framtiden kommer att visa sig behövt att för ernående av önskvärd kapacitet och smidighet i fråga om trafiken mellan Norrland och övriga landet ha de mest hårt belastade delarna av stambanan utrustade med dubbelspår, även om ostkustbanan utbygges norrut. Frågan om anläggande av dubbelspår på stambanan bör alltså enligt kommitténs mening prövas utan hänsyn till i vad mån ostkustbanan utbygges. I detta sammanhang kan förtjäna uppmärksammas, att kommittén, såsom framgår av det följande, håller före att en blivande järnväg mellan Örnsköldsvik och Umeå bör erhålla samma beskaffenhet som om den från början utgjorde ett led i en förlängd ostkustbana.

Vid sina överbåganden av de olika förhållanden, som enligt det föregående påverka frågan om ytterligare järnvägsanläggning utefter norrlandskusten, har kommittén stannat för att förorda, att järnväg tills vidare anlägges mellan Örnsköldsvik och Umeå. I samband härmed synes järnvägsförbindelse lämpligen även böra anordnas från Köpmanholmen till Örnsköldsvik. Beträffande övriga delar av kustlandet synas tills vidare andra

anordningar böra träffas för förbättrande av trafikförbindelserna. Detta betyder emellertid givetvis icke, att kommittén härmed tagit ställning emot att ytterligare järnvägsbyggnad utefter norrlandskusten framdeles kommer till stånd.

Vad härefter angår sträckningen av ifrågavarande järnväg bör till en början nämnas, att den av f. d. förste baningenjören Briandt gjorda beräkningen av anläggningskostnaderna för en utbyggd ostkustbana utgår från att denna, efter att söderifrån ha passerat Näske, skall framgå väster om Köpmanholmen och sedan norrut genom Bjästa till Själevad. Linjen skulle här ansluta till bandelen Mellansel—Örnsköldsvik vid Översjöla, där en ny anslutningsstation skulle anordnas. Ett alternativ hade varit, enligt vad Briandt anfört, att från Köpmanholmen svänga i nordostlig riktning genom Nässjö och Bergom och den svåra terrängen mot Hörnett och där passera Mo och Domsjös industriområde vid Alfredshem och genom det-samma till Örnsköldsviks station. Linjen Örnsköldsvik—Mellansel skulle sedan kunna följas till Tvillingsta hållplats och den nya linjen därifrån dragas norrut runt Åsberget till Gullänget. Detta alternativ skulle kräva stora kostnader och göra avsevärt intrång på fabriksområdet vid Alfredshem, varför linjen över Bjästa—Själevad föredragits som billigare och lämpligare. Från Översjöla skulle järnvägen fortsätta till Gullänget. Gideälven skulle övergå vid Gideåbacka, varefter banan skulle gå vidare till Dombäck, där anslutning skulle erhållas med ett industrispår till Husums sulfatfabrik. Från Dombäck skulle linjen dragas genom Grundsunda samt sedan efter kusten förbi Ava till Rundviksverken och Nordmaling. Härifrån skulle järnvägen fortsätta till Hörnefors med anslutning till därvarande sulfatfabrik och vidare mot Strömbäck, där anslutning kunde erhållas med ett industrispår till Obbola. Linjen skulle övergå Umeälven vid Backen samt därifrån framdragas till Umeå station.

Norrlandskommittén har i stort sett intet att erinra mot den sträckning, som sålunda angivits. Om banan tills vidare icke erhåller anslutning till ostkustbanan, synes emellertid densamma, bortsett från den särskilda bandelen från Köpmanholmen, böra få sin södra ändpunkt i Örnsköldsvik. Härvid kunde järnvägen, räknat från denna stad, antingen följa linjen till Mellansel fram till Tvillingsta för att därifrån dragas norrut runt Åsberget till Gullänget, eller ock kunde anslutningen mellan den nya järnvägen och linjen Örnsköldsvik—Mellansel förläggas till Översjöla. Sistnämnda ort torde böra utgöra anslutningspunkt för den mindre bandelen från Köpmanholmen. Kommittén anser sig icke ha anledning att närmare ingå på frågan om järnvägens sträckning. Det torde böra ankomma på järnvägsstyrelsen att mera i detalj bedöma förevarande spörsmål.

Den ifrågavarande banlinjen har i den av Briandt utförda kostnadsutredningen förutsatts skola få ett tekniskt utförande, som i huvudsak över-

ensstämmer med vad som gäller linjen Hudiksvall—Sundsvall. Detta synes naturligt redan ur den synpunkten att den utan ombyggnad bör kunna ingå i en eventuellt ytterligare utbyggd ostkustbana. Det sålunda avsedda tekniska utförandet medger en maximihastighet av 80—90 km i timmen. I motsats till den här åsyftade huvudlinjen böra erforderliga industrispår mellan denna och de större industrierna givetvis erhålla en enklare beskaffenhet. Detta bör även gälla det industrispår, som bör dragas mellan Köpmanholmen och den punkt omkring 2,5 km väster därom, som bör utgöra slutpunkt för den nu avsedda bandelen och från vilken ostkustbanan sedermera kan komma att vidare utbyggas.

Såsom framgår av det föregående ha anläggningskostnaderna för en bana Översjö—Umeå uppskattats till 41 milj. kronor och för en bana Översjö—Köpmanholmen (eller närmare bestämt nyssnämnda punkt 2,5 km väster därom) till 6 milj. kronor. Dessa kostnader, som äro approximativt uppskattade, torde icke i högre grad påverkas av om mindre jämkningar vidtagas i järnvägens sträckning, exempelvis om banan från Gullänget drages över Tvillingsta i stället för Översjö. I kostnaderna äro icke inräknade kostnaderna för elektrifiering. Däremot torde desamma kunna antagas täcka kostnaderna för erforderlig marklösen. Utöver de angivna beloppen tillkomma givetvis kostnaderna för industrispår mellan huvudbanan och vissa större industrier. Av det föregående framgår, att kostnaderna för industrispår från aktiebolaget Hägglund & Söners företag vid Gullänget kalkylerats till 100 000 kronor och från Husums sulfatfabrik till 940 000 kronor, vilka i båda fallen angivits hänföra sig till 1938 års priser. För anläggande av industrispår mellan Köpmanholmen och ovan avsedda slutpunkt för huvudbanan torde, efter motsvarande grund, kostnaderna kunna uppskattas till omkring 300 000 kronor. Även i fråga om andra större industriföretag torde det kunna ifrågakomma, att industrispår behöva anläggas.

Kostnader för industrispår torde böra i princip bäras av respektive företag. De fördelar dessa komma att vinna genom att erhålla järnvägsförbindelse torde väl motivera en sådan uppoffring från företagets sida. Då anläggandet av järnväg mellan Översjö och ovannämnda punkt 2,5 km väster om Köpmanholmen i huvudsak ifrågasättes med hänsyn till därvarande företags intressen, synes det skäligt, att detta företag gentemot järnvägsstyrelsen förbinder sig att iordningställa det industrispår, som erfordras för anslutning till järnvägen, liksom även att under vissa förutsättningar utnyttja denna för sina transporter.

Bortsett från industrispåren böra kostnaderna för den här avsedda järnvägen Översjö/Tvillingsta—Umeå samt Översjö—Köpmanholmen helt bestridas av statsanslag. De investeringsanslag, som kunna komma att anvisas för ifrågavarande järnvägsanläggningar, torde principiellt sett, med hänsyn till att anläggningarna enligt järnvägsstyrelsens beräkningar redan

efter sin tillkomst komma att till större delen kunna förräntas, ej behöva bli föremål för avskrivning annat än till en mindre del. Norrlandskommittén vill också erinra om att kommittén i sitt förenämnda betänkande angående vissa åtgärder till förbättrande av transportförhållandena i Norrland givit uttryck åt uppfattningen att staten vid utformningen av kommunikationsväsendet har att taga hänsyn även till den kommande utvecklingen och framtida behov. Å andra sidan synes det kommittén i betraktande av att avskrivning tidigare, bland annat efter beslut vid 1929 och 1938 års riksdagar, skett beträffande belopp som ansetts motsvara investeringar i norrländska järnvägar, kunna ifrågasättas att nu ifrågavarande anslag i sin helhet bör avskrivas. Självfallet har norrlandskommittén ej något att erinra mot att denna utväg väljes.

Anslagsanvisningen torde böra fördelas på en följd av år, beroende av i vilken takt arbetena komma att kunna bedrivas. Detta kommer givetvis i sin tur att sammanhånga med utvecklingen på arbetsmarknaden. Emellertid synes det knappast rationellt att uppskjuta påbörjandet av arbetena i avvaktan på en tidpunkt, då arbetslöshet kan komma att inträda. Med järnvägens tillkomst avses ju bland annat att skapa sådana förhållanden, att arbetslöshet skall om möjligt undvikas i de trakter, som beröras av järnvägen. Övervägande skäl synas tala för att arbetena med järnvägen bedrivas med utgångspunkt från Örnsköldsvik och norrut. Detta överensstämmer också med vad kommittén förutsatt i sin tidigare omnämnda framställning om anläggande av järnväg på sträckan Örnsköldsvik—Gullänget—Husum.

Kommittén finner angeläget, att statsmakterna snarast möjligt — för att icke näringslivets utveckling skall hämmas genom ovissheten beträffande kommunikationernas framtida ordnande — taga principiell ståndpunkt till frågan om här avsedd järnvägsanläggning. Med utgångspunkt härifrån och från att vissa förberedande åtgärder, bland annat anskaffande av mark samt planeringsåtgärder, liksom även en del anläggningsarbeten på sträckan Örnsköldsvik—Gullänget—Husum skola kunna påbörjas under budgetåret 1947/48, anser kommittén för detta budgetår ett investeringsanslag böra anvisas å 5 milj. kronor.

Även beträffande kuststräckorna mellan Härnösand och Örnsköldsvik (Köpmanholmen) samt från Umeå norrut utefter kusten finner norrlandskommittén, såsom framgår av det föregående, i hög grad önskvärt, att en förbättring av trafikförbindelserna kommer till stånd. Ehuru nu avsedda områden i stort sett icke kunna tävla med sträckan mellan Köpmanholmen och Umeå i fråga om trafikunderlag och sistnämnda sträcka därför bör komma i första rummet, då det gäller utbyggnad av järnvägsförbindelserna utefter norrlandskusten, finner kommittén likväl närings- och övriga för-

hållanden i nämnda områden vara sådana, att en direkt anknytning till järnvägsnätet är synnerligen motiverad.

Kommittén får erinra om att kommittén i sitt ovan berörda betänkande angående vissa åtgärder till förbättrande av transportförhållandena i Norrland uttalat sig för att s. k. stambillinjer böra inrättas på en del sträckor i Norrland. Dyliga billinjer har kommittén avsett skola inrättas inom sådana trafikområden, där på grund av näringsförhållandena eller eljest direkt anknytning till järnvägsnätet är motiverad men där en järnväg icke för närvarande kan antagas komma till stånd med hänsyn till trafikunderlagets relativa litenhet och de driftsförluster, som sannolikt skulle uppkomma på järnvägsrörelsen. Trafiken på dessa billinjer, vilka kunna sägas utgöra substitut för järnväg, skola drivas i statens järnvägars regi eller av dessa överlåtas på entreprenör. Statens järnvägar böra emellertid i sista hand bära ansvaret för trafiken. Enligt kommitténs förslag skola för gods-transporter på nu ifrågavarande stambillinjer tillämpas statens järnvägars taxor. Om av trafikekonomiska skäl detta skulle visa sig bliva i allt för hög grad betungande för statens järnvägar, har kommittén alternativt ifrågasatt, att värdetarifiering icke skall tillämpas på stambillinjer såvitt gäller godssändningar, vilka på järnväg fraktberäknas efter vagnslastgodstaxor, utan att fraktberäkning för sådana sändningar alltid skall ske efter statens järnvägars tariff 3. Vid godssamtrafik mellan stambillinje och järnväg skall enligt kommitténs förslag tillämpas genomgående fraktberäkning. Vad angår persontrafiken på stambillinjer bör vid denna, i såväl lokal- som samtrafik, tillämpas genomgående zontariffberäkning på grundval av statens järnvägars taxor.

Kommittén finner uppenbart, att de områden utefter norrlandskusten, där järnväg nu icke kommer till stånd, böra få sina trafikförhållanden förbättrade genom anordnande av stambillinjer.

Under åberopande av vad norrlandskommittén anfört i det föregående får kommittén hemställa, att Kungl. Maj:t måtte till 1947 års riksdag framlägga förslag dels om anläggande av järnväg utefter kusten mellan Örnsköldsvik och Umeå samt mellan Örnsköldsvik och Köpmanholmen och dels om anvisande av ett investeringsanslag av 5 milj. kronor för ifrågavarande ändamål.

Vidare föreslår kommittén, att Kungl. Maj:t måtte uppdraga åt järnvägsstyrelsen att skyndsamt inkomma med förslag till anordnande av stambillinje på sträckorna Härnösand—Örnsköldsvik samt Umeå—Skellefteå—Luleå—Haparanda.

I detta ärendes handläggning ha, förutom undertecknade, deltagit ledamöterna Enström, Granström, Hedlund, Holmbäck, Johansson, Lövgren, Mäler, Nyström, Strindlund, Tjällgren och Velander. Ärendet har även

varit underställt kommitténs ledamöter i övrigt, vilka härvid anslutit sig till syftet med ifrågavarande förslag.

Vid skrivelsen bifogas, enligt vad av det föregående framgår, dels avskrift av den utav järnvägsstyrelsen ombesörjda utredningen rörande anläggningskostnaderna för en förlängning av ostkustbanan upp efter norrlandskusten fram till Haparanda, dels inom järnvägsstyrelsen verkställd beräkning av arbetskrafts- och materielåtgång för en järnvägsanläggning Nyland—Örnsköldsvik—Umeå och dels yttranden från statens arbetsmarknadskommission och statens industrikommission rörande möjligheterna att tillgodose det sålunda beräknade arbetskrafts- respektive materielbehovet.¹

Stockholm den 23 januari 1947.

Underdånigst

NILS MALMFORS

Yngve Ericsson

¹ Här uteslutna.

Dispositionen av Salt- och Fetmyran i Norrbottens län

Avg. 13 maj 1947

Till Konungen.

Sedan egnahemsstyrelsen hos Kungl. Maj:t hemställt om överförande från domänstyrelsens till egnahemsstyrelsens förvaltning av viss kronomark för att tilläggas Salt- och Fetmyrans jordförmedlingsföretag i Norrbottens län, har norrlandskommittén efter remiss avgivit utlåtande i detta ärende. Kommittén föreslog härvid bland annat, att Kungl. Maj:t måtte *dels* besluta, att upplåtelse av nya jordbruksegnahem på Salt- och Fetmyran tills vidare icke skulle äga rum, *dels* föranstalta om utredning rörande utläggande på Salt- och Fetmyran av ett storjordbruk jämte därtill anknuten försöks- och undervisningsverksamhet, *dels ock* från sålunda angivna utgångspunkter förordna, att det av egnahemsstyrelsen avsedda skogsområdet skulle överföras från domänstyrelsens till egnahemsstyrelsens förvaltning. I sistnämnda hänseende anförde kommittén att, om den upplåtna skogsarealen vid den förordade utredningen rörande dispositionen av återstående delen av Salt- och Fetmyran skulle finnas alltför stor, möjlighet torde finnas att återställa obehövlig areal till domänverket.

Kungl. Maj:t har sedermera den 8 september 1944 bland annat *dels* förklarat, att upplåtelser av kolonat och jordbruksegnahem å Salt- och Fetmyran tills vidare icke skall äga rum, *dels ock* förordnat, att av i ärendet äsyftat område om 7 910,70 hektar av vissa angivna kronoparker må från domänstyrelsens till egnahemsstyrelsens förvaltning för att upplåtas såsom gemensamhetsskog till redan upplåtna eller utlagda jordbruksegnahem överföras mark av för ändamålet lämplig storlek och beskaffenhet, varom samråd skall äga rum mellan domänstyrelsen och egnahemsstyrelsen.

Enligt underhandsmeddelande från jordbruksdepartementet har departementschefen ansett önskvärt, att den av norrlandskommittén avsedda utredningen rörande utläggande av ett storjordbruk på Salt- och Fetmyran komme till stånd genom kommitténs försorg.

För ombesörjande av ifrågavarande utredning har kommittén tillsatt en särskild delegation inom kommittén, bestående av byråchefen E. A. Granström, sammankallande ledamot, riksdagsmannen L. E. Andersson, lantbrukaren H. Fjellström samt landstingsmannen P. O. Pålsson, med jordbrukskonsulenten E. O. Sjölund som sekreterare.

Som resultat av sitt arbete har delegationen den 5 mars 1947 framlagt utredning angående dispositionen av Salt- och Fetmyran.

Sedan förevarande spörsmål därefter behandlats vid gemensamt sammanträde med kommittén, får kommittén nu, med överlämnande av den verkställda utredningen¹, underställa ärendet Kungl. Maj:ts prövning.

I fråga om de allmänna förutsättningarna för jordbruksdrift på Salt- och Fetmyran synes av den verkställda utredningen framgå följande. Myrmarken på de nu avstyckade delarna av ifrågavarande område synes ur odlingssynpunkt inte höra till de bättre myrmarkerna i Norrlands inland men kan ej heller klassificeras som sämre än på många andra, tidigare uppodlade myrområden i Norrland. Reservation måste dock, som i utredningen har gjorts, göras för den begränsning i odlingsvärdet, som sammanhänger med myrmarkens djup och bottenförhållanden, och vad härom sagts torde ej tarva några ytterligare kommentarer. De svagaste förutsättningarna ur jordmånssynpunkt synes föreligga på den del av området, som i utredningen benämnts komplexet (sid. 32—38).

Den starkast begränsande faktorn för odlingen av olika kulturväxter på Salt- och Fetmyran är, såsom framhålles i utredningen, i första hand klimatet. Den stora frostrisken på myren omöjliggör odling av andra växtslag än vall- och grönfoderväxter. Underlaget för till växtodlingen knuten animalieproduktion blir därför ganska ensidigt, och för att hålla denna produktion på tillfredsställande nivå måste kraftfoder inköpas. Mjölproduktionen på huvudgården, Norra Björkholmen, har emellertid under senare år legat högt och medelavkastningen per ko bättre än på flertalet s. k. studiegårdar. Detta torde sammanhånga med att skötseln av denna gård legat i händerna på en kunnig och intresserad driftsledning, som så långt som möjligt sökt på ett rationellt sätt utnyttja förutsättningarna för jordbruks bedrivande. Om klimatet på Salt- och Fetmyran skall anses som extremt i förhållande till andra myrmarksodlingar i övre Norrland, är ej möjligt att utan vidare bedöma. Säkerligen finnas myrmarker med samma ur klimatisk synpunkt ogynnsamma förutsättningar. Men olägenheten med ett ogynnsamt klimat blir för den enskilde jordbrukaren i hög grad avhängig av tillgången till fastmarksjord. Finnes sådan, där t. ex. korn och potatis kunna odlas, blir frostrisken på myrmarken ej på samma sätt avgörande. Tyvärr är, såsom utredningen visat, tillgången på fastmarksjord, som ekonomiskt sett är odlingsvärd, ringa vid Salt- och Fetmyran.

Enligt delegationens förslag skall, med utnyttjande av byggnadsbeståndet på nuvarande Norra Björkholmens gård, direkt under egnahemsstyrelsens förvaltning inrättas en jordbruksgård omfattande, förutom viss delaktighet i den gemensamma skogen samt kvarstående delar av myren, omkring 82 hektar åkerjord. Det förutsattes, att på den sålunda inrättade

¹ Här utesluten.

gården upptages viss försöksverksamhet i form av fasta försök eller substationsförsök anordnade av länets hushållningssällskap eller statlig försöksgård.

Enligt delegationens beräkningar skulle en sålunda tillskapad större jordbruksgård på Salt- och Fetmyran gå med en årlig driftsförlust av omkring 14 000 kronor (det bör här uppmärksammas, att den hittillsvarande förvaltningen av det s. k. komplexet likaledes medfört betydande kostnader). Härvid har ej räknats med någon förräntning av i gården tidigare investerat kapital eller av de 180 000 kronor, som förutsättas skola nyinvesteras i gården. Den omständigheten att gården kan komma att tillföras inkomster från den gemensamhetsskog, som avsetts skola tilläggas kolonisationsområdet, synes enligt kommitténs mening icke böra inverka på bedömandet av jordbrukets lönsamhet, då det här i realiteten endast är fråga om en överföring av inkomster från domänverket till gårdens ägare.

Delegationen har såsom huvudmotiv för tillskapande av den planerade gården framhållit det stöd och den hjälp nybyggarna på myren kunna få genom gårdens tillhandahållande av maskiner och redskap samt genom gårdens tjurhållning och försöksverksamhet. Denna mening har även förts fram vid ärendets behandling inom kommittén. Emellertid har kommittén icke funnit sig kunna tillstyrka, att anordningar av den karaktär och av den kostnadskrävande art, som här avses, vidtagas med det motiv, som sålunda angivits av delegationen.

Kommittén har däremot ansett sig böra överväga, om icke anläggandet av ett större jordbruk kan vara motiverat ur mera allmänna synpunkter. Härvid får kommittén till en början hänvisa till att vid den inventering, som hösten 1944 gjordes över Norrbottens läns jordbruk av landstingets näringsutredning, redovisades en total areal odlad jord av 79 177 hektar. Av denna areal utgjordes mer än en fjärdedel eller 22 514 hektar av myrjord. Proportionen fastmark—myrmark växlar mycket mellan kust- och innerbygd, såsom nedanstående sammanställning visar.

	H e k t a r		
	fastmark	myrmark	summa
kustbygd	49 362	14 025	63 387
innerbygd	7 301	8 489	15 790

I innerbygden är alltså arealen myrmark större än arealen fastmarksjord.

Andelen fastmark är också starkt varierande för de enskilda fastigheterna, varpå nedanstående tabell ger några exempel.

	Antal jordbruk med nedanstående andel fastmark				
	0	0—10	10—40	40—70	70—100
Norrbotten	1 549	556	2 898	3 550	12 370
Norrbottens kustbygd	590	132	1 273	2 368	9 735
» innerbygd	959	424	1 625	1 182	2 635

Sammanlagt finnas alltså i Norrbotten ej mindre än 1 549 jordbruksfastigheter, som enbart ha myrmark. Nära två tredjedelar av dessa ligga i innerbygden. Det är ej möjligt att angiva ett liknande siffermaterial för Västerbottens län, men man kan säkert utgå ifrån att även i detta läns innerbygd finnes ett större antal fastigheter, som endast äro hänvisade till myrmark.

Det anförda siffermaterialet synes visa behovet av att i övre Norrland jordbruksforskningen ägnar myrmarken tillbörlig uppmärksamhet, såväl när det gäller utforskandet av huru myrmarken på ett lämpligt sätt skall brukas och odlas som i fråga om de ekonomiska förutsättningarna för mer eller mindre rena myrmarksjordbruk. I Norrland finnas för närvarande tvenne försöksgårdar på myrjord, Gisselås, Jämtlands län, och Brännberg, Norrbottens län. Ingendera av dessa kan sägas vara fullt representativ för myrmarkerna i övre Norrlands inland (Lappmarken), men de försöksresultat som uppnås vid dessa gårdar äga naturligtvis i flera avseenden tillämpning på andra myrmarker. Forskningen kan också kompletteras med fasta försöksfält på lämpliga gårdar med myrmark i inlandet. På grund av det sist anförda kan kommittén ej finna tillräcklig motivering för att Norra Björkholmen skulle, efter utbyggnad, utnyttjas som försöksgård.

Från försöksgårdarna böra särhållas de studiegårdar, vilka sedan år 1942 varit föremål för jordbruksekonomisk undersökning genom svenska vall- och mosskulturföreningens försorg. Av de nuvarande studiegårdarna äro sex ganska utpräglade myrmarksgårdar (de ha mer än 50 procent myrmark). Av dessa gårdar ligga tre vid Salt- och Fetmyran, nämligen Norra Björkholmen, Skogshult och Moräng med respektive 13,9, 9,4 och 2,8 hektar jordbruksjord. Av övriga tre gårdar ligga två i kustbygden (Robertsfors och Drängsmark) samt en i silurområdet (Gisselås, invid försöksgården med samma namn). Enligt kommitténs mening är det önskvärt, att Norra Björkholmen bibehålles såsom studiegård. För detta ändamål erfordras icke, att gården utbygges. Även om så icke sker bör ifrågavarande gård liksom hittills kunna tjäna som föregångsjordbruk på Salt- och Fetmyran och för omgivande myrmarksjordbruk. Kommittén förmenar också, att studiegården som sådan bör kunna utgöra det stöd för kolonisationen på myrområdet, som delegationen avsett med den större jordbruksgården. Gården kan som tjurhållare och maskinhållare bliva till hjälp för grannarna åtminstone under närmaste åren. Emellertid torde gårdens betydelse som föregångsjordbruk i hög grad vara beroende av om en kunnig och erfaren driftsledning finnes på gården. Myrmarken kräver otvivelaktigt för en riktig skötsel större kunnighet och omtanke från brukarens sida än fastmarken. Att Norra Björkholmen hittills kunnat utrustas med en så kvalificerad driftsledning som hittills varit fallet sammanhänger med att det åvilat den vid gården anställda personalen och då främst föreståndaren att även svara för skötseln av det s. k. komplexet. Eljest skulle gården icke

med så stor personal kunnat redovisa de goda ekonomiska resultat som varit fallet. Bland annat är här att märka den fördel som ligger i att arbetskraften alltefter sysselsättningsförhållanden kunnat utnyttjas för gården och för komplexet. Något liknande gäller dragarkraften. Ett bibehållande av nuvarande personaluppsättning med bland annat en kvalificerad föreståndare synes ej möjligt, om gården skall begränsas till den storlek gården nu har och arbetet med fortsatt kolonisation på Salt- och Fetmyran upphöra. Enligt kommitténs mening bör det likväl även här efter finnas möjlighet för staten att såsom förvaltare på gården förvärva en intresserad och duglig jordbrukare, som kan sköta gården på ett tillfredsställande sätt. Hinder torde ej böra möta mot en försäljning av gården, om lämplig köpare anmäler sig.

Om i enlighet med det föregående »komplexet» helt eller delvis ej kommer att inlemmas i den ordinarie driften vid Norra Björkholmen, bör detta givetvis ej förhindra att vid behov utnyttjas användbara delar av komplexet, där så kan ske med ekonomisk fördel.

Vid en bedömning av förutsättningarna för den fortsatta jordbruksdriften vid Norra Björkholmen, om denna begränsas till nuvarande omfattning, synes även behöva beaktas, i vad mån gården kommer att belastas av abnormt dryga kostnader för torrläggningen inom jordförmedlingsföretaget, med tanke såväl på denna gård som på bebyggelsen i övrigt på Salt- och Fetmyran, och vilken inverkan på driften som det kan få att det s. k. komplexet normalt ej utnyttjas för jordbruksdrift. Enligt vad kommittén erfarit torde man ej behöva befara, att torrläggningsbehovet för Norra Björkholmen under de närmaste åren kommer att överstiga det för gården normala (bortsett från ett visst ackumulerat behov av åtgärder, som eftersatts).

På grund av vad ovan anförts angående förutsättningarna för jordbruksdrift på Salt- och Fetmyran och det påräkneliga dåliga resultatet av ett större jordbruksföretag på detta område, har norrlandskommittén funnit sig icke kunna förorda, att den nuvarande huvudgården genom investering av ytterligare statsmedel utvidgas till ett storjordbruk.

Delegationen, som ej kunnat undgå att komma in på den nuvarande kolonisationen på Salt- och Fetmyran, har också framlagt vissa förslag med syfte att sanera förhållandena där.

Enligt vad som framhållits av delegationen måste, även vid ett välvilligt bedömande av de jordbrukstekniska förutsättningarna för kolonisationen, dock svårigheter av betungande art och omfattning göra sig gällande med nuvarande byggnadsprisnivå och levnadskostnader för en familj. Kunska-per, framåtanda och kapitaltillgång krävas kanske mer än vad som brukar vara vanligt vid familj jordbruket. — — —

Med hänsyn till det ansvar, som det allmänna har för tillkomsten av

kolonisationen på Salt- och Fetmyran, anser kommittén, i likhet med delegationen, att staten icke bör undandraga sig att göra vad som rimligen kan göras för att ge nybyggarna tillfälle till en ny start. För dem, som även i fortsättningen vilja bo kvar på platsen, torde erforderliga byggnader böra uppföras genom egnahemsstyrelsens försorg, på sätt förordats i förenämnda utredning. Dessa relativt kostnadskrävande åtgärder torde emellertid icke böra komma till stånd i andra fall än då vederbörande jordbrukare kan antagas ha förutsättningar att sedermera sköta jordbruket på tillfredsställande sätt och även ha vilja att göra rätt för sig gentemot staten.

I den mån dessa förutsättningar icke föreligga torde det icke finnas tillräckliga skäl för staten att räkna med att de nuvarande jordbrukarna böra kvarstanna på Salt- och Fetmyran. Över huvud taget kan en del av dessa föredraga att överflytta till annan plats, inom eller utanför kommunen, för att där driva jordbruk eller annan förvärvsverksamhet. Med hänsyn till de mindre goda jordbruksförhållandena på Salt- och Fetmyran och till hittillsvarande erfarenheter av de sociala förhållandena inom området kan det ur det allmännas synpunkt finnas anledning överväga, om ej vissa jordbruk böra nedläggas, sedan deras nuvarande innehavare avflyttat. Här emot kan genmålås, att bebyggelsen på detta sätt komme att uttunnas och förutsättningarna till trivsel för den kvarvarande befolkningen ytterligare minskas. I detta hänseende bör dock uppmärksammas, att Salt- och Fetmyran är relativt förmånligt belägen i fråga om kommunikationer, långt mindre isolerad än många andra bebyggelser i övre Norrland. Oberoende härav synes hänsynen till den kvarvarande befolkningen i ett fall som detta knappast utgöra tillräcklig grund för att förmäna övriga att söka nå bättre levnadsförhållanden på annat håll. Enligt kommitténs mening bör emellertid möjlighet finnas för andra lämpliga personer att övertaga jordbruken, efter det att de blivit lediga på grund av nyssnämnda avflyttning. Vederbörande egnahemsorgan torde böra fastställa villkoren härför i anslutning till de grunder, som då gälla för egnahemsupplåtelser i allmänhet.

Skäligheten synes kräva, att de nybyggare, som vilja utflytta, lika väl som de kvarvarande erhålla stöd från statens sida för att skapa sin existens. En naturlig anordning synes vara att staten av dem, som vilja sälja sina fastigheter, övertager dessa för ett pris som motsvarar beloppet av det egnahemslån, respektive nybyggare iklätt sig för fastighetsförvärvet, jämte de räntor som belöpt därå, utan hänsyn till om amortering eller räntebetalning skett. Detta innebär i realiteten att en avskrivning sker av skulden till staten och att de, som erlagt räntor och/eller amorteringar, gottgöras detta (eljest skulle de icke ha någon fördel av att de bättre än andra fullgjort sina förpliktelser). Tillräcklig anledning torde icke finnas att vid beräkningen av köpesumman taga hänsyn till möjligheten att den gemensamhetsskog, som är avsedd att tilläggas kolonisationsområdet, kan komma att förvärvas till lägre pris än marknadsvärdet. Härutöver torde i köpe-

skillingen böra inkluderas skälig ersättning för det arbete som nedlagts på förbättring av respektive fastighet jämte åbyggnader, dock med avdrag för mottagna premielån och andra eventuella bidrag av statsmedel. Det närmare bestämmandet av köpeskillingen torde få bliva beroende av överenskommelse mellan vederbörande egnahemsorgan och fastighetens ägare. I detta sammanhang må nämnas, att nybyggarnas nuvarande skulder till egnahemsnämnden — bortsett från premielån — sammanlagt uppgå till omkring 100 000 kronor. De belopp, som avflyttande nybyggare skulle erhålla enligt ovan avsedda grunder, torde åtminstone icke överstiga storleken av de uppoftningar, som det allmänna bör påräkna att göra för kvarvarande nybyggare.

Av naturliga skäl är det önskvärt, att det så snart som möjligt klarlägges, vilka nybyggare som vilja bo kvar och vilka som vilja avflytta. Bland annat kan härvid bedömas, huru många fastigheter som nu böra sättas i stånd. I första hand böra de ur jordbrukssynpunkt eller med hänsyn till byggnadsbeståndet bästa jordbruken bliva utnyttjade för framtiden, och de kvarvarande böra alltså, om deras nuvarande fastigheter ha mindre goda betingelser, kunna få överflytta till de bättre jordbruken. För att en sådan sanering av förhållandena som här åsyftas skall komma till stånd, synes erforderligt att ett samarbete ordnas mellan egnahemsnämnden och länsarbetsnämnden. Dessa böra på ett objektivt sätt och utan att staten påtager sig ytterligare ansvar för nybyggarna underrätta dessa om dels de erbjudanden staten gör kvarvarande respektive avflyttande nybyggare och dels de möjligheter som finnas att med statens stöd förvärva jordbruk på annan plats eller finna fortsatt utkomst inom andra näringar.

Med den inställning, varåt kommittén här ovan givit uttryck, kan kommittén ej biträda det av den särskilda delegationen framställda förslaget, att ytterligare tre nya upplåtelser skola komma till stånd på Salt- och Fetmyran. Kommittén vill emellertid härmed ej göra någon inskränkning i de befogenheter, som egnahemsorganen äga att med tillämpning av sedvanliga grunder för egnahemsverksamheten i förekommande fall upplåta mark till lämpliga personer.

Såsom framgår av det föregående har Kungl. Maj:t förordnat, att delar av vissa angivna kronoparker må överföras från domänstyrelsens till egnahemsstyrelsens förvaltning för att upplåtas såsom gemensamhetsskog till redan upplåtna eller utlagda jordbruksegnahem. Frågan om gemensamhetsskogens omfattning och villkoren för dess upplåtande har ännu icke avgjorts av Kungl. Maj:t. Kommittén utgår från att värdet av den skogsandel, som förutsatts skola tillkomma envar ägare av jordbruk på Salt- och Fetmyran, icke bör röna inflytande av huru många fastigheter som upplåtas. Minskas detta antal, kommer tydligen det antal andelar, som

falla på huvudgården, att ökas i motsvarande grad, i den mån icke begränsningen av kolonisationsverksamheten anses böra medföra att även det område som upplåtes från kronoparkerna reduceras i anslutning här- till. Härvid torde emellertid i varje fall böra räknas med att detta område blir tillräckligt för icke blott kvarvarande kolonistjordbruk utan även huvudgården. Om den skogsareal, som upplåtes, sedermera befinnes vara större än behövt, bör möjlighet finnas att återställa obehövt areal till domänverket.

 Detta ärende har varit underställt kommitténs samtliga ledamöter. Ett särskilt yttrande av ledamoten Fjellström bifogas.¹

Stockholm den 13 maj 1947.²

Underdånigst

NILS MALMFORS

Yngve Ericsson

¹ Herr Fjellströms yttrande har följande lydelse: »Ehuru av norrlandskommitténs skrive framgår, att det av den särskilda delegationen framställda förslaget om tillskapande av en större jordbruksgård på Salt- och Fetmyran — vilket förslag avvisats av kommitténs majoritet — haft förespråkare inom kommittén, har jag velat närmare angiva min mening i detta ärende.

Enligt delegationens utredning har försöksgården Norra Björkholmen, varav c:a 15 hektar användes av studiegården med samma namn, visat sig vara lika bra som övriga studiegårdar inom Norrland. Studiegården Norra Björkholmen har senaste räkenskapsåret för- räntat sig med 5,4 %, varav framgår att det endast gäller att rätt bruka myrjordarna. Tyvärr måste framhållas att vissa egnehemsbyggare som finnas å Salt- och Fetmyran saknar kvalifikationer för att slå sig fram som jordbrukare och man får hoppas att dessa skola finna ett yrke där de passar.

Jordbruksgården skulle enligt delegationens utredning gå med en årlig förlust av omkring 14 000 kronor. Denna förlust torde uppvägas av den nytta gården får som försöksgård inom Lappland på myrmark med inlandets säregna förhållanden. Hänsyn bör också tagas till att staten genom sina skogar och malmfält inom det stora landskapet Lappland upp- burit miljoner, men varit synnerligen njugg då det gällt att återbära någon del av dessa enorma inkomster. Det vore därför endast en gård av rättvisa att den förlust som upp- står på gården täckes av staten, allrahelst då man efter något tiotal år med säkerhet torde få räkna med att åkerjorden undan för undan kommer att förbättras och därmed för- lusten bliva mindre. I detta sammanhang får man hålla i minnet, att hela detta stora myrkomplex är för ungt, jorden är rå och okultiverad.

Alla äro säkerligen överens om att jordbruk måste vi ha inom dessa stora skogsområ- den, icke minst för skötseln av skogarna, och får jag i detta sammanhang hänvisa till delegationens ingress sid. 1 o. s. v.

² Kungl. Maj:t har sedermera den 30 juni 1948 meddelat sitt beslut i förevarande ärende.

Åtgärder vid industrinedläggelse eller driftsinskränkning, som föranleder lokalt arbetskraftsoverskott

Avg. 21 maj 1947

Till Konungen.

Under den gångna delen av 1900-talet, och ej minst under tiden mellan de båda världskrigen, har det gång efter annan förekommit i Norrland, att nedläggning av industrier eller driftsinskränkningar inom sådana lett till svårartad arbetslöshet på industriorterna. I främsta rummet har det varit fråga om sågverk, som nedlagt eller omlagt driften med påföljd att arbetskraft blivit övertalig. Visserligen har samtidigt en betydande utveckling av massaindustrien ägt rum, men denna industri har relativt sett ett avsevärt mindre behov av arbetskraft. Även i fortsättningen kan det väntas, att en viss koncentration av skogsindustrierna kommer att ske till följd av knappheten på råvara eller eljest som led i en fortgående rationaliseringsprocess. I samband härmed kunna även framdeles fall av lokal arbetslöshet uppkomma, som det kan möta svårigheter att bemästra.

Norrlandskommittén har ansett sig böra överväga, vilka åtgärder som kunna ifrågakomma i sådana fall som de här nämnda. Det kan erinras, att direktiven för kommittén på tal om förhållandena inom sågverksindustrien även hänvisar till arbetskraftens obenägenhet att flytta, d. v. s. dess bristande platsrörlighet.

För att utreda här avsedda spörsmål, har tillsatts en särskild delegation inom kommittén, bestående av direktören A. Enström, sammankallande ledamot, riksdagsmännen L. E. Andersson, V. Hedlund och K. Mäler samt ombudsmannen E. Nyström, med juris kandidaten J. Velandér såsom biträdande sekreterare. Denne senare har bland annat utfört vissa undersökningar rörande förhållandena inom ett antal kommuner i Norrland, som drabbats av industrinedläggelse, och härvid i första hand Nedertorneå kommun med Seskarö.

Resultaten av delegationens arbete ha framlagts i en den 10 april 1947 dagtecknad utredning angående åtgärder vid industrinedläggelse eller driftsinskränkning, som föranleder lokalt arbetskraftsoverskott. Utredningen närslutes denna skrivelse (*Bilaga I*).

Innan kommittén ingår på de frågor, som beröras i nämnda utredning, vill kommittén något uppehålla sig vid de allmänna befolknings- och ar-

betskraftsförhållandena i Norrland. Inom kommitténs kansli ha utförts en del sammanställningar och beräkningar avseende befolkningsutvecklingen samt tillgången och behovet i fråga om arbetskraft enligt olika utvecklingsalternativ. Då härmed sammanhängande spörsmål äro av väsentlig betydelse då det gäller att bedöma det norrländska näringslivets utvecklingsmöjligheter, har kommittén funnit naturligt, att kommitténs utredningar och synpunkter på området böra ingå i kommitténs blivande principbetänkande. Såsom bakgrund till vad kommittén i denna skrivelse föreslår med tanke på sådana fall, då lokal arbetslöshet uppstått till följd av industrinedläggelse eller driftsinskränkning, synes det emellertid motiverat att samtidigt närsluta en särskild promemoria med preliminär redogörelse för de undersökningar rörande befolkningsutvecklingen samt arbetskraftstillgång och arbetskraftsbehov, som nyss omnämnts (*Bilaga II*).¹

Beträffande den allmänna arbetskraftssituationen i vårt land kan konstateras att man, bortsett från lokala »arbetslöshetsöar», under de närmast kommande decennierna torde ha att räkna med en av befolkningsutvecklingen föranledd brist på arbetskraft. Detta gäller även de tre sydligare norrlandslänen, medan däremot Norrbottens och Västerbottens län på grund av stark befolkningstillväxt intar en särställning i fråga om tillgången på arbetskraft. Utan att närmare ingå på de norrländska arbetskraftsproblemen och deras sammanhang med utvecklingsbetingelserna i Norrland — härtill återkommer kommittén i sitt principbetänkande — inskränker sig kommittén här till att med tanke på dagens läge understryka det angelägna i att näringslivet i Norrland, vilket i vissa hänseenden är mindre utbyggt än i övriga Sverige, når en högre grad av utveckling och differentiering. Industriella företag ha visat sig benägna att i större utsträckning än tidigare vid val av förläggningssort taga hänsyn till varest tillgång finnes på arbetskraft. Norrland och härvid särskilt de två övre norrlandslänen kunna, även om man icke heller där i stort sett kan tala om ett överskott på arbetskraft, likväl med hänsyn till de stora årskullarna av ungdom erbjuda förutsättningar för ett utvidgat näringsliv, vilka ej finnas på andra håll. Denna särställning i fråga om tillgången på arbetskraft bör kunna innebära en ökad möjlighet att i nuvarande läge draga till sig industri. Så har också i vissa fall skett under senare tid. Denna hänsyn till arbetsmarknadsförhållandena har även såtillvida accepterats av statsmakterna, som vederbörande statliga organ skänkt beaktande häråt vid prövning av frågor om byggnadstillstånd. Kommittén finner det naturligt, att så sker.

Det här sagda har närmast haft avseende på de industriella företagen. Brist på arbetskraft gör sig emellertid även gällande inom andra näringar liksom inom anläggningsverksamhet av olika slag. Det synes önskvärt, att

¹ Här utesluten. Motsvarande ämne behandlas i andra delen av principbetänkandet.

statsmakterna även här, i den mån de ha inflytande över utvecklingen, beakta arbetskraftsförhållandena i Norrland. Sålunda synes den omständigheten att landet i stort för närvarande lider av brist på arbetskraft icke böra tagas till intäkt för en underlåtenhet att ställa anslagsmedel till förfogande för anläggningar av skilda slag, exempelvis för kommunikationsändamål, inom områden där i motsats till vad som eljest är regel arbetskraft finnes tillgänglig.

Om kommittén härefter återgår till frågan om åtgärder avseende sådana fall, då lokal arbetslöshet uppkommit till följd av industrinedläggelse eller driftsinskränkning, kan det visserligen förefalla, som om det vid nuvarande brist på arbetskraft icke skulle vara en lämplig tidpunkt att framlägga förslag med tanke på inträffande arbetslöshet. Emellertid får kommittén erinra om att, såsom framgår av det föregående, även under tider av brist på arbetskraft lokala arbetskraftsoverskott kunna förekomma på grund av koncentrations- och rationaliseringsåtgärder inom industrien. Det är av vikt, att den under sådana tider förefintliga efterfrågan på arbetskraft utnyttjas för att sanera förhållandena inom lokala »arbetslöshetsöar». Åtgärder i denna riktning komma härvid att få karaktär av en beredskapsplanering med syfte att mildra de svårigheter, som en försämrad konjunktur skulle kunna medföra för dylika orter.

Såsom framhållits i den utredning, som av förenämnda delegation inom norrlandskommittén verkstälts i fråga om lokala arbetskraftsoverskott föranledda av industrinedläggelser eller driftsinskränkningar, kunna i dylika fall uppkomma problem av den mest skiftande natur och räckvidd. Förutom möjligheterna att överföra den direkt friställda arbetskraften till annan lämplig sysselsättning måste även uppmärksammas nedläggelsens eller driftsinskränkningens verkningar för den kringliggande trakten. De spørsmål, som kunna uppkomma i förevarande sammanhang spänna över områden, vilka ligga utanför arbetsmarknadsorganens normala verksamhetsfält. Det gäller icke endast att bedöma lämpligheten av att genom statliga åtgärder underlätta nyetablering av industriell verksamhet med hänsyn till kommunernas förhållanden och till den allmänna investeringspolitiken. De försörjningssvårigheter som under en lång tid kunna uppstå för den del av traktens befolkning, som indirekt genom leveranser av olika slag till det nedläggande företaget eller dess anställda varit mer eller mindre beroende av den industriella verksamhetens upprätthållande, de verkställda investeringarna i bostäder, allmänna byggnader, vatten och avlopp m. m. skapa särskilda problem. Det kan också vara aktuellt att undersöka möjligheterna att täcka de merkostnader, som uppstå för kommunerna till följd av industrinedläggelsen eller driftsinskränkningen och vilka icke ha karaktär av kostnad för arbetslöshetsändamål. Med hänsyn till det an-

förda håller kommittén före — i likhet med delegationen — att vid mera betydande driftsnedläggelser eller driftsinskränkningar behov förefinnes av ett organ med mångsidig sakkunskap och inriktning, vilket genom att fortlöpande komma i kontakt med fall av förevarande art — arbetsuppgifter finnas även under nuvarande förhållanden på arbetsmarknaden — kan behärska möjligheterna att komma till rätta med de olika problem, som uppstålla sig. Såsom delegationen framhållit bör det ifrågavarande organet härvid i samråd med representanter för de statliga arbetsmarknadsorganen, de kommunala myndigheterna, berörda företag och fackorganisationer, ävensom för industriens gemensamma organ och de övriga myndigheter och korporationer, som i det enskilda fallet kunna sägas vara särskilt berörda, söka uppnå överenskommelse om de åtgärder, som skola vidtagas och för vilkas genomförande icke erfordras särskilt Kungl. Maj:ts beslut. I de fall, där särskilt Kungl. Maj:ts beslut erfordras för genomförande av sådana åtgärder som ansetts böra ankomma å det allmänna, bör det här avsedda organet utan särskilt bemyndigande för det enskilda fallet inkomma med erforderliga förslag till vederbörande departement. Kommittén förutsätter jämväl, att det här åsyftade organet — som icke avses skola hava verkställighetsuppgifter — även efter uppdragandet av de erforderliga riktlinjerna för en sanering av förhållandena på respektive orter skall följa utvecklingen inom dessa samt där så erfordras i olika avseenden bistå de lokala myndigheterna. Sådana frågor om stöd åt kommuner eller däri bosatta personer, som kunna anses ha sammanhang med en sådan situation som den här avsedda, böra likaledes underställas ifrågavarande organ.

Ehuru man oavsett konjunkturutvecklingen alltid får förutsätta en viss strukturell förskjutning i näringslivet, innebärande en förändring i de olika industrigrenarnas omfattning och inriktning, kunna därav eller av andra orsaker föranledda industrinedläggelser respektive driftsinskränkningar icke antagas bliva av den omfattning, att för handläggandet av därmed sammanhörande frågor behöver inrättas ett särskilt fristående organ. De uppgifter som här angivits, synas kunna tilläggas ett för andra uppgifter tillskapat organ med huvudsaklig inriktning på arbetsmarknads-, investerings- eller handelspolitiska frågor. Närmast faller tanken härvid på arbetsmarknadskommissionen och investeringsrådet. Norrlandskommittén har emellertid ur sina synpunkter och med hänsyn även till att frågan angående ombildning av arbetsmarknadskommissionen till ett mera stadigvarande arbetsmarknadsverk nu ligger i stöpsleven, ansett sig icke här böra ingå på ett närmare bedömande till vilken institution här angivna uppgifter lämpligast böra anknytas.

Vid den verksamhet, som sålunda åsyftas, torde böra beaktas synpunkter av den art, som framförts i den föreliggande promemorian.

Ej minst synes det angeläget, att effektiva åtgärder i fall av förevarande art vidtagas för att ge friställd arbetskraft tillfälle till yrkesutbildning eller omskolning. Härigenom kunna förutsättningar skapas för startande av hantverk och småindustrier i stället för nedlagd industriell verksamhet och över huvud taget för en differentiering av näringslivet i bygden. Men samtidigt vinnes för den enskilde arbetaren ökade möjligheter att göra sig gällande i konkurrensen på arbetsmarknaden, det må vara på hemorten eller på annan plats.

I delegationens utredning har förordats, att staten skall medverka vid försäljning av egna hem tillhöriga arbetare, som blivit arbetslösa på grund av industrinedläggelse eller driftsinskränkning och för vilka det bör underlättas att taga arbete på annan ort. Kommittén utgår från att en sådan statlig medverkan i vissa fall kan vara nödvändig för att en ur samhällelig synpunkt olycklig fastslåsning av arbetskraften skall kunna motverkas. Enligt kommitténs mening bör ett belopp ställas till arbetsmarknadskommisionens förfogande för försöksverksamhet på detta område. Beloppet torde tills vidare kunna begränsas till förslagsvis 150 000 kronor, vilka torde kunna utgå av anslaget till åtgärder för arbetsmarknadens reglering m. m.

Beträffande sådan genom industrinedläggelse eller driftsinskränkning frigjord personal, som icke kan erhålla sysselsättning på hemorten och som på grund av ålder eller annan anledning ej heller kan förutsättas vara benägen att flytta till annan arbetsplats, uppstår frågan om ordnande av försörjningen intill den ålder då folkpension börjar utgå. Möjligheterna att i sådana fall tillgodose vederbörande genom förtidspensionering torde, såsom ifrågasatts av delegationen, böra göras till föremål för övervägande. Måhända kan detta spörsmål med fördel hänskjutas till den år 1947 tillsätta pensionsutredningen.

Såsom en väg att tillgodose personal, som blir övertalig, har i delegationens utredning hänvisats till möjligheterna för aktiebolag att avsätta medel till personalstiftelse, som avses i lagen den 18 juni 1937 om aktiebolags pensions- och andra personalstiftelser. För tryggnad av personalens rätt till sådana medel har ifrågasatts, om icke personalstiftelse av här avsett slag borde erhålla förmånsrätt i respektive bolags konkurs i det fall att bolaget på grund av obestånd måste inställa driften. Kommittén anser även denna fråga böra tagas under övervägande.

Vad härefter angår den av delegationen särskilt diskuterade frågan om åtgärder för att sanera förhållandena på Seskarö synes det tillräckligt, att visst belopp, förslagsvis 50 000 kronor, ställes till arbetsmarknadskommisionens förfogande för att, sedan särskilt arbetsförmedlingskontor enligt vad delegationen ifrågasatt blivit inrättat på orten, användas till underlätande för övertalig befolkning därstädes, som så önskar, att överflytta till annan arbetsplats. På aktiebolaget statens skogsindustrier torde det böra

ankomma att från sålunda avflyttande arbetare inlösa dem tillhöriga egna hem, i samband varmed en del andra, mera otillfredsställande bostäder, som utnyttjas av arbetare hos företaget, torde kunna utmönstras. Frågan om täckande av bolagets förluster på denna verksamhet torde framdeles böra underställas statsmakternas prövning.

Beträffande den av delegationen berörda frågan om ordnande av reguljär trafikförbindelse mellan Haparanda och Haparanda hamn får kommittén i anslutning till vad som anförts av delegationen förorda, att den stambillinje mellan Haparanda och Luleå, varom kommittén framlagt förslag i en den 23 januari 1947 avgiven utredning, utsträcker till att även tillgodose trafikbehovet på nyss avsedda sträcka.

Under återopande av det anförda får norrlandskommittén föreslå,

dels att särskild anordning träffas till möjliggörande av en fortlöpande överblick från statens sida över sådana fall, då industrinedläggelser eller driftsinskränkningar av större omfattning förorsaka arbetskraftsöverskott av lokal karaktär,

dels att av anslaget till åtgärder för arbetsmarknadens reglering m. m. medel ställas till arbetsmarknadskommissionens förfogande för en försöksverksamhet med syfte att underlätta försäljning av egna hem eller bostadsrätter tillhörande sålunda övertalig personal, i den mån denna vill överflytta till annan arbetsplats,

dels att frågorna om förtidspensionering av äldre personal, för vilken sådan flyttning ej ifrågakommer, samt om förmånsrätt för personalstiftelse, som avses i lagen den 18 juni 1937 om aktiebolags pensions- och andra personalstiftelser, göras till föremål för övervägande,

dels att av nyssnämnda anslag till åtgärder för arbetsmarknadens reglering m. m. medel ställas till arbetsmarknadskommissionens förfogande för att, sedan särskilt arbetsförmedlingskontor inrättats på Seskarö, användas till underlättande för övertalig befolkning därstädes, som så önskar, att överflytta till annan arbetsplats,

dels att åtgärder genom aktiebolaget statens skogsindustriers försorg vidtagas för inlösen av egna hem på Seskarö tillhörande sålunda flyttande befolkning,

dels ock att reguljär trafikförbindelse ordnas mellan Haparanda och Haparanda hamn genom utsträckning till sistnämnda plats av den stambillinje mellan Luleå och Haparanda, varom kommittén framlagt förslag i skrivelse den 23 januari 1947.

Detta ärende har behandlats vid gemensamt sammanträde med kommittén. Förutom ledamoten Andersson, som till den särskilda delegationens utredning fogat ett eget uttalande i fråga om sågverksdriften på Seskarö,

har ledamoten Lövgren i samma ämne avgivit ett särskilt yttrande, som närslutes denna skrivelse.¹

Stockholm den 21 maj 1947.

Underdånigst

NILS MALMFORS

Yngve Ericsson

Bilaga I.

**Utredning angående åtgärder vid industrinedläggelse eller driftsinskränkning,
som föranleder lokalt arbetskraftsoverskott,**

verkställd av särskild delegation inom norrlandskommittén.

Norrlandskommittén har den 2 november 1944 beslutat uppdraga åt en särskild delegation inom kommittén att utreda frågan om behovet av åtgärder vid sådana industrinedläggelser eller driftsinskränkningar av större omfattning, som föranleda lokala arbetskraftsoverskott. Att ingå i denna delegation utsågos direktören A. Enström, sammankallande ledamot, riksdagsmännen L. E. Andersson, V. Hedlund och K. Mäler samt ombudsmannen E. Nyström. Till biträdande sekreterare hos delegationen har sedermera förordnats juris kandidaten J. Velandér. Denne senare har bland annat utfört vissa undersökningar rörande förhållandena inom ett antal kommuner i Norrland, som drabbats av industrinedläggelse, och härvid i första hand Nedertorneå kommun med Seskarö.

Resultaten av delegationens utredningar och överläggningar — i vilka även norrlandskommitténs ordförande och dess kanslichef tagit del — redovisas i föreliggande promemoria. Denna är uppdelad på två avdelningar. I avdelning I diskuteras, vilka åtgärder som i allmänhet böra vidtagas i fall

¹ Herr Lövgrens yttrande har följande lydelse: »Bakgrunden till de förslag som här framlagts i anslutning till förhållandena på Seskarö är — ehuru detta ej klart utsäges — tanken på nedläggandet av driften vid Sandviks sågverk och öns totala avfolkning. Då det nu faktiskt förhåller sig så, att timmertillsläppningen i Torne älvs flottleder på svenska sidan är tillräcklig för att upprätthålla driften vid Sandviks sågverk på lång sikt, om blott åtgärder vidtagas för att dirigera timret dit, kan jag icke ansluta mig till förslag som syfta till att nedlägga detta sågverk till förmån för industrier på annan ort. Enligt min mening borde ansträngningarna i stället inriktas på att bevara Sandviks sågverk bl. a. genom att komplettera driften därstädes med andra tillverkningar som ligga i linje med sågverksdriften och som inrikta sig på att nyttiggöra avfallet å ena sidan samt att vidareförädla den sågade varan å den andra. Med relativt små kapitalinvesteringar torde man på denna väg vinna bättre resultat än genom åtgärder som leda till ödeläggandet av de betydande investeringar som föreligga i Seskaröns nuvarande bebyggelse.»

då industrinedläggelser eller driftsinskränkningar föranlett lokala arbetskraftsöverskott. Avdelning II tar sikte på förhållandena inom äldre »arbetslöshetsöar» och härvid närmast på Nedertorneå kommun med Seskarö.

Avd. I. Åtgärder i allmänhet för att förekomma eller begränsa verkningarna av industrinedläggelse eller driftsinskränkning.

Även under tider då arbetsmarknaden i sin helhet präglas av ett markerat arbetskraftsunderskott kunna överskott på arbetskraft uppstå inom lokalt begränsade områden. Uppkomsten av ett sådant arbetskraftsöverskott sammanhänger ej sällan med en mera omfattande industrinedläggelse eller driftsinskränkning. Denna kan i sin tur föranledas av ändrade förutsättningar för industrien i fråga och ha sin grund i exempelvis minskade råvarutillgångar (skog och malm) eller eljest vara påkallad med hänsyn till industriens utveckling. Ehuru det förändrade läget på arbetsmarknaden i förhållande till mellankrigstiden kan förutsättas medföra, att en arbetslöshet liknande den, som under 1920- och 1930-talen uppkom t. ex. i olika norrländska kustdistrikt till följd av »sågverksdöden» och i de bohuslänska stendistrikt under samma tid på grund av stenindustriens iråkade dödläge, icke behöver befaras uppstå i samband med kommande industrinedläggelser, kunna dock alltjämt omställningssvårigheter förväntas göra sig gällande i dylika fall.

Verkningarna av en industrinedläggelse eller driftsinskränkning drabbar — om här helt bortses från den förändring i den inhemska produktionen av vissa varuslag som åtgärden kan innebära — i första hand den anställda personalen genom upphörandet av dennas anställning och i samband därmed eventuellt uppkommande svårigheter att få ny anställning, vilka kunna resultera i avflyttning från orten med därav följande konsekvenser i fråga om bostadsöverlåtelse och dylikt. Härjämte kan personalen, i händelse nedläggelsen föranletts av ekonomiskt obestånd hos företaget, komma att gå miste om tillförsäkrade pensionsrättigheter eller liknande förmåner. Dessa verkningar torde kunna betecknas som industrinedläggelsens direkta verkningar. Om industrien i förhållande till den ort, där den är belägen, är av mera betydande storleksordning och ny verksamhet icke uppstår i den nedlagdas ställe, kommer industrinedläggelsen även att indirekt medföra inkomstbortfall för en stor del av ortens övriga befolkning, såsom producenter, hantverkare och affärsmän. Genom olika samverkande omständigheter kommer industrinedläggelsen särskilt i detta fall även att påverka de kommuner, inom vilka industrien varit lokaliserad eller personalen varit bosatt, i första hand genom en allmän minskning av skatteunderlaget, hänförande sig förutom till den nedlagda industrien även till den friställda arbetskraften. Därest en avflyttning av arbetskraft från orten blir nöd-

vändig, komma i många fall kommunala anläggningar av olika slag att helt eller delvis bli obehövliga, samtidigt som kostnaderna därför alltjämt belastar kommunernas innevånare. Vilka verkningar som industrinedläggelser kunna få för respektive kommuner, belyses i den redogörelse för utvecklingen inom Nedertorneå kommun, som lämnas i ett särskilt avsnitt av denna utredning.

Huru allvarliga verkningar en industrinedläggelse eller en driftsinskränkning kommer att få blir i hög grad beroende av om den industriella verksamheten hänför sig till ett område, vars ekonomiska liv helt baseras på sysselsättningen inom det nedläggande eller driftsbegränsande företaget, eller inom ett tätt befolkat område med väl differentierat näringsliv. En industrinedläggelse inom Stockholms distrikt torde så gott som helt beroende av den industriella enhetens storlek åtminstone under nuvarande förhållanden icke få några mer påtagliga ekonomiska återverkningar för flertalet av de anställda. Någon längre tidrymd torde endast undantagsvis åtgå mellan det underrättelse lämnas om anställningens upphörande och erhållandet av ny anställning, och i de flesta fall torde ej heller svårigheter föreligga att erhålla en med den tidigare likartad sysselsättning. Även de anläggningar, som utnyttjats av det nedlagda företaget, eller i alla fall de markområden, varå anläggningarna varit belägna, kunna ofta med relativt kort tidsfrist övertagas och utnyttjas för ny verksamhet. Några mera påtagliga sociala verkningar torde följaktligen i detta fall icke behöva uppstå till följd av verksamhetens upphörande. Helt andra bli verkningarna i fall det företag, som avser att nedlägga eller inskränka driften, är lokaliserat till ett mindre tätbebyggt distrikt. Ju mindre det samhälle är, inom vilket industrien är belägen, desto större bli riskerna för att den friställda arbetskraften ekonomiskt drabbas av nedläggelsen genom lång övergångstid intill dess lämplig fast sysselsättning kan erhållas och för att den måste taga anställning å annan ort. Härvid kunna ägare av egna hem på grund av minskat värde å sina fastigheter nödgas försälja dessa mot förlustbringande låga ersättningar. Nedläggelsens verkningar för ett mindre samhälle, som kanske helt uppbyggts kring den nedlagda industrien, bli också betydande oavsett omfattningen av den arbetslöshet som uppstår under övergångstiden till dess sysselsättning på annan ort kunnat beredas den friställda arbetskraften.

En tillbakablick på de åtgärder, som under mellankrigsåren vidtagits för att möta de förhållanden som uppkommo vid då inträffade industrinedläggelser, ger vid handen att dessa åtgärder i första hand åsyftat ett motverkande av den just för tillfället föreliggande arbetslöshetssituationen genom kontanta arbetslöshetsunderstöd eller nödhjälps- och reservarbeten eller ett ekonomiskt stöd till den av arbetslösheten drabbade kommunen i form av statsbidrag för olika uppgifter samt skatteutjämningsbidrag. Arbetsförmedlingsverksamheten var ej heller så utvecklad, att en med hänsyn till den

allmänna arbetsmarknadssituationen anpassad utflyttning av arbetskraft från områden med otillfredsställande sysselsättning uppnåddes. En viss obenägenhet att uppmuntra till större förskjutningar i arbetskraftens lokala fördelning förelåg också, baserad på förväntningar om en naturlig lokalisering av ny företagsamhet till de drabbade kommunerna. De enskilda företagen — vilka kunde tillgodogöra sig den under hela mellankrigsperioden rådande relativt goda arbetskraftstillgången inom alla delar av riket — hade emellertid av naturliga skäl ej något intresse att slå sig ned på platser med sådan ekonomisk belastning, som normalt medföljde en längre tids stillestånd i förutvarande industriell verksamhet, detta i all synnerhet som de av industrinedläggelser berörda platserna ofta saknade andra ur lokaliseringssynpunkt mera väsentliga företräden. Situationen på arbetsmarknaden påkallade ej heller mera energiska ansträngningar från deras sida att förmå den friställda arbetskraften till utflyttning från arbetslöshetsorterna, vilket medverkade till att binda den genom industrinedläggelser och liknande friställda arbetskraften vid sin gamla hemort. Framför allt i Norrland medverkade också arbetskraftens egen obenägenhet att röra sig till att vidmakthålla den genom en industrinedläggelse uppkomna arbetslösheten.

Samtidigt som den förskjutning i tillgången på arbetskraft, som inträffat och pågår, kan förväntas få till följd att ny verksamhet i betydande omfattning kommer att söka sig till orter med god arbetskraftstillgång, under förutsättning att övriga villkor för verksamhetens lokalisering äro uppfyllda på ett något så när tillfredsställande sätt, kommer såvitt nu kan bedömas behovet av arbetskraft inom redan befintlig verksamhet att vara så omfattande, att den arbetskraft, som icke lämpligen kan beredas sysselsättning på hemorten, i varje fall kan erhålla sådan på annan ort. Den utbyggnad och effektivisering av arbetsmarknadsorganen, som genomförts under krigsåren, har också medfört större möjligheter att i varje situation överblicka läget på arbetsmarknaden och att förmedla såväl arbetskrafts- som platsanskaffning. Ett belysande exempel på vilka åtgärder som kunna vidtagas för att neutralisera verkningarna av en industrinedläggelse erbjuder behandlingen av de problem, som uppkommo vid nedläggandet av driften vid Stockholms superfosfat fabriks aktiebolags anläggningar i Alby.

Stockholms superfosfat fabriks aktiebolag vidtog redan i början av det senaste kriget åtgärder för överförande av sin kalkkväveproduktion från sina anläggningar i Alby, beläget efter norra stambanan några mil söder om Ånge, till nyuppförda fabriksanläggningar i Stockvik vid Sundsvallsfjärden samt för förflyttning av den därför erforderliga arbetskraften. Driften nedlades också våren 1941. Med hänsyn till de av handelsavspärrningen under kriget framkallade förhållandena återupptogs emellertid driften på framställning av livsmedelskommissionen. Då förutsättningarna för driftens upprätthållande i och med krigets upphörande icke längre förelåg, varslade fosfatbolaget i mitten av år 1945 om definitivt ned-

läggande av driften vid verket från och med årets utgång. I enlighet med den överenskommelse, som träffats mellan de centrala statliga arbetsmarknadsorganen och industriens representanter (se nedan), lämnades varslet icke blott till arbetarparten utan jämväl genom förmedling av länsarbetsnämnden till arbetsmarknadskommissionen och industriens omställningskommitté, numera industriens produktionsråd. — Alby samhälle var baserat på fosfatbolagets verksamhet därstädes, och ett nedläggande av denna utan nytillkommande verksamhet i dess ställe måste följaktligen komma att för samhället medföra synnerligen svårartade ekonomiska rubbningar. Efter initiativ av chefen för socialdepartementet upptogs därför överläggningar mellan representanter för vederbörande statliga myndigheter och kommunala organ, bolagsledning, industriens produktionsråd samt de anställdas fackorganisationer. En särskild kommitté tillsattes för att pröva vilka åtgärder, som erfordrades för att i möjligaste mån med hänsyn till såväl kommunen som de anställda utjämna verkningarna av nedläggelsen. Sedan det konstaterats, huru stor del av arbetsstyrkan som med fördel kunde beredas anställning vid fosfatbolagets övriga anläggningar, och fosfatbolaget vidtagit åtgärder för förtidspensionering av och utbetalande av engångsersättningar till annan äldre arbetskraft med långvarigare anställning i bolagets tjänst, inriktades kommitténs ansträngningar på att intressera andra företag för lokalisering av sin verksamhet eller del därav till Alby, eventuellt med utnyttjande av sådana anläggningar, som av fosfatbolaget ställdes till förfogande, såsom vissa industri- och bostadsbyggnader, järnvägsspår m. m. Genom den kännedom angående aktuella investeringsplaner och olika företags investeringsvilja, som de i kommittén representerade organen genom sin verksamhet på olika områden besutto, blev det också möjligt att nå en överenskommelse, varigenom samhället tillförsäkrades ny industriell verksamhet, vilken beräknades komma att sysselsätta omkring 100 man. Vid driftsnedläggelsen sysselsatte fosfatbolagets anläggning omkring 150 man, varav ett trettioatal även i fortsättningen skulle sysselsättas vid bolagets kraftverk i Alby och omkring 20 beräknades kunna överflyttas till bolagets övriga anläggningar. Före nedläggelsen hade dessutom omkring 70 arbetare på egen begäran slutat sin anställning och övergått till annat arbete, inom eller utom hemorten, eller överförs till fosfatbolagets övriga anläggningar. Genom att samhällsnyttiga arbeten, såsom anläggande av vatten- och avloppsledningar samtidigt kunde fastställas till utförande under omställningstiden i form av statliga beredskapsarbeten, kunde också sysselsättningen inom orten tryggas till dess de nya tillverkningsgarna hunnit organiseras och igångsättas.

Det är uppenbart, att ett tillfredsställande resultat för såväl den berörda arbetskraften som kommunen i här återgivet fall i stor utsträckning underlättats av den omständigheten, att nedläggandet av den tidigare industriella verksamheten icke föranletts av ett ekonomiskt sammanbrott utan varit beroende på ett ekonomiskt bärkraftigt företags rationaliseringsåtgärder, varigenom det nedläggande företags stöd kunnat påräknas för genomförande av de erforderliga saneringsåtgärderna.

Med det anförda har icke avsetts att på något sätt taga ställning till om valet av ny verksamhet i förevarande fall varit det ur olika synpunkter lämpligaste. Med det omnämnda exemplet har närmast åsyftats att belysa, huru man i förekommande fall kan nå praktiska resultat genom samverkan mellan olika parter och intressen.

Även utan den särskilda apparat, som i Albyfallet kommit till användning, ha de statliga arbetsmarknadsorganen under de senaste åren, i samarbete med de närmast berörda företagen och kommunerna, vid omfattande totala och partiella driftsnedläggelser kunnat lösa därvid uppkommande omställningsproblem på ett med hänsyn till föreliggande förhållanden lyckligt sätt. Ett exempel härpå utgör omflyttningen av arbetare hos Bolidens gruvaktiebolag, som genom nedläggningen av bolagets nickelverk i Rönnskär eller eljest blivit friställd. I detta fall har dock icke behovet av ny verksamhet i den gamlas ställe påkallat särskilda åtgärder, och dessutom har det här endast varit fråga om avvecklande av en redan från dess start klart krisbetonad verksamhet.

När delegationen i det följande diskuterar de olika åtgärder, som böra ifrågakomma i fall av industrinedläggelse eller driftsinskränkning, har delegationen visserligen närmast för ögonen förhållandena i Norrland. Emellertid utgår delegationen från att de diskuterade åtgärderna även kunna bli tillämpliga i motsvarande fall inom landet i övrigt.

Främjande av ny företagsamhet.

När risk uppstår för att det skall visa sig nödvändigt att nedlägga en industri eller inskränka driften hos en sådan, är det av vikt att klarhet snarast möjligt skapas, huruvida åtgärder skola vidtagas för att bereda nya sysselsättningsmöjligheter på orten. Detta är icke minst av psykologisk betydelse med tanke på den berörda arbetskraften. Medvetandet om att alla möjliga åtgärder för begränsande av nedläggelsens verkningar omedelbart undersökas torde sålunda öka beredvilligheten att anpassa sig efter de dispositioner som framkomma ur dessa överbäganden. Att så sker blir särskilt av betydelse, om fråga blir om utflyttning av större eller mindre del av den berörda arbetskraften från orten. Framförallt har delegationen vid sina undersökningar av förhållandena i kommuner med en på grund av tidigare industrinedläggelser uppkommen strukturell arbetslöshet kunnat iakttaga, att förväntningarna om uppkomsten av ny industri i den gamlas ställe varit av avgörande betydelse för den friställda arbetskraftens medvetna kvarstannande inom hemorten trots de rådande sysselsättningssvårigheterna. Ett auktoritativt besked om de kommande sysselsättningsmöjligheterna är därför oavsett om detsamma är positivt eller negativt av den största betydelse för saneringens snabba genomförande. Ur nu anförda synpunkter är det även önskvärt, att arbetskraften icke under längre tid än som är nödvändigt bindes vid sin hemort genom provisoriska åtgärder.

Möjligheterna att bemästra de svårigheter, som kunna uppkomma i samband med en industrinedläggelse eller en driftsinskränkning, ökas uppenbarligen, om denna i god tid i förväg blir bekant för vederbörande myndigheter. Detta kan möjliggöras dels genom ett effektivt samarbete mellan

arbetsmarknadens olika organ, så att dessa kunna hålla en överblick över arbetsmarknadssituationen inom olika delar av landet, och dels genom meddelanden från respektive industriföretag. Såväl de statliga arbetsmarknadsorganen som industriens centrala organ böra sålunda i så god tid som möjligt varskos om varje mera betydande förändring på arbetsmarknaden och då i första rummet sådana, som äro föranledda av definitiva driftsnedläggelser eller inskränkningar. Härför talar, som redan framhållits, önskvärdheten av en så snabb och ur den drabbade kommunens synpunkt tillfredsställande utformning av omställningsåtgärderna som möjligt. Härför talar också nödvändigheten av att vid den knapphet på arbetskraft, varmed man såvitt nu kan bedömas har att räkna för vårt lands vidkommande, eventuellt frigjord arbetskraft i möjligaste mån beredes sysselsättning inom sådana verksamhetsområden, där behovet ur allmänna synpunkter är störst.

Utöver det interna rapportsystem, som ordnats inom den offentliga arbetsförmedlingsorganisationen och varigenom bland annat de varje vecka för hela riket sammanställda s. k. riksvakanslistorna möjliggjorts, ha under krigsåren från de enskilda näringsidkarna kontinuerligt inhämtats uppgifter angående nyanställningar och entlediganden, ävensom beräknade förändringar i sysselsättningen under den närmaste tiden. Med hänsyn till de stora fluktuationerna på arbetsmarknaden och den permanenta bristen på arbetskraft inom vissa för folkhushållningen betydelsefulla näringsgrenar tillkommo sålunda våren 1940 (KK den 10 maj 1940, nr 330) bestämmelser, varigenom arbetsgivarna ålades att i den utsträckning arbetsmarknadskommissionen fastställde lämna uppgifter angående anställande av löntagare respektive upphörande av sådan anställning. Arbetsmarknadskommissionen bestämde härefter att uppgifter om nyanställningar och entlediganden skulle lämnas två gånger i månaden, varvid uppgiftsskyldighet skulle föreligga för envar arbetsgivare, då antalet nyanställningar respektive entlediganden uppgick till minst tre eller, beträffande arbetsgivare med ett hundra eller flera anställda, minst tio. År 1944 ersattes detta system efter överläggningar mellan representanter för de statliga organen och industrien av frivilligt lämnade månatliga uppgifter, icke blott om redan uppkomna utan även rörande sådana förändringar i sysselsättningen, som vid uppgiftstillfället kunde förutses komma att inträda under de närmaste två månaderna. De nämnda överläggningarna tillkommo i syfte att åvägbringa ett direkt samarbete mellan de statliga myndigheterna och industrien vid planeringen av olika åtgärder på arbetsmarknaden, framför allt med sikte på framtida omställningsproblem. Industrien företrädades vid förhandlingarna av den för detta samarbete tillkomna s. k. industriens omställningskommitté, vilken sedermera ombildats och nu benämnes industriens produktionsråd. För att möjliggöra en så allsidig bedömning som möjligt av karaktären och verkningarna av större förändringar i syssel-

sättningen inom olika områden träffades vid överläggningarna särskild överenskommelse om att, i den mån sådana förändringar vore att förvänta, uppgift härom av den enskilde företagaren skulle översändas icke blott till de statliga organen utan jämväl till vederbörande branschförening, som i de fall, då omständigheterna därtill föranledde, hade att med särskilt ytt-
rande översända uppgifterna till produktionsrådet. Om så befunnes önskvärt, skulle de inkomna uppgifterna därefter bli föremål för överläggningar mellan produktionsrådet och arbetsmarknadskommissionen. På detta sätt ha förutsättningar erhållits att i någorlunda god tid överblicka de problem, som uppstå vid en definitiv industrinedläggelse eller driftsinskränkning.

De åtgärder, som ifrågakomma vid en industrinedläggelse eller en driftsinskränkning, bliva olika allteftersom man räknar med ett upprätthållande av sysselsättningsmöjligheterna på orten eller man finner nödvändigt, att arbetskraft avflyttar därifrån.

I första hand bör alltså undersökas, vilka förutsättningar som finnas för att sysselsätta den ledigblivna arbetskraften i andra näringar på orten, eventuellt i nystartade företag. Detta står i allmänhet bäst i överensstämmelse med arbetarnas och deras familjers önskan. Även ekonomiskt kan en sådan strävan vara motiverad med hänsyn till att de investeringar, som redan gjorts i bostäder, gemensamhetsbyggnader, gator och vägar, ledningar och dylikt, härvid icke behöva gå till spillo. Kanske också industri-
anläggningarna på detta sätt kunna komma till fortsatt användning. Ur kommunens synpunkt kan det likaledes framstå såsom ett naturligt intresse att icke bli utsatt för de rubbningar, som lätt följa med en beskärning av näringslivet och uttunning av befolkningen. Och mera allmänt kan syftet att nå en balans mellan utvecklingen inom rikets olika delar utgöra skäl för åtgärder från det allmännas sida för att åstadkomma en i sig önskvärd produktion inom en av driftsnedläggelse drabbad ort eller landsdel. I den mån härigenom vinnas fördelar, som stå i rimlig proportion till uppoffringarna, kunna dylika åtgärder givetvis vara i hög grad motiverade. Detta gäller icke blott i sådana självklara fall, då förhållanden på en ort kunna förbättras genom anordningar exempelvis i kommunikationshänseende, som äro motiverade ur företagsekonomiska eller samhällsekonomiska synpunkter. Även sociala, kulturella, nationella eller militära skäl kunna tala för att bebyggelsen inom ett område ej alltför mycket uttunnas, så som blir följderna av en tillbakagång eller stagnation inom näringslivet.

Å andra sidan bör icke den omständigheten, att en industriell verksamhet varit förlagd till viss ort men sedermera upphört, i och för sig leda till att ny verksamhet med nödvändighet måste förläggas dit i den nedlagdas ställe. Tvärtom kan det förhållandet att den dittillsvarande verksamheten

måst nedläggas tyda på att ortens läge är mer eller mindre otjänligt för industriell verksamhet. Ur allmän synpunkt finnes därför anledning till omprövning, huruvida hänsynen till investerat kapital i form av bostäder, allmänna inrättningar m. m. överväger den mindre lönsamhet som en industriell verksamhet å orten kan få i jämförelse med likartad verksamhet med en efter dess karaktär mera ändamålsenlig lokalisering. I ett läge som det nuvarande torde det vara av särskild betydelse att icke lokala intressen så få dominera saneringsåtgärderna i samband med en industrinedläggelse, att arbetskraft bindes vid en ekonomiskt mindre givande och ur försörjningssynpunkt mindre betydelsefull verksamhet enbart för att sysselsättningen inom en viss ort så vitt möjligt skall bibehållas vid sin tidigare omfattning. Att i samband med industrinedläggelser söka konstruera ny verksamhet i den nedlagdas ställe, ehuru förutsättningar härför icke äro för handen, kan icke endast betraktas som oekonomiskt ur det allmännas synpunkt. Även för den berörda orten och den berörda arbetskraften kan en sådan politik bliva till skada. På grund av vad nu anförts måste stor försiktighet iakttagas vid bedömandet av vilka åtgärder som böra vidtagas i fall av förevarande art.

I detta sammanhang förtjänar uppmärksammas, att en bristande planmässighet vid behandlingen av dylika fall kan bidra till en förlängning av omställningsperioden efter inträffade strukturella förskjutningar på arbetsmarknaden. Exempel härför finnas från gångna år, varvid emellertid bör beaktas att förhållandena på arbetsmarknaden tidigare kunnat motivera andra åtgärder än som under nuvarande allmänna brist på arbetskraft kunna bliva aktuella. Beredskapsarbeten i ena eller andra formen synas numera böra tillgripas främst i sådana fall då en varaktig sysselsättning inom eller utom hemorten icke omedelbart kan beredas den friställda arbetskraften men olika skäl tala för att ifrågavarande arbetskraft likväl helt eller delvis kvarhållas på orten. För sistnämnda fall torde mera än hittills böra beaktas lämpligheten av att såsom beredskapsarbeten utföras anläggningar, som direkt utgöra ett stöd för tillkomsten av ny verksamhet därest så kan ske utan att det på lång sikt medför ett understödjande av icke konkurrenskraftig verksamhet.

Delegationen får erinra om att norrlandskommittén i en den 4 november 1944 avgiven utredning angående vissa åtgärder till främjande av småföretagarverksamheten i Norrland uttalat sig för en effektivisering av de norrländska *företagarföreningarnas* arbete med att främja utvecklingen av hantverk och småindustri i Norrland. Härvid har kommittén visserligen hävdat den uppfattningen att staten — utöver föreningarna redan anvisade subventionsmedel — tills vidare icke böra bevilja några medel för en subventionsverksamhet under normala tider. Med fasthållande av denna principiella uppfattning håller delegationen emellertid före att skäl av ovan

angiven art kunna göra det försvarligt, att det beredes tillfälle för företagarföreningarna att inom ett begränsat område och under en begränsad tid på lämpligt sätt subventionera ny företagsamhet. Ett exempel på ett sådant fall, som delegationen här åsyftar, utgör Nedertorneå kommun, vartill delegationen återkommer i det följande. Av delegationen åsyftad subvention synes böra erhålla formen av antingen ett engångsbidrag till anläggningsändamål eller ett under viss tid, förslagsvis fem år, räntefritt lån. Sådant stöd bör beredas personer, vilka förklara sig villiga och av företagarföreningen anses lämpade att inom det åsyftade området igångsätta av föreningen godkänd verksamhet. I förekommande fall torde bidrag kunna bestridas av de subventionsmedel, som redan nu stå till företagarföreningarnas förfogande. Lån synas böra, efter medgivande och direktiv av Kungl. Maj:t, i här avsedda fall tillhandahållas av respektive förening i den för dess låneverksamhet i övrigt gällande ordningen och med anlitande av de för denna verksamhet av staten anvisade lånemedlen, varvid föreningen bör befrias från att å de belopp, som på detta sätt utlånats, till staten inbetala ränta för den tid låntagaren åtnjuter räntefrihet. Någon särskild organisation av medelsförvaltningen eller kontrollen över beviljade lån synes därför icke vara erforderlig. Ej heller torde något särskilt anslag behöva anvisas föreningen för ifrågavarande verksamhet.

Även om svårigheter icke i och för sig föreligga att bereda den till följd av industrinedläggelse eller driftsinskränkning friställda arbetskraften full och varaktig sysselsättning, föreligga ofta svårigheter att bereda denna arbetskraft sysselsättning inom samma eller likartat yrkesområde. I de fall, där sådana förhållanden visa sig föreligga, bör tillfälle till *omskolning och yrkesutbildning* finnas för härtill lämpad friställd arbetskraft. Vid sidan av den ordinarie yrkesskoleorganisationen — vilken icke är speciellt inställd på att underlätta utflyttning av yngre arbetskraft från strukturella arbetslöshetsområden — kunna under central ledning av överstyrelsen för yrkesutbildning yrkesutbildningskurser för arbetslösa anordnas av kommun, av huvudman för central verkstadsskola eller av överstyrelsen (KK 29 juni 1945, nr 445, samt överstyrelsens cirkulär nr 71 och 86/1945 och arbetsmarknadskommissionens cirkulär Lan nr 757 D 16/1945). Överstyrelsen har att med avseende på kursverksamhetens planering och anordnande samråda med arbetsmarknadskommissionen. Kurserna kunna ha karaktär av nybörjarkurser, fortbildningskurser eller omskolningskurser. Deltagare i nybörjar- och omskolningskurser böra fullfölja påbörjad utbildning, till dess avsedd yrkesfärdighet uppnåtts, under det att deltagare i fortbildningskurs har skyldighet att avbryta sin utbildning då han genom den offentliga arbetsförmedlingen kan erhålla arbete inom det egna yrkesområdet eller eljest då arbetsmarknadskommissionen så bestämmer. Ålders-

gränserna äro — därest ej överstyrelsen för yrkesutbildning annorlunda bestämmer — för

nybörjarkurs	15—25 år
fortbildningskurs	minst 16 år
omskolningskurs	16—40 år

De åtgärder, som sålunda vidtagits för skolning av arbetslösa, kunna givetvis vara av stort värde. Än mer angeläget synes det emellertid delegationen vara, att tillräckliga möjligheter finnas till yrkesutbildning i reguljära former. Norrlandskommittén har i ett betänkande den 25 maj 1945 (SOU 1945: 33) framlagt vissa förslag till utbyggnad av yrkesutbildningen i Norrland. Här har även förordats införande av statliga resebidrag till elever vid yrkesutbildningsanstalter.

Vid hänvisning till yrkesutbildning eller till omskolningskurser, liksom även vid den statliga arbetsförmedlingsverksamheten i övrigt, måste särskild hänsyn tagas till önskvärdheten av att åtgärderna utformas på sådant sätt, att de icke mer än vad som visar sig absolut ofrånkomligt verka hämmande på en önskvärd ekonomisk utveckling inom det distrikt eller den landsdel, inom vilken den nedläggande industrien är belägen. Yrkesutbildningen och omskolningen bör därför i första hand inriktas på sådan verksamhet, som kan förutsättas ha utvecklingsmöjligheter inom distriktet eller landsdelen, varigenom de arbetare, som hänvisas till arbetsplatser inom andra delar av riket, inom ej alltför avlägsen tid kunna flytta tillbaka om ej till sin ursprungliga hemort, så dock till plats med något så när likartade förhållanden.

Underlättande av arbetskraftens rörlighet. Försäljning av egnahem.

Såsom framgår av det föregående kunna omständigheterna vara sådana, att en uppkommen balans mellan arbetskraft och sysselsättningsmöjligheter bör lösas genom en viss avflyttning från orten. Härvid blir det ur den enskildes synpunkt önskvärt, att utflyttningen kan ske med så små uppoffringar som möjligt. Att underlätta arbetskraftens rörlighet i ett dylikt läge är även ett allmänt intresse.

De åtgärder, som närmast ifrågakomma ur denna senare synpunkt, synas vara dels erforderlig yrkesutbildnings- och omskolningsverksamhet, dels anvisning av lämpligt arbete, dels ekonomiskt stöd för täckande av flyttningskostnader, eventuellt även för bosättningen på den nya arbetsplatsen, och dels försäljning av sådana egnahem eller bostadsrätter, som innehavas av flyttande arbetare och icke kunna säljas på öppna marknaden till skäligt pris.

Beträffande verksamheten för yrkesutbildning och omskolning, för arbetsförmedling samt för bidragsgivning till flyttningskostnader har dele-

gationen icke anledning att — utöver vad som skett — i detta sammanhang framlägga några särskilda förslag. Däremot får delegationen återkomma härtill, i vad gäller ett speciellt fall som varit föremål för delegationens uppmärksamhet, nämligen Seskarö i Nedertorneå kommun.

Vid sitt bedömande av vilka åtgärder som kunna vidtagas för att underlätta arbetskraftens rörlighet, särskilt i sådana fall då industrinedläggelse eller mera omfattande driftsinskränkning skett på en ort och förutsättningar saknas för att skapa nya sysselsättningsmöjligheter för den ledigblivna arbetskraften, har delegationen funnit anledning att beakta den tillbakahållande inverkan som *innehavet av egna hem utövar*.

I detta hänseende bör till en början erinras om vissa synpunkter och förslag, som den s. k. *rationaliseringsutredningen* framfört i sitt betänkande den 10 juni 1939 (SOU 1939: 13). Utredningen har här berört *dels* sådana fall då en egnahemsägare på grund av förlusten av arbetsinkomst får svårt att fullfölja åtagna ekonomiska förpliktelser i samband med förräntning och amortering av det egna hemmet, och *dels* sådana fall då en avflyttning till annan ort är aktuell, varvid försäljningen av det egna hemmet ofta kan ske allenast med förlust. Till en början har utredningen diskuterat, i vad mån *företagarna* böra medverka i en hjälpverksamhet till förmån för egnahemsägare.

Det synes enligt utredningens mening till en början uppenbart, att skyldighet för företagare i sådant avseende icke kan föreligga utom då fråga är om egnahemsägare, som varit anställd i företagarens tjänst men som till följd av en dennes disposition blivit arbetslös. Vidare lär en generell skyldighet härvidlag icke kunna ifrågasättas. I vissa särskilda fall torde emellertid förhållandet vara ett annat. Detta gäller främst, då företag förlagts till platser, där tillgången på bostäder icke varit tillräcklig och där arbetsgivaren skulle fått bekosta uppförandet av bostäder till arbetarna i den mån dessa icke skaffat sig egna hem. Därest i samband med en definitiv driftsnedläggelse eller mera omfattande, bestående nedskärning av arbetsstyrkan vid ett sådant företag de egna hemmen förlora i värde eller rent av bli värdelösa, förefaller det rimligt — särskilt om den av företagaren vidtagna dispositionen kan antagas bereda honom betydande ekonomiska fördelar — att han bidrager att täcka de förluster, varav dessa egnahemsägare drabbas.

Samtidigt med detta konstaterande av arbetsgivarens förpliktelser gentemot sina anställda har utredningen emellertid hänvisat till ett tidigare uttalande om att införandet av ersättningsskyldighet till avskedad arbetskraft jämväl är att betrakta som ett lönespörsmål, vilket såsom sådant närmast torde böra finna sin lösning i samband med de allmänna löneuppgörelserna. Utredningen fortsätter:

Utredningen har sålunda funnit sig icke kunna föreslå införandet av en i lag reglerad ersättningsskyldighet för företagare gentemot sådan arbetskraft men ansett, att staten i särskilda fall borde lämna sin medverkan till ersättningsfrågans lösning. Under dessa fall inrymmas även de nyss berörda. Det synes utred-

ningen icke möjligt att beträffande egnahemsägare genomföra en annan reglering av ifrågavarande spörsmål än för avskedad arbetskraft i allmänhet.

Med hänsyn till det anförda torde arbetsgivarnas medverkan i en hjälp åt egnahemsägare väsentligen få byggas på den känsla av ansvar, som rimligen måste fordras av företagare. Det bör vara en uppgift i första hand för arbetarna och de anställda själva — främst vid fall av driftsnedläggelser eller liknande företagsdispositioner — att då så erfordras få till stånd förhandlingar med företagaren rörande frågan om hjälp.

Utredningen har ansett *särskilda samhälleliga hjälpåtgärder* till förmån för egnahemsägare böra ifrågakomma i de fall, där egnahemsägare oförmållat drabbats av arbetslöshet och antingen a) till följd av oförmåga att gälda förfallna räntor och amorteringar hotas av att genom exekutiva åtgärder berövas sitt hem eller b) till följd av innehavet av det egna hemmet åsamkas väsentliga svårigheter att antaga ny anställning på annan ort. I förstnämnda fall skulle enligt utredningens förslag s. k. hjälplån kunna beviljas egnahemsägaren av egnahemsstyrelsen, vilket lån skulle kunna omfatta ej blott förfallna, oguldna räntor och amorteringar utan även dem som förfölle under viss tid framåt.

Egnahemsägare, som för erhållande av ny anställning måste avflytta till annan ort, skulle enligt utredningens förslag kunna erhålla biträde med försäljningen av egnahemmet samt, om sådan endast kunde ske med förlust, viss ersättning därför av statsmedel. Utredningen räknade med att det kunde vara en svår uppgift att finna köpare till ett eget hem i fall, då en ort mer eller mindre ekonomiskt ödelades av en driftsnedläggelse och sysselsättningsmöjligheterna i orten nedgått eller kanske till och med helt upphört. Emellertid ansåg utredningen det icke uteslutet, att äldre personer med pension skulle vara benägna att på detta sätt erhålla ett eget hem på förmånliga villkor. Även till sådana pensionärsbostäder, som förutsatts skola komma till stånd under samverkan mellan stat och kommun, borde nu ifrågavarande ledigblivna egna hem kunna utnyttjas. Den av utredningen åsyftade verksamheten har avsetts skola anordnas på i huvudsak följande sätt:

Egnahemsägare, som vill erhålla ersättning av statsmedel för de förluster försäljandet av det egna hemmet eventuellt kan förorsaka honom, har att till egnahemsorganen göra framställning härom. Vid behandlingen av sådant ärende bör läget å arbetsmarknaden i första hand vara avgörande. Egnahemsstyrelsen bör därför inhämta yttrande av arbetsmarknadsinstitutet — ett sådant har utredningen föreslagit skola inrättas — huruvida den arbetslöshetssituation, som är anledningen till att egnahemsägaren måste frånträda sitt egna hem, är av den karaktär, att egnahemsägaren lämpligen bör bortflytta från orten eller om möjligheter för honom kunna anses föreligga att erhålla ny arbetsanställning i hemorten. Härjämte bör egnahemsstyrelsen med stöd av från egnahemsnämnderna erhållna uppgifter pröva, huruvida omständigheterna i det särskilda fallet äro sådana, att hjälp bör komma i fråga. Naturligen bör härvid undersökas bland annat om sökanden verkligen beretts anställning å annan ort och om en anledning föreligger att antaga, att anställningen kommer att bli stadigvarande.

Då här förutsättes, att samhället skall kunna täcka viss del av den förlust, som åsamkas en egnahemsägare i samband med försäljning av det egna hemmet, bör egnahemsägaren självfallet icke själv få på vilka villkor som helst försälja detta. Innan egnahemsägaren träffar ett avtal om försäljning, skall han därför ha att genom egnahemsnämnden underställa egnahemsstyrelsen försäljningspriset och övriga försäljningsvillkor för bedömande om dessa kunna anses rimliga eller icke.

Det synes sannolikt, att egnahemsägaren själv endast i ett mindre antal fall skall kunna ha möjlighet att anskaffa köpare till sitt egna hem. Den vanliga utvägen torde därför bli, att egnahemsägaren samtidigt med att han till egnahemsnämnden inlämnar sin till egnahemsstyrelsen ställda ansökan med anhållan om bidrag för eventuella förluster jämväl anmodar egnahemsnämnden att för hans räkning försälja det egna hemmet. Härvid bör egnahemsnämnden antingen söka försälja egna hemmet omedelbart eller ock efter tillstånd av egnahemsstyrelsen tills vidare själv övertaga det för att senare vid ett lämpligt tillfälle avyttra det samma. Därest egnahemsnämnden anser sig icke omedelbart böra eller kunna avyttra det egna hemmet, bör samtidigt bestämmas det pris för hemmet, som nämnden är villig att betala egnahemsägaren.

I det föregående har förutsatts, att försäljningspriset understiger det värde, egna hemmet kan antagas betinga vid en frivillig försäljning under normala förhållanden. Eljest föreligger enligt sakens natur intet hjälpfall. Egnahemsägarens förlust skulle sålunda utgöras av skillnaden mellan nyssnämnda värde, vilket egnahemsstyrelsen torde ha att fastställa med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet, samt det av styrelsen godkända eller bestämda försäljningspriset. Där del av det egna hemmet är avsedd till uthyrning, bör emellertid beloppet av egnahemsägarens förlust skäligen jämkas nedåt. Då utredningen övervägt, huru stor del av den på så sätt beräknade förlusten, som rimligen bör täckas av samhället, har utredningen funnit, att 60 procent kunde anses vara en skälig andel. Om man bortser från fall, där värdet av överskottsutrymmen kan öva inflytande vid förlustens beräkning, innebär det sagda, att egnahemsägaren alltid själv får stå hela risken för det egna hemmets värdeminskning till följd av ålder och slitning samt med 40 procent bära den förlust, som sammanhänger med nedgången i värde till följd av den inträffade rubbningen å den lokala arbetsmarknaden. En egnahemsägare kan sålunda icke vänta att vid försäljningen av det egna hemmet få igen mer än en del av det däri nedlagda kapitalet.

Med antagande av ett medelvärde för ett eget hem å 8 000 kronor och att värdet i ett sådant fall som här avses i regel sjunker med 25 procent har utredningen ansett ersättningsbeloppen i genomsnitt kunna uppskattas till 1 200 kronor. Då man måhända skulle kunna vara berättigad att skatta antalet egnahemsägare, som under här ifrågasatta omständigheter årligen skulle bliva i behov av hjälp, till mellan 75 och 100, har utredningen ansett sig kunna föreslå, att det belopp, som för varje år skulle ställas till egnahemsstyrelsens förfogande för ändamålet, beräknas till 100 000 kronor.

Rationaliseringsutredningens förslag har icke lett till några åtgärder från statsmakternas sida.

Sedermera har emellertid *kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering* i ett den 29 juni 1945 avgivet betänkande angående vissa arbetsmarknadsfrågor (SOU 1945: 36) bland annat föreslagit, att frågan om hjälp till

egnahemsinnehavare, som för erhållande av arbete nödgas flytta till annan ort, upptages till utredning.

Särskilda sakkunniga ha därefter, jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 7 december 1945, tillkallats för att verkställa utredning rörande vissa frågor angående försäljning av egna hem och bostadsrättslägenheter i samband med innehavarens avflyttning till annan ort i arbetsmarknadsreglerande syfte ävensom angående betalning av förfallande annuiteter och räntor å bostadslån vid inkomstbortfall till följd av arbetslöshet och arbetskonflikt. Denna utredning pågår för närvarande.

Då delegationen, såsom ett led i sin föreliggande utredning övervägt möjligheterna att undanröja det hinder mot arbetskraftens rörlighet, som innehavet av ett eget hem kan utgöra, har delegationen funnit olika vägar erbjuda sig allteftersom man räknar med ingripande från statens sida eller anser industriföretagen ensamma böra ha ansvaret för erforderliga åtgärder. I båda fallen bör syftet med åtgärderna vara att egnahemsägaren vid avflyttning till annan arbetsplats skall kunna avyttra egna hemmet med minsta möjliga förlust.

Med hänsyn till det allmännas intresse av att en ort icke belastas med tyngande arbetslöshet samt att särskilt under nuvarande förhållanden all arbetskraft skall kunna tillvaratagas, förefaller det ligga nära till hands att staten medverkar till en försäljning av egna hem i sådana fall, varom här är fråga, och även bidrager till att täcka eventuellt uppkommande förlust på försäljningen. Också en inlösen från statens sida synes böra ifrågakomma. Delegationen får erinra om att kommittén i sin den 5 december 1946 avgivna utredning med vissa synpunkter på den norrländska jordbrukspolitiken bland annat uttalat sig för att innehavare av sådant mindre jordbruk, som ej kan förväntas bestå för framtiden, skall kunna hembjuda sin lägenhet till staten för inlösen. En sådan anordning skulle ingå som ett led i jordbrukets rationalisering. Ett inlösenförfarande beträffande egna hem, som äro belägna på orter med större befolkning än som svarar mot de sannolika sysselsättningsmöjligheterna för framtiden, skulle på motsvarande sätt kunna underlätta rationaliseringsprocessen inom näringslivet. Med denna utgångspunkt anser delegationen önskvärt, att åtgärder för statens medverkan till försäljning av egna hem och täckandet av förlust härå komma till stånd i huvudsaklig anslutning till vad rationaliseringsutredningen föreslagit i förenämnda betänkande (de där gjorda kostnads-kalkylerna måste emellertid numera anses föråldrade). Ifrågavarande verksamhet torde få ökad effekt, om den kombineras med att lämplig bostad ordnas på den nya arbetsplatsen.

Emellertid synes det skäligt, att ett företag, som nedlägger eller inskränker driften — det må ur företagets synpunkt te sig som en rationaliserings-åtgärd eller ej — och härigenom vållar arbetslöshet på orten, bär ett visst ansvar för den ledigblivna arbetskraften. Det synes därför ganska rimligt,

att företaget övertager ansvaret för en del av de förluster, som uppstå till följd av nedläggelsen, därest denna icke föranletts av totalförlust för företagaren. Detta ansvar bör givetvis i första hand avse sådana fall, då de anställda med företagsledningens underförstådda eller öppna gillande uppfört egna bostäder och verksamhetens upprätthållande eljest varit beroende av att bostäder för den erforderliga personalen anskaffats genom företaget självt. Att företaget har ett visst ansvar i förevarande hänseende synes motiverat redan ur den synpunkten, att ett företag vid bedömandet av om en rationaliseringsåtgärd bör komma till stånd bör taga hänsyn till sådana investeringar som ligga i bostäder och dylikt.

I det fall då en verksamhet redan vid igångsättandet kan eller i allt fall vid ett ansvarigt bedömande borde kunna förutsättas bli av tidsbegränsad natur är arbetsgivarens ansvar för sina anställda givetvis större än om sysselsättningen vid företaget kan bedömas bli stabil. Som exempel på en sådan tidsbegränsad verksamhet kan nämnas exploaterande av malm- eller mineralfyndigheter samt tillverkningar betingade av viss konjunktur. Under det sista slaget av verksamhet falla många under de senaste krigsåren igångsatta företag.

Lokaliseringens betydelse för den i ett företag anställda arbetskraftens möjligheter att vid driftsnedläggelser anskaffa ny sysselsättning har redan i annat sammanhang tillräckligt understrukits och behöver icke nu särskilt motiveras. Understrykas bör det uppenbara förhållandet att ju mindre omfång en bebyggelse har och ju mindre differentierad den verksamhet är vilken utgör förutsättningen för bebyggelsens vidmakthållande, desto större blir minskningen i fastighets- och anläggningsvärdena till följd av en definitiv driftsnedläggelse eller driftsinskränkning inom orten och desto större den enskilde fastighetsägarens förluster till följd av nedläggelsen. För det allmänna kan det framstå såsom önskvärt, att den industriella verksamheten fördelar sig på ett flertal mindre industriorter i stället för att centraliseras till redan befintliga större bebyggelsecentra, och hänsyn bör tagas här till, då det gäller att bedöma, om och i vad mån ett industriföretag på en mindre ort, exempelvis i Norrland, bör ansvara för förluster, som för de anställda vid företaget kunna föranledas av en nedläggelse eller inskränkning av driften.

Det kan även finnas anledning att beakta, om verksamheten igångsatts och upprätthållits under en period av otillräckliga arbetsmöjligheter för den inom landet eller landsdelen tillgängliga arbetskraften och verksamheten sålunda, så länge den pågår, blivit av övervägande förmånlig betydelse för den kringliggande trakten. I sådana fall kan det framstå som naturligt, att kraven på företagaren vid verksamhetens nedläggande sättas lägre än då han förmått arbetskraft att under tid med underskott på sådan flytta till en ort, där investeringar av olika slag skett för att tillgodose den nya verksamheten. Då å andra sidan en nedläggelse under tider med god

sysselsättningsgrad medför mindre allvarliga verkningar än eljest, bör även detta kunna öva inflytande på vilka prestationer som behöva krävas från arbetsgivarens sida.

Slutligen får anledningen till nedläggelsen eller driftsinskränkningen anses påverka styrkan hos kraven på att företaget skall inlösa fastigheter tillhöriga anställda, vilka genom driftsomläggningen blivit friställda. Som redan framhållits tala starka skäl för att ett företag, som av rationaliseringshänsyn nedlägger verksamheten vid ett av flera likartade driftsställen, vid sina bedömanden om rationaliseringens berättigande i sina kalkyler på rationaliseringens kostnadssida bör medtaga värdeminskningen å de anställda tillhöriga egna fastigheter och, i den mån denna värdeminskning icke på annat sätt uppväges av motsvarande förmåner för de anställda, gottgöra dessa för dem till följd av rationaliseringsnedläggelsen åsamkade förluster. Däremot kan kravet på sådan compensation icke med samma styrka resas mot ett företag, därest nedläggelsen i första hand framtvings av yttre av företagsledningen icke i förtid bedömbara förskjutningar i verksamhetens förutsättningar. Sådana förskjutningar kunna även direkt eller indirekt hänföra sig till förändringar i den statliga politikens inriktning och utformning.

Delegationen har i det föregående utgått från att, om från statens sida vidtagas åtgärder för en inlösen- och bidragsverksamhet till förmån för egnahemsägare, som bliva arbetslösa vid industrinedläggelse eller driftsinskränkning, respektive företag skall vara berett att taga del i uppkommande förluster på denna verksamhet. Det skulle givetvis vara till fördel, om uppgörelse om grunderna härför mellan staten och företaget kunde träffas redan i samband med att bostadsbebyggelsen kommer till stånd. Att räkna med att sådan uppgörelse alltid skall ske redan på detta stadium — frivilligt eller på grund av särskild lagföreskrift — synes dock vara att gå längre än nöden kräver. I första hand synes detta påkallat i sådana fall, då den ifrågavarande industriella produktionen kan antagas bliva av tidsbegränsad natur och då de anställda på grund av näringslivets ensidighet på orten kunna förutsättas bli nödsakade att vid en eventuell nedläggelse eller inskränkning av driften flytta till annan arbetsplats. Frågan härom synes böra upptagas av vederbörande statliga bostadsorgan när, såsom vanligt är, företaget eller dess arbetare söker statlig subvention för erforderlig bostadsbebyggelse. Även när denna kommer till stånd utan statlig medverkan, torde det böra ankomma på nämnda organ att, om vederbörande företag tager initiativ härtill, träffa uppgörelse om ansvaret för nybebyggelse. I den mån framdeles särskilda åtgärder komma att träffas för en kontroll i någon form från statens sida över industriföretagens lokalisering, torde skäl kunna tala för att denna investeringskontroll även bringas att omfatta en reglering av bostadsfrågan.

Även om vad här ovan anförts närmast har avseende på den situation,

som inträder när en industrinedläggelse eller en driftsinskränkning sker, torde de statliga bostadsorganen, i kontakt med vederbörande företag, även utan direkt samband därmed böra följa utvecklingen på orten och, i den mån så motiveras, vidtaga erforderliga åtgärder för att bostadstillgången efter hand skall kunna anpassas efter sysselsättningsmöjligheterna.

Det kan tänkas, att ett företag hellre än att med staten dela ansvaret för de förluster, som innehavare av egna hem kunna åsamkas genom att de mista sin anställning hos företaget i samband med nedläggelse eller inskränkning av driften, föredrager att självt säkerställa sina anställda mot sådana förluster. Företaget bör härvid gentemot sina anställda förbinda sig att om sådan händelse inträffar inlösa de anställda tillhöriga fastigheter mot en på visst angivet sätt beräknad ersättning. Kraven på sådan ersättning kunna ej ställas högre än att den anställde därigenom, i händelse han utan egen förskyllan frigöres från sin anställning hos företaget och tvingas söka sig arbete på annan ort, erhåller täckning för bostadens anskaffningskostnad, i den mån denna icke överstiger vad som vid bostadens uppförande eller övertagande får anses ha utgjort normal anskaffningskostnad för personer med motsvarande inkomster. Räntor och underhållskostnader kunna anses motsvara ersättning för bostadens utnyttjande och böra icke inräknas i anskaffningskostnaden. Garantien torde icke behöva omfatta värdet av å fastigheten nedlagda arbeten, vilka äro menade att tillgodose fastighetsägarens personliga intressen och behov, t. ex. mer omfattande trädgårdsanläggningar eller personlig inredning etc. Icke heller bör garantien behöva omfatta hus med flera lägenheter byggda med sikt på uthyrning helt eller delvis (beträffande bostadsrättsföreningar, se dock nedan). Garantien bör ej heller inrymma någon möjlighet till vinst för fastighetsägaren. Syftet med densamma är ju att den anställde icke skall åsamkas förlust i samband med arbetsanställningens upphörande. Detta torde vara nått om garantien avser anskaffningskostnaderna på det sätt de ovan beräknats. Från byggnadskostnadernas belopp kan det dessutom vara skäligt att avdraga den subvention som företaget kan ha lämnat den anställde för byggnadens uppförande ävensom de belopp som av statliga och kommunala myndigheter ställts till den anställdes förfogande utan eller med endast villkorlig återbetalningsskyldighet.

I detta senare hänseende bör beaktas att den omständigheten att ett företag självt påtager sig eventuell förlust på de anställdas egna bostäder, för den händelse en nedläggelse eller inskränkning av driften skulle inträffa, ej bör utgöra hinder mot att statliga bostadslån och eventuellt härmed kombinerade bidrag i ena eller andra formen beviljas till arbetarnas bostäder. Det statliga bostadsorganet bör härvid, liksom i förut åsyftade fall, ägna uppmärksamhet åt att icke flera bostäder tillkomma än som svarar mot sysselsättningsmöjligheterna på orten. I den mån företaget lagt upp en

plan för bostadsbebyggelsen, bör bostadsorganet, där ej särskilda förhållanden föranleda annat, icke bevilja lån eller bidrag till en bebyggelse som bryter mot nämnda plan.

Sådana omfattande ekonomiska garantier, som det här många gånger kommer att bli fråga om, torde ett företag icke vara villigt att ikläda sig, med mindre bebyggelsen sker på sådant sätt att den motsvarar de krav i fråga om läge m. m. som skäligen kunna uppställas av företaget. Vidare torde företaget vilja ha en viss säkerhet för att de bostäder, som komma till stånd med dess garanti och i de flesta fall även med dess direkta ekonomiska stöd, också för åtminstone överskådlig framtid komma att vara förbehållna dess egna anställda. Garantien kan i detta syfte från företagets sida göras personlig, d. v. s. avse varje särskild fastighetsägare för sig och icke kunna göras till föremål för överlåtelse. Om ett företag vill skaffa sig ytterligare garanti för att de för dess anställda byggda bostäderna icke överlåtas till utomstående, kan företaget ordna detta genom att, såsom också ibland skett, upplåta erforderliga tomter som gåva, varvid företaget kan förbehålla sig rätt att med företräde framför andra få inlösa respektive fastighet. När de statliga bostadsorganen ha att bedöma frågor rörande bostäder för anställda hos ett företag, som på här åsyftat sätt engagerat sig i bostadsförhållandenas ordnande, böra de givetvis stå i kontakt med företagen.

Vare sig företaget självt eller gemensamt med staten skall svara för de förluster, som kunna uppkomma genom att företagets anställda behöva överlåta sina bostäder vid en industrinedläggelse eller driftsinskränkning, synes det lämpligt, att företaget för att kunna täcka detta ansvar avsätter medel för ändamålet. Om företaget utgör ett aktiebolag, synes detta böra ske med tillämpning av lagen den 18 juni 1937 om aktiebolags pensions- och andra personalstiftelser (se nedan). Härvid kommer företaget att åtnjuta skattefrihet för sålunda avsatta belopp.

I det föregående har visserligen närmast varit fråga om egna hem. Motsvarande torde emellertid i tillämpliga delar böra gälla delaktighet i bostadsrättsförening.

Ersättning eller pension åt avskedade arbetare.

Även om ett företag i god tid varslat om en industrinedläggelse eller en driftsinskränkning, hinner ofta någon tid förflyta, innan den ledigblivande arbetskraften erhåller lämplig nyanställning. Fråga uppkommer då, i vilken utsträckning lön fortfarande bör utgå eller i vilken form medel till uppehållet eljest bör lämnas.

Av större räckvidd blir denna fråga, när det gäller arbetskraft, för vilken det erbjuder svårigheter att finna sysselsättning på orten och vilken på grund av en eller annan anledning icke kan förutsättas komma att avflytta till annan arbetsplats.

Vad till en början angår möjligheterna för ledigblivande arbetskraft att under arbetslöshet erhålla understöd på grundval av den nuvarande arbetslöshetsförsäkringen, föreligger en stark begränsning i fråga om den tid, varunder sådant understöd kan utgå. Frågan om en omläggning av grunderna för arbetslöshetsförsäkringen är visserligen för närvarande föremål för utredning hos socialvårdskommittén. Emellertid torde man ej ha anledning att räkna med att understöd tiden kommer att utsträckas på sådant sätt, att arbetslöshetsförsäkringen kan utgöra en effektiv hjälpform för mera stadigvarande arbetslösa.

För dessa torde man snarare böra räkna med att erforderliga åtgärder komma att hänföra sig till någon form av pensionering. Likaväl som andra komma ifrågavarande arbetare att efter pensionsålderns inträde få del av den avsevärda höjningen av den allmänna folkpensionen. Vidare kan erinras om att Kungl. Maj:t den 24 januari 1947 fattat beslut om en utredning rörande ordnandet av en pensionering av anställda i privat tjänst. Utredningen avser såväl tjänstemän som kroppsarbetare. Det kan förtjäna nämnas, att i direktiven för utredningen pekats på att ett mera enhetligt pensioneringssystem vore ägnat att främja rörligheten på arbetsmarknaden. De fall, som nu närmast diskuteras av delegationen, äro emellertid sådana där man på grund av arbetskraftens ålder eller annan anledning ej kan räkna med flyttning till annan arbetsplats, samtidigt som å andra sidan åldern för folkpension ännu icke uppnåtts. Enligt delegationens mening vore det önskvärt, att vid nyssnämnda pensionsutredning även upptoges till behandling frågan om förtidspensionering av sådan arbetskraft som nu åsyftas.

Bortsett från möjligheterna att framdeles få till stånd en ordnad förtidspensionering i dylika fall, bör man enligt delegationens mening, såsom redan framgår av det anförda, räkna med att ett företag har ett visst ansvar gentemot anställda, som i samband med driftsnedläggelser eller mera omfattande nedskärningar i arbetsstyrkan drabbas av arbetslöshet. Det kan i sådana fall krävas, att företaget i mån av förmåga tillförsäkrar i varje fall långtidsanställd arbetskraft förtidspension, engångsersättning eller motsvarande förmåner. Kraven härpå bli starkare, då nedläggelsen betingas av rationaliseringshänsyn eller i allt fall icke föranledes av ekonomiska svårigheter för det nedläggande företaget. Omfattningen av ett företags förpliktelser i förevarande hänseende påverkas givetvis även i övrigt av en mängd olikartade faktorer. Det är uppenbart, att i de fall, då verksamheten redan vid igångsättandet framstår eller borde framstå såsom tidsbegränsad, ansvaret för den däri fast bundna arbetskraften vid verksamhetens upphörande måste vara större än eljest. Hänsyn till verksamhetens tidsbegränsning kan dock i vederbörande arbetsavtal ha tagits på sådant sätt, att företaget icke får anses bundet av andra förpliktelser än dem som i allmänhet få anses gälla. Vidare har ett företags lokalisering inverkan

på karaktären av de omställningssvårigheter, som uppstå i samband med verksamhetens nedläggande. Liksom då fråga varit om de särskilda problem, som kunna uppstå i vad angår egnahemsägare, kan ett företags ansvar gentemot de anställda även påverkas av under vilka tider verksamheten igångsatts respektive inställts.

Utan att närmare ingå på omfattningen av ifrågavarande förpliktelser för företagen vill delegationen framhålla önskvärdheten av att utfästelser om här avsedda ersättningar göras redan innan ett läge inträder, varigenom ersättningsfrågan aktualiseras. Detta är ägnat att minska den känsla av otrygghet, som kan vara förenad med en anställning inom ett för starka växlingar utsatt näringsliv.

Emellertid torde en utfästelse av ett företag att vid verksamhetens nedläggande bereda de anställda viss ersättning icke vara tryggad gentemot bolagets borgenärer i fall av företagets obestånd till större del än som fordran å dylik ersättning kan anses belöpa på sista året före konkursansökningens ingivande, till vilken del ersättningen är förmånsberättigad i företagets konkurs enligt 17 kap. 4 § handelsbalken. Detta får anses innebära att den anställde, för det fall driftsnedläggelsen inträffar före konkursansökningens ingivande, med förmånsrätt i konkursen endast kan bevaka fordran å den del av ersättningen, som kan anses belöpa på tiden före konkursansökningens ingivande, d. v. s. i fråga om förtidspension högst det för år fastställda beloppet, och därest mellantiden understiger ett år, ett i proportion därtill nedsatt belopp samt i fråga om engångsersättning högst ett belopp motsvarande den avlöning den anställde kunnat påräkna, om han under ifrågavarande tidsperiod fått bibehålla sin anställning. Alternativt torde med förmånsrätt i konkursen kunna bevakas den del av ersättningen, som kan anses motsvara uppskjuten lön för det närmast före konkursansökans ingivande förflutna året. I de fall, där konkursansökan ingivits före arbetsanställningens upphörande, torde endast den sistnämnda utvägen föreligga.

I detta sammanhang bör emellertid uppmärksammas den särskilda lagstiftning, som år 1937 tillkommit i fråga om aktiebolags pensions- och andra personalstiftelser (lag den 18 juni 1937). Frågan om utnyttjande av denna lagstiftning i fall av förevarande art har berörts av rationaliseringsutredningen i dess förut omnämnda betänkande. Utredningen har härvidlag anfört följande:

Huvudsyftet med denna lagstiftning är att bereda trygghet för aktiebolags avsättningar till de anställdas pensionering. I detta syfte öppnar lagstiftningen möjlighet för aktiebolag att bilda pensionsstiftelse, vars förmögenhet må inestå såsom fordran hos bolaget. Denna möjlighet att i enkel ordning erhålla en stiftelsebildning har beretts även beträffande avsättningar av medel för tillgodoseende av personalens välfärd annorledes än genom pensionering. Beträffande möjligheten av att i bolagets konkurs erhålla betalning för sådana fordringar, som här avses, har emellertid förmånsrätt tillerkänts blott pensionsfordringar och

fordran, som tillkommer i lagen avsedd pensionsstiftelse på grund av överföring av medel från bolaget till stiftelsen. Sålunda skall förmånsrätt i den ordning, som stadgas i 17 kap. 4 § handelsbalken för betjänters och tjänstehjons lön, gälla för fordran å pension, som tillkommer pensionstagare på grund av tjänst eller annan arbetsanställning, vilken innehafts av honom själv eller anhörig till honom, och i den mån pensionsstiftelsens fordran motsvarar pensionsfordringar, som utgå med förmånsrätt enligt 17 kap. 4 § handelsbalken, skall samma förmånsrätt tillkomma stiftelsens fordran. Till den del stiftelsefordringen icke utgår med förmånsrätt enligt 17 kap. 4 § handelsbalken, skall förmånsrätt enligt 11 § samma kapitel tillkomma densamma.

Enligt lagstiftningen är sålunda en fordran, som tillkommer en för annat ändamål än de anställdas pensionering bildad personalstiftelse på grund av överföring av medel från bolaget till stiftelsen, i händelse av bolagets konkurs blott i mindre grad tryggad. Det synes utredningen kunna ifrågasättas, om icke, då ersättning vid avsked vanligen torde i likhet med pension vara att betrakta såsom uppskjuten lön, en personalstiftelse med ändamål att bereda anställda dylik ersättning borde i förevarande avseende jämföras med pensionsstiftelse. Då emellertid frågan om en sådan utsträckning av förmånsrätten, som härvid skulle erfordras, berör jämväl andra borgenärgruppers — icke minst inteckningshavares — intressen, torde denna fråga närmast böra upptagas i samband med en mera allmän revision av förmånsrättsordningen.

Någon ändring i förmånsrättsordningen i här berörda avseende har senare icke fastställts, och annan personalstiftelse än pensionsstiftelse åtnjuter följaktligen icke någon särskild förmånsrätt enligt 17 kap. handelsbalken för fordran, som motsvaras av i företaget anställdas fordran hos stiftelsen. Delegationen anser sig emellertid böra för sin del understryka betydelsen av att de anställdas fordringar hos arbetsgivaren, vare sig dessa utgöras av personliga fordringar eller indirekta fordringar genom en eller flera av arbetsgivaren bildade personalkassor, i fall av arbetsgivarens obestånd tryggas gentemot dennes övriga borgenärer. I fråga om här berörda fordringars placering i förmånsrättsordningen måste givetvis hänsyn tagas till en sådan åtgärds verkningar på andra borgenärgruppers intressen och därmed även på kreditgivningen. Det är uppenbart att värdet av en i viss egendom medgiven förmånsrätt högst väsentligt rubbas, om möjligheterna försvinna att bedöma huru stora belopp som vid varje tillfälle skulle utgå med förmånsrätt framför densamma i fall av egendomens avträdande till konkurs. Särskilt betydelsefullt måste med hänsyn till inteckningsinstitutets centrala betydelse för kreditväsendet vara, att förtroendet till detsamma icke på något sätt rubbas. Ett medgivande av förmånsrätt för personalstiftelsens fordringar hos företaget framför inteckningar av olika slag skulle innebära, att inteckningshavarens säkerhet efter inteckningens fastställande genom gäldenärens åtgöranden kunde komma att avsevärt försämrast. Härav skulle med all sannolikhet följa, att företagens kreditmöjligheter komme att begränsas, samtidigt som i kreditavtalen inrymdes bestämmelser till förhindrande av personalstiftelsers bildande. Det måste under sådana förhållanden jämväl antagas att företagen icke skulle

bli benägna att avsätta medel till sådana stiftelser och att förmånsrättsbestämmelserna sålunda skulle medföra ett rakt motsatt resultat mot det åsyftade. Det anförda synes delegationen föranleda, att här berörda fordringar böra medgivas förmånsrätt först efter fordringar med inteckningsrätt och jämsställas med sådan fordran från pensionsstiftelse, som medgivits förmånsrätt enligt 17 kap. 11 § handelsbalken.

De fordringar mot arbetsgivaren, som på detta sätt tryggas, äro visserligen i huvudsak föranledda av frivilliga åtaganden och komma sannolikt endast undantagsvis att vara influerade av arbetarpartens yrkanden. De möjligheter till skattefri fondering med bibehållen dispositionsrätt över kapitalet, som bildandet av personalstiftelse innebär, få emellertid anses medföra sådana förmåner för ett företag, att de i varje fall inom de större företagen borde kunna förväntas medföra en icke oväsentlig och successivt ökad överföring av medel till personalstiftelser av olika slag.

Sanering av förhållandena i av industrinedläggelse drabbade kommuner.

Verkningarna av en industrinedläggelse drabba i allmänhet icke endast de därav direkt berörda arbetarna utan jämväl den kommun, till vilken rörelsen varit lokaliserad, och måhända även i någon mån angränsande kommuner. Dessa verkningar kunna bestå i minskning av skatteunderlaget, ökade sociala utgifter och samtidigt oförändrade bundna utgifter, såsom amorteringar å tidigare upptagna lån etc. Delegationen har med hänsyn härtill vid sin behandling av hithörande spörsmål öfvervägt, huruvida kommunerna icke genom särskilda åtgärder böra erhålla lättnad i fråga om vissa utgifter, som efter mera omfattande industrinedläggelser och därav föranledda förhållanden komma att belasta desamma. Det torde få anses vara ovanligt att en nedläggelse förorsakas av förhållanden, varöfver den kommun, till vilken den nedläggande industrien varit lokaliserad, eller dess innevånare i gemen kunnat råda. Därest så icke varit fallet får det enligt delegationens mening knappast anses tillfredsställande, att kommunen under längre tid skall belastas till följd av en sådan händelse, varom nu är fråga. Genom nuvarande regler om full kompensation av statsmedel för den del av kommunernas kostnader för arbetslöshetslindrande åtgärder, som överstiger ett med hänsyn till kommunens finansiella ställning fastställt högsta belopp av 1: 50 kronor, 1: 25 kronor eller 1 krona per skattekrona, samt genom bestämmelserna om skatteutjämningsbidrag begränsas visserligen skattebelastningen även i en av arbetslöshet betungad kommun. En fullt effektiv utjämning av skattebördan kommunerna emellan kommer dock icke härigenom till stånd. Härtill kommer att en kommun, som drabbas av industrinedläggelse med därav följande strukturella förskjutningar i näringslivet, i många fall får antagas vara i behov av särskild stödverksamhet för att den ekonomiska balansen skall kunna återvinnas. Detta framträder tydligast i de fall, då nedläggelsen

följes av en omfattande utflyttning av den därav direkt berörda arbetskraften, utan att samtidigt positiva åtgärder för tillkomsten av ny industriell verksamhet vidtagas, men äger sin tillämpning jämväl i de fall då ny verksamhet träder i den gamlas ställe men icke är av den omfattning eller arbetskrävande natur att kommunen därigenom tillföres tillnärmelsevis samma skatteunderlag som tidigare.

Det synes delegationen på dessa grunder berättigat att ifrågasätta skäligheten av att den befolkning, som kvarstannar efter en industrinedläggelse och därav föranledd utflyttning av större eller mindre del av den genom nedläggelsen friställda arbetskraften, belastas med kostnader för åtgärder, vilka genom utvecklingen blivit mer eller mindre onyttiga och i varje fall endast i mindre utsträckning kommer den kvarvarande produktiva befolkningen till gagn. Som exempel på sådana kostnader kan nämnas amortering av lån för anläggande av skolor, samlingslokaler, vattenverk, vatten- och avloppsledningar inom en kommunal del, som efter industrinedläggelse helt eller delvis evakuerats. Om de kostnader, som på detta sätt kvarstå efter en industrinedläggelse, avsevärt belastar den kommunala utgiftsstaten utan att i motsvarande grad komma kommunens produktiva befolkning till godo, böra antingen dessa kostnaders årliga belopp eller ock den skuld, som kommunen iklätt sig för ändamålet, enligt delegationens mening direkt övertagas av staten. Motsvarande bör gälla, om anläggningarna visserligen fortfarande kunna komma till användning men däri investerats kapital i en utsträckning som icke svarar mot den reducerade befolkningen. Härvid bör dock givetvis avdrag ske för den del av kostnaderna som kan anses motsvara den kvarstående båtnaden för kommunen. Delegationen vill i detta sammanhang erinra om att norrlandskommittén i sitt utlåtande den 19 september 1944 med anledning av kommunalskatteberedningens betänkanden utvecklat tanken på att vissa inkomstkällor skola beskattas av kommunerna gemensamt och intäkterna därav användas för gemensamma kommunala ändamål. De här ifrågavarande kostnaderna få anses vara av sådan natur att de, därest en interkommunal beskattning av nyssnämnda innebörd skulle komma till stånd, borde bestridas av därigenom influtna medel.

De varierande omständigheterna i olika fall synas delegationen motivera, att ärenden av nu berörd karaktär för varje särskilt fall underställas riksdagen. Ätminstone synes så böra ske, intill dess en något så när utbildad praxis kunnat erhållas. Såsom framgår av det följande anser delegationen däremot vissa anordningar i organisatoriskt hänseende böra träffas med avseende å handläggningen av förevarande ärenden.

Vad delegationen anfört här ovan avser närmast sådana åtgärder, som kunna ifrågakomma i samband med en befarad industrinedläggelse eller driftsinskränkning. Emellertid förekomma fall, då en sådan skett för lång

tid sedan men verkningar ännu göra sig gällande i form av bristande samsättningsmöjligheter för befolkningen och ansträngd ekonomi för vederbörande kommun. I avdelning II av denna utredning komma, närmast med utgångspunkt från förhållandena på Seskarö, att redovisas en del mera speciella synpunkter och förslag med avseende å fall av denna art.

Synpunkter på handläggningen av lokaliserings- och arbetskraftsfrågor.

Även om utvecklingen inom näringslivet i Norrland i sista hand måste bli beroende av befolkningens initiativkraft och duglighet, kan från det allmännas sida mycket göras för att befordra utvecklingen. Så sker också i stor omfattning, särskilt på jord- och skogsbrukets samt hantverkets och småindustriens områden. Åtgärder med sådant syfte handhas av speciella länsorgan av statlig eller halvofficiell karaktär, nämligen hushållningssällskapen, egnahemsnämnderna, skogsvårdsstyrelserna samt företagarföreningarna, vilka sistnämnda hittills endast finnas i de norrländska och ett par ytterligare län. Emellertid bör ej förbises, att även andra organ än som direkt verka för befordran av näringslivet likväl genom sitt arbete på ett betydelsefullt sätt inverka på förutsättningarna för detta. Härvidlag kan erinras om lantmäteriorganen, länsarkitektkontoren, vägförvaltningarna, statens järnvägars distriktsorgan, kraftverken, handelskamrarna samt numera även länsarbetsnämnderna. Till dessa komma så länsstyrelserna och landstingen.

De sålunda avsedda länsinstitutionerna sortera i allmänhet under centrala ämbetsverk i Stockholm. Det synes vara till fördel, att dessa, som ofta sakna kännedom om de särskilda förhållandena i de olika länen, ej alltför hårt binda länsorganens befogenheter. I en del fall kan det emellertid vara nödvändigt, att frågor av nu förevarande art behandlas centralt. Detta blir i synnerhet av nöden, om sådan fråga samtidigt gäller mer än ett län. En central bedömning kan ofta ställa sig naturlig då det gäller lokaliseringsspörsmål. Delegationen har i det föregående hänvisat till den rådgivande verksamhet i dylika frågor, som numera utövas av de statliga arbetsmarknadsorganen liksom av industriens egna intresseorganisationer. I förevarande sammanhang torde böra uppmärksammas att, i den mån skäl anses föreligga för staten att genom investeringskontroll eller liknande anordningar inverka på näringslivets lokalisering, behovet av en utveckling och differentiering av näringslivet i Norrland bör beaktas. Härvid torde icke sällan förutsättas en avvägning mellan olika län, och en central bedömning kan därför vara nödvändig. De statliga institutioner som handlägga frågor av förevarande art äro — bortsett från socialdepartementet — den s. k. byggnadsberedningen, investeringsrådet samt statens arbetsmarknadskommission. Såsom framgår av det föregående ha åtminstone vissa av dessa institutioner även medverkat, då det gällt att på orter, som drabbats av

mera omfattande industrinedläggelser, bereda nya sysselsättningsmöjligheter för den där bosatta arbetskraften.

I de fall då en industrinedläggelse eller en driftsinskränkning är av mera betydande omfattning och på ett mera väsentligt sätt påverkar förhållandena inom den eller de kommuner, inom vilka respektive anläggningar varit belägna och eventuellt jämväl inom den omgivande trakten, uppkomma problem av den mest skiftande natur och räckvidd. Förutom möjligheterna att överföra den direkt friställda arbetskraften till sådan sysselsättning, som bäst lämpar sig med hänsyn till förutvarande verksamhet samt sysselsättningen under omställningsperioden, måste även uppmärksammas nedläggelsens eller driftsinskränkningens och därav betingade åtgärders verkningar för den ifrågavarande bygden. De spörsmål, som härvid kunna behöva lösas, spänna också över områden, vilka ligga utanför arbetsmarknadsorganens normala verksamhetsfält. Det gäller icke endast att bedöma lämpligheten av att genom statliga åtgärder underlätta nyetablering av industriell verksamhet med hänsyn till kommunernas förhållanden och till den allmänna investeringspolitiken, liksom av att gynna ett visst slag av sysselsättning vid försöken att bereda nya arbetstillfällen inom orten. De försörjningssvårigheter som under en lång tid kunna uppstå för den del av traktens befolkning, som indirekt genom leveranser av olika slag till det nedläggande företaget eller dess anställda varit mer eller mindre beroende av den industriella verksamhetens upprätthållande, de verkställda investeringarna i bostäder, allmänna byggnader, vatten och avlopp etc. skapa särskilda problem. Det kan också vara aktuellt att undersöka möjligheterna att täcka de merkostnader, som i nu avsedda fall uppstå för kommunerna och som icke ha karaktären av kostnad för arbetslöshetsändamål.

Medan det vid driftsnedläggelser och driftsinskränkningar av mindre omfattning oftast är tillräckligt, att erforderliga åtgärder planeras och utformas av de lokala arbetsmarknadsorganen i samråd med vederbörande parter, föreligger därför, enligt delegationens mening, vid mera betydande driftsnedläggelser behov av ett organ med mångsidig sakkunskap och inriktning, som genom att fortlöpande komma i kontakt med fall av förevarande art kan behärska möjligheterna att komma till rätta med de olika problem, som uppstålla sig. Det ifrågavarande organet bör härvid i samråd med representanter för de statliga arbetsmarknadsorganen, de kommunala myndigheterna, berörda företag och fackorganisationer ävensom för industriens gemensamma organ och de övriga myndigheter och korporationer, som i det enskilda fallet kunna sägas vara särskilt berörda, söka uppnå överenskommelse om de åtgärder, som skola vidtagas och för vilkas genomförande icke erfordras särskilt Kungl. Maj:ts beslut. I de fall där särskilt Kungl. Maj:ts beslut erfordras för genomförande av sådana åtgärder, som ansetts böra ankomma å det allmänna, bör det här avsedda organet utan att i det enskilda fallet vänta på särskilt bemyndigande härtill

inkomma med erforderliga förslag till vederbörande departement. Delegationen förutsätter jämväl, att det här åsyftade organet — som icke avses skola ha verkställighetsuppgifter — även efter uppdragandet av de erforderliga riktlinjerna för en sanering av förhållandena på respektive orter skall följa utvecklingen inom dessa samt där så erfordras i olika avseenden bistå de lokala myndigheterna. Sådana frågor om stöd åt kommuner eller däri bosatta personer, som kunna anses ha sammanhang med en situation av den art som den här avsedda, böra likaledes underställas ifrågavarande organ.

Huruvida en industrinedläggelse eller definitiv driftsinskränkning skall anses vara av sådan betydelse att därav föranledda åtgärder påkalla den särskilda handläggning som här åsyftats, får bedömas från fall till fall. Inom ett större industridistrikt med differentierad produktion eller eljest större bebyggelsecentra torde många gånger en definitiv uppsägning av 200 eller flera anställda inom ett företag icke medföra mer än mycket kortvariga omställningssvårigheter. Detsamma blir i allmänhet fallet vid nedläggande av en redan från början korttidsbetonad industriell verksamhet, oavsett arbetsstyrkans storlek. Däremot kan i andra fall redan nedläggandet av ett företag med långt mindre än 100 anställda medföra sådana verkningar, att nedläggelsen kräver särskild uppmärksamhet från det allmännas sida. Så blir till exempel förhållandet, då rörelsen varit lokaliserad till ett mer glesbefolkat distrikt utan nämnvärd industriell verksamhet, där måhända bosättningen enbart eller i huvudsak hänför sig till det nedläggande företagets verksamhet. Några enhetliga grunder för avgörande av i vilka fall en nedläggelse kräver den speciella uppmärksamhet från statsmakternas sida, som handläggningen genom det här ovan åsyftade organet får anses innebära, torde sålunda icke kunna fastställas. Det bör emellertid förutsättas, att detta genom att ägna uppmärksamhet åt förändringarna inom de olika industrigrupperna och de enskilda företagens läge, genom samarbete med övriga offentliga organ samt genom anmälningar från de närmast berörda parterna skall vara i stånd att avgöra, när dess medverkan i det särskilda fallet är påkallad.

Ehuru man oavsett konjunkturutvecklingen alltid får förutsätta en viss strukturell förskjutning i näringslivet, innebärande en förändring i de olika industrigrenarnas omfattning och inriktning, kunna därav eller av andra orsaker föranledda industrinedläggelser respektive driftsinskränkningar icke antagas bli av den omfattning att ett särskilt fristående organ med huvudsaklig uppgift att handlägga därmed sammanhörande frågor kommer att vara erforderligt. De uppgifter, som här angivits, synas därför böra tilläggas ett för andra uppgifter tillskapat organ med huvudsaklig inriktning på arbetsmarknads-, investerings- eller handelspolitiska frågor. Närmast faller tanken härvid på arbetsmarknadskommissionen och investeringsrådet. Delegationen har emellertid ur sina synpunkter och med hän-

syn även till att frågan angående ombildning av arbetsmarknadskommis- sionen till ett mera stadigvarande arbetsmarknadsverk nu ligger i stöpsle- ven, ansett sig icke här böra ingå på ett närmare bedömande till vilken institution ovan angivna uppgifter lämpligast böra anknytas.

Oavsett huru den centrala och lokala verksamheten i här diskuterade avseenden kommer att organiseras, torde det böra förutsättas, att nära kontakt upprätthålles mellan de offentliga organen och de båda närmast berörda parterna, arbetsgivarna och arbetarna.

Avd. II. Möjligheterna att sanera förhållandena på Seskarö i Nedertorneå kommun.

I delegationens arbete har förutom en prövning av de åtgärder, som böra vidtagas för mötande av befarade verkningar av framtida industrinedläg- gelser, ingått en granskning av kommuner, som redan drabbats av mera omfattande rubbningar i näringslivet, och ett övervägande av vilka åtgär- der som äro erforderliga för en sanering av förhållandena inom dessa kom- muner. Då förhållandena inom gamla »arbetslöshetsöar» av denna karak- tär ofta böra leda till något avvikande åtgärder i jämförelse med dem, som erfordras för mötande av en planerad eller just timad förändring i syssel- sättningen inom en ort, har en särskild redovisning av kommitténs erfaren- heter och synpunkter i dessa avseenden ansetts berättigad.

För en förberedande undersökning utsågos fyra inom olika delar av Norrland belägna kommuner, vilka mera påtagligt drabbats av en minskad sysselsättning i samband med nedläggandet av exportsågverk av större om- fattning (i ett fall jämväl av annan större industriell verksamhet), näm- ligen inom Norrbottens län Nedertorneå och Nederkalix kommuner, inom Västerbottens län Byske kommun och inom Västernorrlands län Bjärträ kommun. Beträffande samtliga inhämtades dels ur tillgänglig offentlig statistik och dels genom hänvändelse direkt till de berörda kommunerna närmare uppgifter angående utvecklingen, ekonomiskt och befolkningsmäs- sigt sett, från en tidpunkt i varje fall belägen några år före industrinedläg- gelseernas inträde och fram till tiden för undersökningen. Likaså samlades uppgifter angående kommunikationer, naturtillgångar, näringslivets ut- vecklingsgrad och fördelning på olika näringsgrenar. För komplettering av uppgifterna i fråga om omfattningen av arbetslösheten och de olika åtgärder mot denna inhämtades även genom statens arbetsmarknadskom- mission särskilda uppgifter. Efter det att det sålunda erhållna materialet bearbetats och sammanställt inom kommitténs kansli, besökte den för ändamålet särskilt tillsatta delegationen de olika kommunerna. Det kunde härvid konstateras, att det insamlade materialet visserligen för en allmän överblick på ett tillfredsställande sätt belyste utvecklingen och de rådande förhållandena inom de olika kommunerna men att en långt grundligare

undersökning av icke minst de enskilda kommunmedlemmarnas sysselsättnings-, inkomst- och bostadsförhållanden vore nödvändig för att någon detaljerad plan för saneringen av förhållandena inom kommunerna skulle vara möjlig att uppdraga. Då en sådan plan icke lämpligen kunde av kommittén upprättas för en var av de förhandsundersökta kommunerna, uttogs Nedertorneå kommun såsom föremål för en grundligare utredning. Att valet föll på denna kommun, berodde närmast på att kommunens ringa storlek medgav en mera ingående granskning av de enskilda innevånarnas ekonomiska förhållanden och dylikt, samtidigt som kommunen otvivelaktigt hårdast av de fyra undersökta kommunerna drabbats av den tidigare industriverksamhetens nedläggande. Med hänsyn till att svårigheterna inom denna kommun koncentrera sig till Seskarö och till att frågan om utvecklingen av jord- och skogsbruket inom kommunen i övrigt, såsom framgår av det följande, blivit föremål för särskild utredning i annan ordning, har delegationen ägnat sitt huvudsakliga intresse åt förhållandena på Seskarö.

Då kommitténs synpunkter och metodiken vid förhandsundersökningarnas verkställande belyses genom nedanstående redogörelse för förhållandena inom Nedertorneå kommun samt av de av kommittén i anslutning härtill framförda förslagen, har någon särskild redogörelse för de beträffande övriga förhandsundersökta kommuner inhämtade uppgifterna icke ansetts här behöva lämnas.

Översikt över förhållandena på Seskarö och inom Nedertorneå kommun i övrigt.

Nedertorneå är landets nordligaste kustkommun och begränsas i nordost av Haparanda stad och riksgränsen mot Finland, i nordväst och väst av Karl Gustafs och i sydväst av Nederkalix kommun. Till kommunen hör Seskarö, som är belägen omkring 3 km från närmaste med fastlandet anknutna landsväg. Kommunen har en total areal av 42 700 hektar, varav 1 800 hektar åker och 29 300 hektar produktiv skogsmark, allt i runda tal.

Befolkningen inom kommunen uppgick vid 1946 års utgång till omkring 4 400 personer, varav omkring 1 000 på Seskarö. I kyrkligt avseende bildar kommunen tillsammans med Haparanda stad en församling, inom vilken Seskarö och kommunen i övrigt utgöra särskilda kyrkobokföringsdistrikt.

Bebyggelsen på Seskarö har så gott som helt framkallats av den därstädes bedrivna sågverksrörelsen, medan bebyggelsen på fastlandet domineras av ren jordbruksbebyggelse. De närmast Seskarö belägna kustbyarna Nikkala och Sävis intaga dock en mellanställning, då bebyggelsen därstädes i stor utsträckning fått sin karaktär genom de möjligheter till säsongbetonat arbete, som den tidigare sågverksdriften på Seskarö medgav. Bortsett från tätortsbebyggelsen på denna ö saknar kommunen tätorter i egentlig mening. Bebyggelsen på fastlandet är dock i huvudsak koncentrerad till större byar längs kustlandet och Torneälv.

I detta sammanhang bör nämnas, att transporter till och från kommunen i huvudsak ske med utnyttjande av järnvägslinjen Karungi—Haparanda, vilken inom kommunen följer Torneälv. Sommartid befraktas visserligen även en del gods över Haparanda hamn, belägen omkring 15 km från staden, men då hamnen saknar anknytning till järnväg och regelbunden godsbefordran med lastbil icke upprätthålles, kan hamnen endast i mindre utsträckning utnyttjas.

Direkt vägförbindelse mellan Sesarö och fastlandet saknas och är icke ekonomiskt möjlig att genomföra. Trafiken mellan fastlandet och ön upprätthålles under sommarhalvåret över Reväsaari, omkring 3 km från Sesarö, med stöd från vägförvaltningen och kommunen av en mindre ångbåt utan nämnvärd lastkapacitet och isbrytningsförmåga.

Följande avsnitt äro här uteslutna:

Befolkningsutveckling m. m.

Industriell utveckling

Jordbruk och skogsbruk

Sysselsättningsgraden

Arbetslöshet och arbetslöshetskostnader

Fattigvård

Skatteunderlag och utdebitering

Bostadsbeståndet

Haparanda stad

Förutsättningar för näringslivets utveckling på Sesarö och inom Nedertorneå kommun i övrigt.

Då det gäller att bedöma de framtida sysselsättningsmöjligheterna på Sesarö, bör hänsyn tagas till förhållandena icke enbart på denna ö utan även inom Nedertorneå kommun i övrigt, särskilt inom de delar av denna som ligga närmast Sesarö, d. v. s. byarna Nikkala och Säivis.

Befolkningen på Sesarö har emellertid för sin försörjning i första hand varit beroende av den på den egna ön bedrivna *sågverksdriften*, och det är därför lämpligt att här till en början beröra förutsättningarna för denna. Såsom framgår av det föregående utgör riktproduktionen för nuvarande sågverksrörelse vid Sandviks sågverk 6 000 standards per år. Den fasta arbetarstyrkan uppgår till omkring 100 man.

Från såväl kommunalt håll som från svenska sågverksindustriarbetarförbundets avdelning på Sesarö har i skrivelser till Konungen gjorts framställning om en till minst 8 000 standards per år ökad riktproduktion vid Sandviks sågverk. Sågverkets ägare, aktiebolaget statens skogsindustrier, har i anledning av fackföreningens framställning i ett den 9 november 1945 avgivet remissyttrande framhållit, att Torne älvs skogsområde, efter den finska rundvirkesexportens upphörande, finge anses utgöra den naturliga

råvarubasen för sågverket, men att bolagets totala timmertillförsel från Torne och Muonio älvar under de senaste 4 åren i medeltal endast motsvarat en tillverkning av 1 250 standards. Härvid hade i timmerfångsten inräknats såväl det virke som bolaget erhållit från domänverket som vissa mindre kvantiteter, vilka i öppna marknaden kunnat förvärvas från enskilda skogsägare. Återstående för den nuvarande produktionen erforderligt virke hade fått tillföras verket från sydligare ådalar till och med Skellefteälven. Bolaget har vidare hänvisat till att någon påtaglig ökning av dess timmerfångst icke vore att förvänta inom rimlig tid och att dess totalt tillgängliga sågtimmerkvantitet icke vore tillräcklig för ett nöjaktigt utnyttjande av bolagets anläggningar inom Kalix—Piteådistrikten. Då dessa anläggningar hade ett förmånligare läge i fråga om såväl råvaruförsörjning och produktionskostnader som avfallets rationella utnyttjande än Sandviks sågverk, innebure redan ett upprätthållande av den nuvarande produktionen vid det sistnämnda sågverket en stor ekonomisk belastning för bolaget. Att en viss drift likväl upprätthölls vid sågverket berodde enligt bolaget helt på de sociala skäl, som på sin tid ansetts motivera en sådan. Med hänsyn till de skadliga återverkningarna för bolagets sågverksrörelse i övrigt har bolaget därför ansett, att driften vid Sandviks sågverk icke bör utvidgas, utan att i stället en total driftsnedläggelse därstädes i sinom tid måste övervägas. Bolaget har slutligen understrukit, att en från 6 000 till 8 000 standards per år förhöjd produktion icke komme att medföra någon utökning av den vid sågverket sysselsatta personalen.

I detta sammanhang kan nämnas, att bolaget, för att åstadkomma största möjliga utjämning av arbetskraftsbehovet under årets olika delar, tidigare tillkännagivit sin avsikt att under vinterhalvåret bedriva sågningen vid Sandviks sågverk i dubbla skift samt under sommarhalvåret i enkelskift, varvid den i förhållande till vinterhalvåret vid sågningen frigjorda arbetskraften ungefär motsvarar den arbetsstyrka, som sommartid erfordras för utlastning av de färdiga produkterna samt för landrullning av det för vintersågning avsedda sågtimret. Denna uppläggning av driften har också tillämpats under senare tid med de jämkningar, varom överenskommelse träffats med den lokala fackorganisationen. Bolaget har också på direkt förfrågan bekräftat, att driften för framtiden skall ske i överensstämmelse med den tidigare uppdragna planen.

Såsom framgår av det föregående har den för flottning i Torne och Muonio älvar åren 1936—1946 från svensk sida anmälda kvantiteten sågtimmer och slipersämnen motsvarat en årlig tillverkning av omkring 9 300 standards. Ungefär 60 procent av den totala sågtimmerkvantiteten har anmälts av ägare till norrbottniska sågverk. Ehuru det åberopade medeltalet för sågtimbertillsläppningen måhända icke exakt motsvarar den vid ett uthålligt skogsbruk möjliga torde i varje fall någon ökning härav icke vara att påräkna. Sammanställas dessa uppgifter med förut lämnad uppgift om

att tillförseln från Torne och Muonio älvar till Sandviks sågverk i medeltal utgjort 1 250 standards framgår därav att icke ens ett övertagande av hela den till förädlingsverken utom Norrbotten nu gående sågtimmerkvantiteten skulle ha medfört, att nämnda sågverks behov av sågtimmer för nuvarande riktproduktion kunnat tillgodoses med virke från Torneälvens flottningsområde utan att detta påverkat övriga norrbottensföretags råvaruanskaffning. Att märka är vidare, att för flertalet sågverk i övre Norrland råvarutillförseln normalt väsentligt understigit vad som motsvarar verkens kapacitet. Det får också förutsättas, att den hittillsvarande sågtimmertillsläppningen icke kan upprätthållas för framtiden. Nu tillgängliga avverkningsberäkningar tala tvärtom för att en betydande minskning av råvaruuttagen kommer att vara nödvändig. Enligt vad ledningen för aktiebolaget statens skogsindustrier upplyst har man sålunda att räkna med att ett överförande av produktionen vid Sandviks sågverk till bolagets anläggningar inom Nederkalix kommun (Karlsborg och Båtskärsnäs) med fördel skulle kunna ske utan utvidgning av sistnämnda anläggning samt för bolaget innebära en årlig besparing av omkring 125 000 kronor. Genom en dylik koncentration av driften bleve bolaget i stånd att med förstärkt konkurrenskraft uppträda som uppköpare av virke till sina övriga tre sågverk i Norrbotten, vilket skulle kunna underlätta att, jämsides med att virkespriserna höjdes till fördel för skogsägarna, ökade kvantiteter sågtimmer förädlades inom landsdelen.

Med hänsyn till de krav, som man numera anser böra uppställas på näringsföretagens effektivitet, synes det på grund av det anförda kunna ifrågasättas, om ej driften vid Sandviks sågverk borde nedläggas helt och motsvarande utökning ske av verksamheten vid sågverken inom Nederkalix kommun. Delegationen vill i detta sammanhang även erinra om kommitténs tidigare gjorda uttalande om angelägenheten av att de industri-företag, som under statens medverkan komma till stånd i Norrland, äro bärkraftiga. Särskilt vid den ökade knapphet på sågtimmer, som i fortsättningen är att vänta i Norrland, är det av vikt att staten icke upprätthåller driften vid företag som i sig icke giva ett i förhållande till övriga träförädlingsverk jämförligt ekonomiskt resultat. En total nedläggning av sågverksrörelsen å Seskarö skulle emellertid i nuvarande läge medföra mycket svåra verkningar ej endast för många av de därav närmast berörda arbetarna utan även för trakten i övrigt. I betraktande bör ock tagas att denna alltså lider av verkningarna av tidigare industrinedläggelser i kommunen. Aktiebolaget statens skogsindustrier har också självt i ovan-nämnda remissyttrande framhållit, att bolaget icke för närvarande anser sig berett ifrågasätta en avveckling av rörelsen vid Sandviks sågverk och att fråga härom med hänsyn till sättet för rörelsens överförande till staten i allt fall innan definitivt beslut fattas bör bliva föremål för Kungl. Maj:ts prövning. Liknande synpunkter har också av bolagets verkställande direk-

tör framförts inför representanter för kommittén. Det synes delegationen därför vara rimligt, att frågan om en koncentration av driften vid Sandviks sågverk till bolagets anläggningar i Nederkalix blir föremål för övervägande först sedan nuvarande arbetskraftsöverskott å Seskarö eliminerats. Det torde då också närmast böra ankomma på bolaget att, när förhållandena kommit i nu antytt läge, bringa frågan om den fortsatta driften vid Sandviks sågverk under omprövning.

Att någon *ny industri* skulle grundas på Seskarö synes ej vara att räkna med. Ön saknar landsvägsförbindelse med fastlandet, och någon sådan torde ej heller vara ekonomiskt möjligt att åstadkomma. Härav följande fördyring av godstransporterna till och från Seskarö innebär för en där belägen industri en sådan belastning, att densamma icke kan förutsättas bli konkurrenskraftig med annan i kommunikationshänseende bättre belägen industri av samma slag. Detta torde gälla såväl för mera exportbetonade och på sjötransporter av den färdiga varan inriktade industrier som för varje annat slag av industri, låt vara att landtransporterna för de förstnämnda givetvis i regel äro av mindre omfattning än för övriga industrier och huvudsakligen avse erforderlig driftsmaterial. Med hänsyn till de långa vintrarna, då sjöfarten på grund av ishinder är inställd — fast is torde få påräknas 5—6 månader årligen — måste emellertid även för exportindustrin möjligheten till billiga landtransporter av den färdiga produkten vara av stor betydelse. De fördelar, som en gammal industriplats ofta erbjuder som förläggningsort för en ny industri i form av tillgång på bostadshus och annan erforderlig bebyggelse, synas vidare i fråga om Seskarö vara mycket måttliga. Av den verkställda undersökningen framgår nämligen, att bostadsbeståndet på ön till stor del är otillfredsställande och att en sanering av detsamma torde vara ofrånkomlig, om den nuvarande befolkningen skall kvarbliva därstädes någon längre tid.

Till vad nyss anförts om svårigheterna för transporter mellan Seskarö och fastlandet kommer, att även Nedertorneå kommun i övrigt är oförmånligen beläget i kommunikationshänseende. För varje industriföretag av någon betydenhet är det givetvis av stor vikt, att det är förlagt i närheten av det huvudsakliga eller i varje fall en mera betydande del av avsättningsområdet och att industrien kan bygga på en lokal tillgång på råvara, i synnerhet om denna är mera svårtransportabel. I förra hänseendet kan endast erinras om att Nedertorneå är landets nordligaste kustkommun, varför avsättningsförhållandena för en på hemmamarknaden inriktad industri måste anses relativt ogynnsamma. Det naturliga avsättningsområdet för en hemmamarknadsindustri i dessa trakter omfattar Norrbottens län och då närmast Torne och Kalix älvdalar. Nämnda älvdalar ha en sammanlagd folkmängd av omkring 80 000 personer. För en industri av större omfattning måste detta uppland anses otillfredsställande, särskilt om hänsyn tages till

den genomgående svaga köpkraften hos befolkningen. Några särskilda råvarutillgångar av betydelse — andra än skog — i trakten äro ej heller kända. Att under sådana förhållanden förhoppningarna om nystartande av en större industri i kommunen knutits till träförädlingsindustrin är helt naturligt.

Från kommunalt håll har föreslagits, att en i annat sammanhang ifrågasatt sulfittfabrik i Norrbotten borde förläggas till Nedertorneå kommun. Som lämplig plats för en sådan fabrik har därvid angivits antingen Sesarö eller Haparanda hamn, där sötvattentillgång och skeppningsmöjligheter förmenas vara tillfredsställande. I anledning härav vill delegationen uttala som sin mening att Sesarö av förut anförda skäl torde vara utesluten som förläggningsplats. Som motiv för en sulfittfabrik i Nedertorneå kommun har framförallt hänvisats till tillgången på sulfitved inom Torne älvs flottningsområde. Tillsläppningen av sulfitved inom den svenska delen av Torne och Muonio älvars flottningsområde uppgick emellertid åren 1936—1946 endast till i medeltal 2,1 milj. kubikfot, motsvarande en årlig produktion av omkring 13 000 ton sulfitmassa. Någon nämnvärd förhöjning av de framtida uttagen i förhållande till de ovan nämnda torde icke vara att påräkna vid ett på lång sikt bedrivet skogsbruk. Råvarutillgången synes under sådana förhållanden icke på långt när vara tillräcklig för en fabrik av ekonomisk storlek, vartill kommer att veden bland annat på grund av större kvistförekomst är sämre än sulfitveden från sydligare älvdalar. Enbart hänsynen till råvarutillgången synes alltså icke utgöra tillräcklig grund för att förlägga en eventuell sulfittfabrik till Sesarö eller annan plats inom Nedertorneå kommun, så mycket mindre som de allmänna förutsättningarna för större industriell verksamhet inom kommunen enligt vad redan utvecklats äro ganska små. Även om vid förläggning av en sulfittfabrik tages hänsyn till befintlig arbetskraftstillgång, är att märka att arbetskraft torde vara att tillgå inom flertalet av Norrbottens kustkommuner. Såvitt delegationen kan bedöma finnas andra platser inom Norrbottens län, som bättre lämpa sig som förläggningsort för en sulfittfabrik, därest en sådan anses böra komma till stånd (till denna senare fråga, vilken på grund av Kungl. Maj:ts beslut överlämnats till norrlandskommittén för att tagas under övervägande vid fullgörandet av dess uppdrag, torde kommittén få tillfälle återkomma i annat sammanhang). Ovissheten om huru länge den på Sesarö befintliga sågverksrörelsen kommer att upprätthållas talar likaledes mot att söka skapa en större till denna rörelse knuten byggnadsvaruindustri inom kommunen.

Denna sistnämnda omständighet bör däremot ej utgöra hinder för att mindre industrier, grundade på förädling av sågat virke, komma till stånd inom kommunen. Alldeles oavsett huru rörelsen vid Sandviks sågverk gestaltar sig i framtiden, torde erforderlig tillgång på sågat virke kunna på-

räknas från närbelägna sågverk. Delegationen vill erinra om att redan nu finnas tre små snickerier inom kommunen.

Småindustriens utveckling har emellertid inom Tornedalen hittills hämmats såväl genom begränsade ekonomiska resurser hos befolkningen och en på grund av bristande insikter och erfarenhet otillräcklig företagsamhet som genom den före kriget mycket framträdande konkurrensen med billiga finska varor. Denna konkurrens har i lika grad gjort sig gällande i Haparanda stad som i Tornedalen i övrigt. Som i tidigare sammanhang nämnts, tillgodosågs bland annat stadens behov av jordbruksprodukter före kriget icke från svenska utan från finska Tornedalen. Det samspel mellan den kringliggande landsbygdens avsättning av sina produkter i en stad och dess samtidigt därifrån gjorda uppköp av erforderliga varor, som är kännetecknande för landet i övrigt, har därför icke i tillnärmelsevis motsvarande omfattning utvecklats i förhållandet mellan Tornedalens landsbygd och Haparanda. Häri torde en förklaring vara att finna till att företagsamhet på småindustriens och hantverkets område icke på senare tid utvecklats inom staden.

Då det ur olika synpunkter måste anses angeläget, att en snabbare utveckling av företagsamheten icke blott inom Nedertorneå kommun utan inom hela gränsområdet befordras, torde särskilda åtgärder för en uppmuntran eller stimulans till ökad småindustriell verksamhet böra övervägas. En intensifiering av Norrbottens småindustriförenings upplysnings- och utredningsverksamhet inom här avsedda områden synes vara erforderlig. Denna verksamhet synes icke endast böra inriktas på undersökning av bärigheten hos av företagstvilliga personer framlagda förslag till ny verksamhet samt kostnadsfritt biträde med organisation av tillverkning och försäljning. Föreningen torde böra föranstalta om en förhandsundersökning av för Tornedalen lämpad småindustriell verksamhet samt genom kontakt med sådana personer, som kunna tänkas intresserade för igångsättande av industriell verksamhet, verka för en utveckling därav. Föreningens förutsättningar för en intensifiering av arbetet inom Nedertorneå kommun, liksom i andra fall av likartad natur, skulle kunna underlättas vid en sådan utbyggnad av organisationen, för vilken norrlandskommittén uttalat sig i sitt utlåtande den 4 november 1944 med förslag till vissa åtgärder till främjande av småföretagarverksamheten i Norrland.

Enligt delegationens mening representerar vidare Nedertorneå kommun ett typiskt sådant fall, då företagarförening enligt vad delegationen anfört i det föregående bör ha möjlighet att under viss tid främja tillkomsten av lämpliga företag genom ekonomiskt uppfostringsstöd.

Vad nu anförts gäller fastlandsdelen av Nedertorneå kommun. På Sesarö torde av förut anförda skäl betingelser icke finnas för en industriell utveckling.

Ikke heller för *jord- och skogsbruk* finnas några utvecklingsmöjligheter på Seskarö. Vad åter angår fastlandsdelens förutsättningar i detta hänseende har norrlandskommittén i en skrivelse den 11 maj 1946 anfört följande:

Till en början kan konstateras, att förutsättningarna för ett lönande jordbruk inom Nedertorneå kommun liksom inom större delen av Tornedalen äro jämförelsevis goda. Jorden är i regel av god beskaffenhet, och de klimatiska förhållandena lägga ej heller hinder i vägen för ett lämpligt anpassat jordbruk. Avsättningsförhållandena för jordbruksprodukter äro numera tack vare den ekonomiska föreningsrörelsens framsteg ordnade. Vidare förtjänar uppmärksammas, att planerad förflyttning av den i Matarengi hittills belägna lantmannaskolan till Vojakkala inom Nedertorneå kommun torde kunna bliva av stor betydelse för åstadkommande av en stegring i jordbrukets effektivitet. Bortsett från det ökade intresse för deltagande i de olika inom den ordinarie undervisningens ram anordnade kurserna, som måste antagas bliva en följd av skolans förläggning till kommunen, torde närvaron av den vid skolan stationerade jordbrukstekniskt utbildade och pedagogiskt tränade lärarpersonalen samt de ökade möjligheterna att på nära håll iakttaga skillnaden mellan olika brukningsmetoders ekonomiska resultat komma att i väsentlig grad bidra till en snabbare effektivisering av jordbruket. Norrlandskommittén har i sitt betänkande angående yrkesutbildningen i Norrland understrukit den betydelse, som läroanstalter på jordbrukets område äga i sistnämnda hänseende. Kommittén utgår från att skolans styrelse även beaktar dessa synpunkter och i samverkan med hushållningssällskapets ledning och personal verkar för en allmän lyftning av jordbruket inom av skolans verksamhet berörda område. Självfallet bör därvid jordbruket i Nedertorneå kommun ägnas särskild omtanke.

Emellertid torde, om man utgår från jordbrukets nuvarande omfattning inom Nedertorneå kommun, antalet arbetande inom denna näring redan nu vara för stort. Det synes därför antagligt, att pågående rationaliseringssträvanden inom jordbruket i och för sig skulle leda till friställning av arbetskraft. Vill man förhindra detta, synes det enda medlet vara att utvidga åkerarealen genom nyodling. Åtskilliga skäl tala även för att en dylik utveckling bör eftersträvas. Såsom nyss konstaterats måste förutsättningarna för lönande jordbruk inom Nedertorneå kommun ur olika synpunkter anses jämförelsevis goda. Av den föregående redogörelsen framgår även, att en betydande utvidgning av åkerarealen genom nyodling är möjlig inom kommunen och angränsande områden. Visserligen är kommittén medveten om att åtskilliga invändningar kunna göras mot en utvidgning av den statsunderstödda nyodlingsverksamheten vid en tidpunkt, då frågan om nedläggning av mindre räntabla jordbruk kan antagas bliva aktuell. I förevarande fall tala dock enligt kommitténs mening särskilda skäl för att dessa invändningar ikke böra tillmätas avgörande vikt. Utöver de sociala och näringspolitiska synpunkter, som här göra sig gällande, torde även kommunens karaktär av gränskommun samt befolkningens provinsiella särdrag — icke minst den nästan genomgående tvåspråkigheten med finska som huvudsakligt talspråk — böra föranleda till en särskild behandling av nyodlingsproblemet. Enligt kommitténs mening bör emellertid vid överväganden om förutsättningarna för utökad nyodling nödig försiktighet iakttagas, så att ej för ändamålet olämplig mark uppodlas. Härutinnan ha tidigare flerstädes stora missgrepp blivit begångna.

På skogsskötselns område torde behov av ytterligare arbetskraft föreligga. Från olika håll omvittnas sålunda, att skogsvården är eftersatt i de trakter varom här

är fråga och att därför ett betydande arbete med fördel kan läggas ned på att få skogarna i bättre tillstånd. Ur allmänt ekonomiska synpunkter är det synnerligen angeläget, att skogarna i övre Norrland i fortsättningen bringas upp i högsta möjliga avkastningsförmåga.

Kommittén har i fortsättningen hänvisat till de ökade möjligheter att erhålla bidrag till skogsvårdsåtgärder och betesanläggningar, som tillkommit på norrlandskommitténs förslag och vilka borde finnas förutsättningar att tillämpa även inom Nedertorneå kommun, till fromma för såväl skogsbruket som jordbruket i kommunen. Enligt vad kommittén anfört borde skogsvårdsplaner därvid upprättas för de skogsvårdsområden, som jämlikt bestämmelserna i förevarande ämne borde bildas för genomförande av åsyftade åtgärder. Skäl syntes emellertid tala för att även i andra hänseenden Nedertorneå kommun och i samband därmed jämväl angränsande delar av Karl Gustafs och Nederkalix kommuner såsom ett sammanhörande område gjordes till föremål för planeringsåtgärder avseende effektivisering av både skogsbruket och jordbruket inom området. Kommittén förordade åtgärder i detta syfte.

Chefen för jordbruksdepartementet har sedermera, med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 31 maj 1946, tillkallat en särskild utredningsman för att i samråd med hushållningssällskapet och skogsvårdsstyrelsen i Norrbottens län företaga en planering av jordbruket och skogsbruket i Nedertorneå kommun samt avgiva förslag angående lämpliga förbättringsåtgärder.¹

Med hänsyn härtill torde delegationen ej ha anledning att här närmare ingå på förutsättningarna för en utveckling av jord- och skogsbruket inom Nedertorneå kommun.

Vad angår skogsbruket vill kommittén emellertid uttala önskvärdheten av att den åtgärdsinventering, som kommit till stånd jämsides med nämnda utredning, lägges till grund för en planering mera i detalj av önskvärda skogsvårdsåtgärder inom kommunen.

Såsom framgår av det föregående utgör det inom kommunen bedrivna *fisket*, i huvudsak laxfiske, endast i mindre utsträckning binäring för de egentliga jordbrukarna. På grund av fisketidens förläggning till juni och juli månader måste fisket i stort sett anses förbehållet småbrukare, som endast vid sidan av sin huvudsakliga sysselsättning bedriva jordbruk i mindre omfattning för komplettering av sin inkomst. Med hänsyn till de långa avstånden till de huvudsakliga konsumtionsorterna, i första hand Stockholm med omnejd, synes det fördelaktigt om avsättningen av fiskets produkter helt eller delvis kan förskjutas till annan för färskvarutransport av detta slag lämpligare tid än fiskesäsongen. Detta bör bli möjligt, sedan numera, enligt vad delegationen inhämtat, en fryshusanläggning kommit till stånd inom kommunen.

¹ Resultaten av denna utredning återfinnas i SOU 1947: 33.

Det synes uppenbart att näringslivet i de trakter, varom här är fråga, skulle verksamt främjas genom förbättrade *kommunikationer*. Goda kommunikationer i hela Tornedalen torde för övrigt vara starkt motiverade av att området utgör ett gränsområde. Ej minst synas förbättrade förbindelser mellan områdets huvudort, Haparanda stad, och övriga delar av länet vara av nöden. Järnvägsförbindelser finnas visserligen, men tåghastigheten synes på sträckan öster om Boden vara mycket låg. Sålunda kan nämnas, att kortaste restiden mellan Haparanda och länets residensstad Luleå — en sträcka efter landsvägen av ej fullt 15 mil — uppgår till 4 timmar. Även en resa längs Tornedalen kräver avsevärd tid. I viss utsträckning lära dessa förhållanden bero på de särskilda svårigheter för passagerarna, som förelegat under kristiden.

En förbättring av trafikförbindelserna med Haparanda och Nedertorneå kommun skulle ernås vid ett genomförande av norrlandskommitténs den 23 januari 1947 framlagda förslag om anläggande av en stambillinje, som bland annat skulle förbinda Haparanda och Luleå. Härvid skulle även i frakthänseende betydande fördelar vinnas för Nedertorneå kommun.

Slutligen kan delegationen ej underlåta att fästa uppmärksamheten på det anmärkningsvärda förhållandet att med betydande ekonomiskt stöd från det allmännas sida inom kommunen inrättats en uthamn till Haparanda stad, omkring 1,5 mil från staden, utan att trafikförbindelserna mellan staden och hamnen ordnats. Sedan motioner vid 1945 års riksdag väckts om statsanslag till anläggning av ett järnvägsspår mellan Haparanda hamn och Haparanda, har riksdagen med anledning därav i skrivelse till Kungl. Maj:t, nr 290, anhållit om åtgärder för tillgodoseende av behovet av bättre anordningar för överföring av gods till och från Haparanda hamn. I ett utlåtande den 17 april 1946 som järnvägsstyrelsen avgivit med anledning härav, har styrelsen avstyrkt järnvägens förlängning till Haparanda hamn. Delegationen finner för sin del självfallet, att det med hänsyn till näringslivets utveckling ej endast inom nu ifrågakvarande område utan även inom Tornedalen i dess helhet måste anses ytterligt angeläget, att ordnade förbindelser med hamnen åstadkommas. Det synes lämpligt, att den stambillinje mellan Haparanda och Luleå, som nyss nämnts, utsträcker till att även tillgodose trafikbehovet på Haparanda hamn.

Underlättandet av flyttningsmöjligheterna för övertalig arbetskraft på Seskarö.

Av den föregående redogörelsen framgår, att ett relativt stort antal arbetsföra personer på Seskarö sakna möjligheter att med nuvarande arbetstillgång erhålla sin bärgning på ön. Antalet män utan ordnad sysselsättning har uppskattats till 170, men en del av dessa torde efter den tidpunkt då uppskattningen gjordes ha avflyttat från Seskarö.

Det finnes icke anledning att räkna med att några nya sysselsättningsmöjligheter skola kunna skapas på Seskarö. Tvärtom kan det antagas, att det nu befintliga sågverket på ön kommer att fortsätta sin drift allenast så länge detta motiveras av sociala skäl. Vad angår sysselsättningsmöjligheterna inom fastlandsdelen av Nedertorneå kommun torde även vid en effektivisering av jordbruket och skogsbruket förutsättningar knappast finnas för att bärgning skall kunna skapas för större befolkning än som nu är bosatt där. Att med hänsyn till fastlandsdelens intresse något behov av inflyttning från Seskarö skulle göra sig gällande, är knappast att påräkna.

De sociala vådorna av ett sådant tillstånd, som under en lång följd av år rätt på Seskarö, med antalet understödstagare per år motsvarande hälften av befolkningen på ön, måste vara uppenbara för envar. De psykiska påfrestningarna måste bliva mycket stora för dem, som äro hänvisade att mera stadigvarande leva under sådana förhållanden. Den största faran utgör ett dylikt tillstånd för det uppväxande släktet. Det är helt naturligt att den, som växer upp i en miljö, där många av de arbetsföra i omgivningen helt eller delvis äro omhändertagna av fattigvården, måste äga alldeles särskild karaktärsstyrka och vilja att göra rätt för sig för att icke hemfalla åt en allmän dådlöshet och förlora sin arbetsvilja.

Olägenheterna med förhållandena på Seskarö äro emellertid ej endast av social karaktär. För närvarande råder en allmän knapphet på arbetskraft i hela landet. I åtskilliga industribranscher kunna företagen på grund av brist på arbetskraft ej utnyttja sin kapacitet, till men för folkhushållet. Under sådana förhållanden måste det ur ekonomisk synpunkt framstå som synnerligen anmärkningsvärt att befolkningen på en plats till stor del går sysslolös. Det är uppenbart att de verkliga värden som envar av de mer eller mindre övertaliga arbetsföra männen på Seskarö för närvarande tillföra nationalinkomsten äro synnerligen blygsamma i förhållande till vad en i effektivt arbete sysselsatt person får beräknas tillföra densamma. Införande av ifrågavarande befolkningsgrupp i produktivt arbete skulle därför innebära en vinst för folkhushållet.

Med hänsyn till vad här anförts synas särskilda åtgärder böra vidtagas för att underlätta de nu otillräckligt sysselsatta seskaröbornas möjligheter att erhålla och antaga arbete på annan ort. Den inom fastlandsdelen boende otillräckligt sysselsatta arbetskraften torde däremot, såvitt nu kan bedömas, få förutsättas kunna erhålla förbättrad försörjning inom hemorten, vartill även bör bidra den minskade konkurrens om de inom orten befintliga arbetstillfällena, som kan förväntas bliva en följd av en utflyttning från Seskarö till andra delar av landet.

Redan under de sista förkrigsåren bedrevs på Seskarö en särskilt organiserad verksamhet för att uppmuntra befolkningen till utflyttning i större utsträckning. De under krigsåren omfattande försvarsarbetena inom kommunen och angränsande trakter ävensom de av krigsförhållandena jämväl

i övrigt ökade sysselsättningsmöjligheterna ha emellertid icke blott försvårat den hittillsvarande verksamheten utan också bidragit till en viss återinflyttning av tidigare utflyttade. Sistnämnda återinflyttning har jämväl underlättats av att sysselsättning åt arbetslösa seskaröbor i första rummet beretts inom andra delar av Norrbotten och att arbetstillfällena ofta icke givit tillräcklig trygghet för framtida sysselsättning. Trögrörligheten hos arbetskraften torde slutligen i väsentlig grad vara beroende på en inom kommunen allmänt utbredd övertygelse, att en mera omfattande industriell produktion kan och inom rimlig tid måste förläggas till Nedertorneå kommun samt att sysselsättningsfrågan för befolkningen på så sätt kommer att lösas utan att man tvingas söka sin utkomst å annan ort. Ett understrykande av de resultat, till vilka delegationen kommit vid sin undersökning av förutsättningarna för en industriell verksamhet inom kommunen, torde därför redan i sig underlätta en fortsatt utflyttning av seskaröbor till andra orter.

Såsom tidigare angivits har antalet på Seskarö boende fullt arbetsföra män i åldern 18—65 år, som sakna fast sysselsättning inom kommunen och vilka icke heller kunna påräkna tillfredsställande sysselsättning på Seskarö, enligt ovan omnämnda uppskattning beräknats till 170, vilken siffra emellertid numera torde ha reducerats något på grund av utflyttningar. Av ifrågavarande arbetsföra män voro 85 i åldern 18—30 år, därav 13 familjeförsörjare, 36 i åldern 31—40, därav 21 familjeförsörjare, 22 i åldern 41—50 år, därav 13 familjeförsörjare, samt återstående 27 i åldern 51—65 år, därav 23 familjeförsörjare.

Det är givet, att alla de såsom otillfredsställande sysselsatta räknade personerna icke kunna tänkas erhålla stadigvarande sysselsättning utom hemorten. Somliga torde också, trots de fördelar som en utflyttning i ekonomiskt avseende komme att medföra, icke vara villiga att söka arbete på annan ort utan hellre åtnöjas med den inkomst, som inom kommunen erbjudna arbetstillfällen kunna komma att skänka, vid behov kompletterad av fattigvårdsunderstöd i en eller annan form. Någon fast gräns mellan rörlig och av åldersskäl icke rörlig arbetskraft torde icke kunna fastställas. Det för landet i dess helhet rådande underskottet på arbetskraft medför en successiv minskning av kraven på arbetskraftens prestationsförmåga och den tid, under vilken en arbetsgivare för beredande av anställning minst anser sig böra påräkna den enskilde arbetarens arbetsprestation för att vilja påtaga sig de skyldigheter gentemot arbetstagare, som medfölja en fast anställning. Delegationen har för sin del ansett, att i varje fall alla arbetsföra i åldern 50 år och därunder, som icke av andra skäl ha svårigheter att antaga eller erhålla arbete utom hemorten, bör kunna beredas stadigvarande sysselsättning på annan ort. Även åt äldre arbetskraft bör det emellertid under nuvarande förhållanden finnas möjligheter att erbjuda sysselsättning utom kommunen. Sådan arbetskraft bör mer än hit-

tills kunna hänvisas till långvarigare anläggningsarbeten, såsom till anläggandet av det blivande Atlant-flygfältet i Stockholms närhet, vilket arbete enligt inhämtade uppgifter beräknas taga fyra till fem år i anspråk. För ett sådant förfarande talar bland annat den omständigheten att den här berörda arbetskraften under de senaste 20 åren i mycket stor utsträckning vid hänvisning till nödhjälps- och beredskapsarbeten placerats i anläggningsarbeten av olika slag och åtminstone i viss mån måste anses yrkeskunnig.

Önskvärt är givetvis ur flera synpunkter att de personer, som utflytta, erhålla goda anställningar. I möjligaste mån böra de därför omplaceras i yrken med goda framtidsutsikter. Därvid bör även uppmärksammas önskvärdheten av att de införas i sådana yrken, beträffande vilka man kan hoppas på att de skola utvecklas i Norrland. En ökad livaktighet inom Norrlands industri utanför träförädlingsindustrin motverkas bl. a. av bristen på kunniga och traditionsbundna arbetare. Det synes därför lämpligt, om så kan ske, att arbetare från övre Norrland överföras till sådana nya verksamhetsgrenar, som äga utvecklingsmöjligheter i denna landsända och att sålunda arbetarna skola kunna inom ej alltför avlägsen tid få återflytta dit. I förevarande fall synes man särskilt böra tänka på järnindustrin.

Ätgärderna för underlättande av den övertaliga seskaröbefolkningens utflyttning synas böra handhas av länsarbetsnämnden i Norrbottens län. För att en tillräckligt effektiv lokal anknytning skall kunna uppnås torde, under den tid så med hänsyn till utflyttningens fortlöpande finnes erforderligt, arbetsförmedlingsverksamheten på Seskarö i första hand böra förläggas till ett där upprättat arbetsförmedlingskontor i stället för att som hittills skötas av arbetsförmedlingsombud. På kontorsföreståndaren bör ankomma att genom personlig kontakt med den berörda arbetskraften verka för en ökad beredvillighet hos densamma att antaga arbete på annan ort, att hänvisa till därför lämpade befintliga fasta arbetsanställningar samt att hos länsarbetsnämnden föreslå sådana personer, som före erhållande av fast anställning på annan ort äro i behov av särskild utbildning, till deltagande i anordnade utbildningskurser eller erhållande av lärlingsutbildning. Kontorsföreståndaren bör därjämte i erforderlig utsträckning med råd och anvisningar — bland annat i fråga om möjligheterna att erhålla statsbidrag — vara den utflyttande arbetskraften till hjälp vid ordnandet av utflyttningen. Här bör särskilt understrykas önskvärdheten av att till föreståndare för arbetsförmedlingskontoret utses person som med energi och vilja kan förväntas fullfölja den honom ålagda uppgiften.

På länsarbetsnämnden bör ankomma att i samverkan med överstyrelsen för yrkesutbildning organisera erforderliga utbildningskurser. Dessa torde ej minst böra avse att bibringa de deltagande en allmän orientering om villka krav som ställas på den inom en verksamhet fast anställda personalen. Genom direkt kontakt med arbetsmarknadskommissionen och läns-

arbetsnämnderna inom andra län bör länsarbetsnämnden även söka ut-
röna huruvida möjligheter förefinnas att i utbildningssyfte erbjuda arbete
åt berörd arbetskraft inom företag, där fast sysselsättning därefter kan be-
redas densamma. I övriga fall torde hänvisning till lärlingsutbildning utom
länet endast i undantagsfall böra ske, därest den hänvisades möjligheter
till antagande därav äro beroende av att särskilda bidrag utgå till eget och
eventuella familjemedlemmars uppehälle.

För att möjliggöra ett mera allmänt deltagande i de nyss nämnda yrkes-
kurserna bör enligt kommitténs mening, liksom vid de i arbetslöshets-
nämndernas regi tidigare bedrivna utbildningskurserna för arbetslös ung-
dom, dagunderstöd och hyreshjälp efter behovsprövning och med tillämp-
ning av därvid fastställda grunder kunna utgå. Även för sådana hjälpbe-
hövande, som hänvisats till lärlingsutbildning hos särskilt godkända arbets-
givare, torde dagunderstöd och hyreshjälp böra få utgå. Nuvarande rikt-
linjer för den i arbetsmarknadsorganens regi bedrivna yrkesundervis-
ningen medgiva visserligen icke en sådan hjälpverksamhet. I stor utsträck-
ning ha emellertid motsvarande principer tillämpats inom de olika arbets-
löshetstyngda kommunernas fattigvårdspolitik. Enligt delegationens me-
ning böra, såsom nämnts, ifrågavarande åtgärder för yrkesutbildning i här
åsyftat fall organiseras genom de statliga arbetsmarknadsorganens försorg
och kostnaderna därför bestridas av dem. Det bör uppmärksammas, att
kostnaderna för de hittills av kommunerna vidtagna åtgärderna i före-
varande hänseende i verkligheten genom den kommunala skatteutjämn-
ningen kommit att övervältras på staten.

Delegationen får i detta sammanhang hänvisa till att, såsom framgår av
redogörelse i avd. I, överstyrelsen för yrkesutbildning har möjlighet att
medgiva undantag i fråga om den maximialder, som är fastställd för del-
tagare i respektive kurser. Det torde få förutsättas, att överstyrelsen skall
vara beredd att lämna ett sådant medgivande i fall varom nu är fråga.

Enligt av arbetsmarknadskommissionen i september 1943 utfärdade be-
stämmelser om arbetstagares resor m. m. (cirkulär Lan nr 310) äger läns-
arbetsnämnd under förutsättning att arbetstagaren är bosatt inom område,
där arbetslösheten är av sådan omfattning eller struktur att kommissionen
finner särskilda åtgärder påkallade för underlättande av arbetskraftens
förflyttning, rätt att efter ansökan bevilja bidrag dels till sökandens och
hans familjemedlemmars resa till anställning å annan ort och dels för flytt-
ning av familjens bohag. Som förutsättning för beviljande av bidrag har
fastställts, att anställningen är att anse såsom fast och att sökanden uppen-
barligen saknar erforderliga medel till ifrågavarande utgifter. Bidrag, som
avser rese- eller flyttningskostnad, får icke överstiga kostnaden för resa å
plats med lägsta biljettkostnad respektive fraktkostnad enligt lägsta taxa,

och bidraget till flyttningskostnaden har dessutom maximerats till 300 kronor.

För att underlätta önskvärd utflyttning från Seskarö bör flyttningsbidrag enligt gällande, här återgivna bestämmelser kunna utgå. Den begränsning av ersättningen för flyttning av bohag, som fastställts genom dess maximering till 300 kronor, synes dock komma att medföra att flyttande från Seskarö, liksom från därmed i kommunikationsavseende likställda orter, i enskilda fall icke komma att få täckning för de verkliga transportkostnaderna vid flyttning av nödigt bohag. För seskaröbefolkningens del måste sålunda sommartid minst två omlastningar av flyttgodset verkställas, innan lastning på järnväg kan ske. Bidraget för flyttning av nödigt bohag torde därför böra få utgå med något högre belopp än det nu fastställda maximumbeloppet, förslagsvis med högst 400 kronor.¹

Det kan emellertid på grund av de i föreliggande fall särpräglade förhållandena ifrågasättas, huruvida ett bidrag till flyttning av det befintliga bohaget är tillräckligt. Arbetslösheten på Seskarö har bestått under en avsevärt längre tidrymd än på de flesta andra arbetslöshetsorter i landet. På grund härav torde man kunna utgå från att lösegendomen för den som flyttar är av mycket torftig beskaffenhet. Det befintliga bohaget torde sålunda i många fall helt eller delvis icke vara lämpat för medförande till ägarens nya anställningsort. Härvid avses icke sådan bosättningsmaterial, som alltid i större eller mindre omfattning måste ersättas vid byte av bostad, såsom gardiner m. m., utan närmast åsyftas sådan material, som vissa möbler och kökskärl av äldre slag, vilka icke kunna utnyttjas i bostäder av nyare typ eller som helt nedslitits och icke tåla en längre transport med ett flertal omlastningar. Därest man eftersträvar att bereda den som flyttar samma utgångsläge på den nya arbetsplatsen som övriga där sysselsatta, förefaller det lämpligt att han erhåller visst ekonomiskt stöd av allmänna medel för erforderlig nyanskaffning. I annat fall kan befaras att vissa svårigheter skola uppkomma att få till stånd avflyttning i önskvärd omfattning.

Delegationen har övervägt, huruvida icke nyanskaffningslån eller nyanskaffningsbidrag om förslagsvis 1 000 kronor böra utgå, i varje fall till familjeförsörjare med större familj och efter noggrann behovsprövning för varje särskilt fall. Med hänsyn till de oproportionerligt stora administrationskostnader, som skulle föranledas av erforderlig kontroll av ränte- och amorteringsinbetalning, samt den avskrivning, som under alla förhållanden på grund av mottagarens ekonomiska förhållanden får förutsättas bli en nödvändig beträffande större eller mindre del av de tillhandahållna beloppen, synes den här föreslagna hjälpen till nyanskaffning principiellt böra utgå i form av bidrag utan återbetalningsskyldighet. Då emellertid viss

¹ Kungl. Maj:t har sedermera den 12 mars 1948 föreskrivit, att ersättning för flyttning av arbetstagares bohag må utgå med högst 400 kronor.

kontroll över sättet för medlens utnyttjande är önskvärd, torde förbehåll böra göras om skyldighet till omedelbar återbetalning av bidragets hela belopp, därest detta helt eller delvis utnyttjas för icke avsett ändamål. Möjlighet torde böra finnas att för kontrollens underlättande bevilja bidragen i form av anvisningar att i viss eller vissa affärer inköpa bosättningsmaterial intill bidragets värde och med rätt för säljaren att hos länsarbetsnämnden mot uppvisande av anvisningen erhålla betalning för sin fordran. Nyanskaffningsbidragen synas efter ansökan böra beviljas av länsarbetsnämnden i Norrbottens län. Beslut om åläggande av återbetalningsskyldighet bör jämväl fattas av denna, men biträde med kontrollen över bidragets utnyttjande lämnas av arbetsmarknadsorganen i de län, där respektive bidragstagare erhåller arbetsanställning.

Frågan om ersättning till egnahemsinnehavare, vilka på grund av minskad sysselsättning inom hemorten, framkallad genom där inträffad industrinedläggelse eller definitiv produktionsminskning, förlorat tidigare fast anställning och därför föranledas söka sig arbete å annan ort, har tidigare i denna utredning varit föremål för särskild behandling.

I samband med redovisningen av bostadsbeståndet har redan framhållits, att en stor del av de på Seskarö befintliga bostäderna äro synnerligen otillfredsställande. Enbart antalet nu bebodda, jämlikt hälsovårdsstadgan utdömbara och icke reparable lägenheter uppgå till omkring 35, men de kommunala myndigheterna ha på grund av bostadsbristen icke ansett sig kunna utdöma dessa, så mycket mindre som nybyggnadsverksamheten på ön av förklarliga skäl icke varit av nämnvärd omfattning och icke heller ansetts kunna uppmuntras. I antalet såsom otillräckligt sysselsatta angivna arbetsföra på Seskarö ingingo vid tiden för undersökningen 31 personer, vilka voro ägare av egna bostadsfastigheter, i fortsättningen för korthets skull benämnda egnahemsägare. Av egnahemsägarna voro 7 i en ålder av 40 år eller därunder, 11 mellan 40 och 50 år och de övriga mer än 50 år. Endast två av egnahemsägarna, i åldersgruppen 40—50 år, voro icke familjeförsörjare. Genom egnahemsnämnden i länet hade ägarna till berörda fastigheter sammanlagt beviljats nybyggnadslån med 5 750 kronor, varav ett belopp av 3 750 kronor kvarstod oamorterat, samt bostadsförbättringsbidrag med 20 570 kronor. År 1945 fastställt taxeringsvärde å samtliga 31 fastigheter uppgick till 60 900 kronor, motsvarande icke fullt 2 000 kronor per fastighet. Taxeringsvärdet på alla såsom annan fastighet betecknade fastigheter i enskild ägo med undantag av bolagsfastigheter uppgick till 494 300 kronor, därav 470 800 kronor i byggnadsvärde. Ehuru taxeringsvärdena åtminstone i allmänhet få anses synnerligen låga i förhållande till fastigheternas verkliga värde, få desamma anses tyda på att fastigheterna i de flesta fall äro av mindre god kvalitet, vilket också tidigare upprepade gånger framhållits. Med utgångspunkt från taxeringsvär-

det på samtliga fastigheter kunna de i detta sammanhang närmast berörda fastigheterna antagas vara av för Seskarö genomsnittlig kvalitet.

Då någon ny verksamhet å Seskarö icke kan förväntas komma att uppstå samt en successiv minskning av den nuvarande befolkningen därstädes är att räkna med, synes ett planmässigt utnyttjande av de kvalitativt bättre lägenheterna nödvändigt för att hindra en olämplig kapitalinvestering i nya bostäder, vilka endast under kortare tid kunna utnyttjas för en produktiv befolkning. Vidare bör uppmärksammas, att man ofta i samband med större flyttningsrörelser inom en ort, varigenom bostäder blivit tillgängliga, kunnat konstatera, att dessa efter längre eller kortare tid tagits i besittning av mindre önskvärda element, vilka så småningom fallit kommunen och det allmänna till last. Det kan givetvis icke ur vare sig kommunal eller det allmännas synpunkt vara lämpligt, att en visserligen otillfredsställande sysselsatt, men kvalitativt oklanderlig befolkning genom det allmännas hjälp beredes sysselsättning å annan ort endast för att i större eller mindre omfattning ersättas av sämre element.

Med hänsyn till här anförda skäl anser delegationen, att staten bör medverka till inlösen av sådana bostadsfastigheter, vilkas ägare utflytta från Seskarö på grund av att de därstädes icke kunna påräkna tillfredsställande försörjning.

Det förtjänar erinras om att i föreliggande fall de driftsnedläggelser, vilka äro upphovet till det rådande arbetskraftsöverskottet, inträffade för mer än tjugo år sedan och att de nedläggande finska företagen för länge sedan avvecklat all sin verksamhet på den svenska sidan. Det kan även med hänsyn härtill icke ifrågakomma annat än att staten i detta fall ikläder sig kostnaderna för ersättningar åt egnahemsinnehavare vid avflyttning till annan arbetsplats. Sådan ersättning bör motsvara skäligt värde på respektive fastighet. Härmed bör avses vad som normalt betalas för fastigheter av enahanda kvalitet och storlek på närliggande, icke industribetonade orter med bostadsbestånd av normal storlek, men högst vad säljaren kan visa sig själv ha betalt för fastigheten med avdrag för därefter uppkommen värdeminskning. Denna värdeminskning torde förslagsvis kunna beräknas enligt de grunder som gälla vid beräkning av värdeminskningssavdrag vid fastighetstaxering. I tillämpliga fall torde såsom förutsättning för beviljande av särskilt bidrag för nyetablering enligt ovan få gälla att den utflyttande är villig försälja sin fastighet på sätt och enligt villkor som här angivas. De sålunda förvärvade fastigheterna böra, i den mån deras beskaffenhet så medger, mot hyreskontrakt tillhandahållas sådana på Seskarö kvarvarande personer, som eljest icke ha tillfredsställande bostäder, eventuellt i utbyte mot hyresgästen tillhörig fastighet. Om den inlösta fastigheten eller den fastighet, vilken enligt vad nyss sagts lämnas i utbyte däremot, på grund av sin beskaffenhet ej längre bör bebos, bör fastigheten rivas bort. Där det ifrågakommer, att den utflyttande förvärvar

ett eget hem på den nya bosättningsorten, kan det visa sig lämpligt att frågorna om försäljning av den tidigare bostadslägenheten och om statligt stöd för förvärv av det nya egnahemmet handläggas i samband med varandra.

Delegationen har övervägt, huruvida ifrågavarande inköpsverksamhet bör åvila egnahemsnämnden i länet eller särskild lokal myndighet eller institution. Då egnahemsnämnden saknar möjligheter till den omedelbara kontakt med de lokala förhållandena, som måste vara önskvärd för ett smidigt och effektivt genomförande av den föreslagna inköpsverksamheten och därpå följande bostadsförvaltning, har kommittén ansett sig böra föreslå att aktiebolaget statens skogsindustrier genom sin förvaltning på Seskarö omhänderhar dessa bestyr. Något principiellt hinder för en sådan ordning synes ej föreligga. Bolagets verksamhet på Seskarö är ju huvudsakligen betingad av sociala skäl. Genom en sådan ordning som den här förordade skulle för övrigt icke blott uppnås fördelarna med en omedelbar lokal anknytning, utan bolagets bostadsbehov skulle åtminstone delvis kunna tillgodoses utan nybyggnad av bostäder. Emellertid måste förutsättas, att samarbete upprätthålles med de kommunala myndigheterna då det gäller lägenheter, vilka äro utdömbara eller som eljest äro behäftade med mera väsentliga brister och, utan att vara utdömbara, enligt hälsovårdsstadgans bestämmelser likväl äro otillfredsställande.

I den mån förluster på grund av verksamheten åsamkas bolaget, därigenom att en förvärvad fastighet av en eller annan anledning icke i fortsättningen kan eller bör utnyttjas för bostadsändamål eller på grund av annan omständighet, synes den bolaget åsamkade förlusten böra ersättas av staten. Härom torde bolaget få göra framställning hos Kungl. Maj:t vid lämplig tidpunkt. Att i förväg beräkna kostnaderna torde icke låta sig göra. I jämförelse med de samhälleliga vinster, som böra erhållas genom de övertaligas överförande i produktivt arbete, torde dessa kostnader likväl bliva små.

Enligt vad i det föregående förordats bör det ankomma på länsarbetsnämnden i Norrbottens län att taga befattning med den upplysnings- och utbildningsverksamhet, arbetsförmedling samt bidrags- och långivning av olika slag, som ifrågakommer för att underlätta för arbetslösa seskaröbor att avflytta till annan ort med bättre sysselsättningsmöjligheter. Länsarbetsnämnden bör emellertid härmed biträdas av ett särskilt inrättat arbetsförmedlingskontor på Seskarö.

Den av delegationen föreslagna inköpsverksamheten och förvaltningen av egnahemsfastigheter på ön bör i första hand handhavas av aktiebolaget statens skogsindustrier. Både med hänsyn härtill och till att arbetsmöjligheterna på Seskarö till stor del hänföra sig till det av detta bolag ägda sågverket på ön bör uppenbarligen ett nära samarbete etableras mellan

arbetsmarknadsorganen och bolaget. Sådant samarbete måste också upprätthållas med de kommunala myndigheterna. Bortsett från kommunens allmänna intresse av att förhållandena på Seskarö ordnas, bör det speciellt intressera dessa myndigheter att medverka då det gäller att upplåta av bolaget inlösta fastigheter åt familjer, vilkas nuvarande lägenheter äro utdömbara enligt hälsovårdsstadgans bestämmelser eller eljest behäftade med väsentliga brister.

Det synes vidare naturligt, att länsstyrelsen i Norrbottens län bör följa här avsedd saneringsverksamhet och medverka till en samordning av denna.

Kostnaderna för den utvidgade arbetsförmedlingsorganisationen, upplysnings- och utbildningsverksamheten, de höjda flyttningsbidragen samt lånen utan återbetalningsskyldighet till bosättningsändamål synas kunna bestridas av medel från anslaget för åtgärder för arbetsmarknadens reglering m. m. Huru stora de årliga kostnaderna komma att bli är omöjligt att nu avgöra, då denna fråga i hög grad beror av den takt, varmed avflyttningen sker. Här berörda åtgärder avse emellertid i stor utsträckning endast en utbyggnad av redan tillämpade anordningar och torde icke komma att för statsverket medföra nämnvärt ökade utgifter. Med all sannolikhet torde hithörande utgifter första året icke komma att överstiga 50 000 kronor. Detta belopp synes ej vara av den storleksordning, att härav behöver föranledas någon höjning av nyssnämnda anslag.

Vilka kostnader som kunna föranledas av den föreslagna inlösen av egnehemsfastigheter på Seskarö, är enligt vad ovan framhållits vanskligt att med någon grad av exakthet beräkna.

Åtgärder för stöd åt Nedertorneå kommun.

Såsom i tidigare sammanhang framhållits har den starka beskärningen av den industriella verksamheten på Seskarö hårt drabbat Nedertorneå kommun. Dennas utgifter för arbetslöshetsbidrag och fattigvårdsunderstöd ha under de gångna åren varit av synnerligen stor omfattning. Kostnaderna härför skulle ha belastat inkomsttagarna inom kommunen med förkrossande tyngd om ej skatteutjämningsbidrag erhållits. Genom dessa bidrag har visserligen skattebelastningen i kommunen nedbragts så att den ej väsentligt överstiger vad som får anses normalt på landsbygden i Norrbotten, men uppenbart är att kommunen befinner sig i ett mycket otillfredsställande läge.

Det får därför anses vara ett kommunalt intresse av största vikt, att förhållandena inom Seskarö saneras. I det långa loppet måste det för den kommunala ledningen framstå som mycket deprimerande, att ett sådant betydande antal av kommunens medlemmar stadigvarande uppbära kommunala understöd. Delegationen har ock av samtal med ledande män inom kommunen bibragts den uppfattningen att från dessas sida en förbättring

av förhållandena i framtiden skulle hälsas med största tillfredsställelse, även om den skulle kräva vissa uppoffringar under närmaste åren.

Självfallet ligger det en viss fara i att, som fallet är beträffande Nedertorneå kommun, de kommunala utgifterna täckas av statliga medel, i den mån de föranleda att utdebiteringen höjes över viss gräns. Å andra sidan synes det lika uppenbart, att man vid mera omfattande industrinedläggelser, vilka ej sällan helt kunna förändra hela traktens ekonomiska struktur, ej kan överlåta åt vederbörande kommun och dess kvarvarande befolkning att ensam bära följderna av nedläggelsen. Ej minst kan det te sig oskäligt, att den inom en kommun kvarvarande befolkningen efter en industrinedläggelse och därav föranledd utflyttning av den av nedläggelsen berörda yngre arbetskraften belastas med kostnader för anordningar, som genom utvecklingen inom kommunen blivit mer eller mindre onyttiga och i varje fall endast i mindre utsträckning kommer den kvarvarande produktiva befolkningen till gagn. Med denna utgångspunkt har delegationen i avdelning I uttalat sig för att kostnader av nyss åsyftad art genom statens medverkan skola kunna avlyftas från vederbörande kommun, exempelvis genom att denna erhåller bidrag till betalning av skuld för en skolbyggnad, som är större än som erfordras för den reducerade folkmängden inom kommunen. För Seskarös del synes det emellertid icke finnas fog för att räkna med något dylikt avskrivningsbehov.

Däremot belastas Nedertorneå kommun, såsom framgår av det föregående, av stora utgifter för socialhjälp åt den övertaliga befolkningen på Seskarö. Det är ett känt förhållande att, i den mån »förgubbningen» inom en kommun fortskrider, den minskade befolkningen i arbetsför ålder kan komma att hårt belastas med kostnader för underhåll av ett ökat antal åldringar. Delegationens här ovan framställda förslag äro visserligen ägnade att påskynda en sådan utveckling genom en minskning av den yngre arbetskraften på Seskarö, men då härigenom samtidigt avses att nedbringa antalet arbetslösa, böra åtgärderna som helhet betraktade medföra en efter hand minskad belastning för Nedertorneå kommun.

Delegationen har övervägt möjligheterna att beträffande Nedertorneå kommun vidtaga andra åtgärder än som eljest förekomma vid arbetslöshet. I den mån sådana åtgärder icke skulle innebära en premiering av de arbetslösa på Seskarö framför arbetslösa på andra håll, skulle de tydligen få till innebörd att lätta Nedertorneå kommuns kostnader för socialhjälp. Dessa kostnader — som enligt vad nyss anförts torde minskas efter hand — kunna emellertid anses i sin helhet bliva täckta genom de skatteutjämningsbidrag, kommunen erhåller av statsmedel. Med hänsyn härtill har delegationen icke funnit tillräckliga skäl att föreslå särskilda åtgärder för att lätta den belastning, som Nedertorneå kommun åsamkas genom utgifter för hjälp åt den övertaliga befolkningen på Seskarö.

Ledamoten Andersson har till utredningen fogat ett särskilt yttrande av följande lydelse:

»För min del är jag av den uppfattningen, att sågverksdriften på Seskarö ej bör nedläggas. Även för kommunen är det uppenbarligen till fördel att — sedan förhållandena på Seskarö sanerats och utgifterna för sociala ändamål därigenom minskats — få behålla det skatteunderlag, som representeras av sågverket och de där anställda. Då delegationens förslag ej innebär att sågverket skall nedläggas i nuvarande läge, torde jag ej behöva närmare än nyss skett motivera min inställning till föreliggande spörsmål.»

Skolgången för barn i Norrlands glesbygder

Avg. 11 december 1948.

Till Konungen.

I Norrland med dess stora glesbebyggda områden är det vanligt — betydligt vanligare än på andra håll — att skoldistriktet med hänsyn till det ringa antalet skolbarn finna sig icke kunna inrätta eller bibehålla skola inom visst område utan i stället utnyttja systemet med skolskjutsar eller ordna med inackordering för barnen i skolhem, arbetsstuga eller enskilt hem. Norrlandskommittén har ej kunnat underlåta att uppmärksamma härmed sammanhängande problem, som i hög grad sätta sin prägel på familjelivet i de berörda områdena.

Till skolskjutsar och inackordering utgå statsbidrag. Sålunda kan skoldistrikt enligt gällande kungörelse i ämnet (1947: 346) erhålla statsbidrag i sådana fall då genom anordnande av skolskjuts besparingar i det allmännas utgifter för skolväsendet i övrigt uppstå. Därjämte må statsbidrag utgå, då medelst skolskjuts undervisning kan beredas barn i skola av högre form än den, de annars skulle tillhöra, eller eljest förbättring av skolväsendet kan ernås, allt under förutsättning att den skolorganisation, som föranleder skjutsanordningen, prövas lämplig och befinnes icke medföra oskäligen kostnader för statsverket, att skolvägens längd gör skolskjuts erforderlig samt att skolförbättringen icke kan på annat sätt åstadkommas med lägre kostnader. Statsbidrag må jämväl utgå, där allenast lång eller besvärlig skolväg åberopas såsom skäl. Statsbidrag utgår med $\frac{8}{10}$ av styrkta verkliga kostnader för skjutsarna. Därest den utanordnande myndigheten finner dessa kostnader överstiga vad som kan anses efter ortens förhållanden skäligt, skall statsbidraget av myndigheten minskas till $\frac{8}{10}$ av en såsom skälig ansedd kostnadssumma.

Inackorderingsverksamheten regleras av stadgan angående statsunderstödda skolhem inom Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län (1928: 291) samt av kungörelsen angående statsbidrag för inackordering av skolbarn i skolhem, arbetsstugor och enskilda hem (1943: 538). Sådan inackordering kan avse hela läsåret men kan även begränsas till endast viss del av året, då vägarna till skolan äro särskilt oframkomliga. Den torde i regel börja redan vid skolpliktens inträde, d. v. s. i 7-årsåldern. Inackordering torde numera allmänt ordnas utan kostnad för barnens föräldrar. Staten betalar 80 procent av skoldistriktets verkliga kostnader för inackor-

deringen. I skolhem och arbetsstugor beräknas statsbidraget enligt ett beslut i december 1947 utgöra 80 procent på en dagskostnad av 2 kronor per barn och dag. I fråga om inackorderingen i enskilda hem ankommer det på länsstyrelsen att besluta, vilken kostnad som skall anses skälig. Härvidlag torde länsstyrelserna utgå från vissa av dem själva till ledning för prövningen uppgjorda taxor. Vad som icke täckes av statsbidraget till inackordering i skolhem eller enskilt hem, betalas av skoldistriktet. Statsbidrag utgår även till byggnad och ombyggnad av skolhem.

De s. k. arbetsstugorna drivas av stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor och stiftelsen Västerbottens läns arbetsstugor. Arbetsstugorna tillkommo ursprungligen som ett slags räddningshem för de mest nödlidande barnen i Norrbotten under nödvintern 1902—1903. Det filantropiska ursprunget torde sedermera tämligen länge ha satt sin prägel på ifrågavarande verksamhet. Ännu kommer en del av barnen från hem som icke på grund av sitt läge äro i behov av inackordering och där barnen icke heller äro i behov av omhändertagande enligt barnavårdslagen. Stiftelsernas inkomster torde huvudsakligen utgöras av i tusentals småposter insamlade gåvor från hela landet. Tills för något år sedan upptogs även riksskollekt i kyrkorna för stiftelsernas räkning. Under verksamhetsåret 1946—1947 inflöto till norrbottensstiftelsen kontanta gåvor till ett belopp av omkring 235 000 kronor. De 11 kommuner i Norrbottens län, till vilka arbetsstugor voro förlagda, bidrogo härutöver sammanlagt med omkring 60 000 kronor. Statsbidraget till driften uppgick till omkring 380 000 kronor.

Till inackordering av skolbarn i arbetsstugor utgå statsbidrag enligt motsvarande grunder som gälla för skolhemmen, dock bestridas bidragen till arbetsstugor av annat anslag. Skillnaden i ekonomiskt avseende mellan skolhem och arbetsstugor består huvudsakligen i att vid arbetsstugorna stiftelsen-huvudmannen i stället för skoldistriktet träder in och tar en del av den kostnad som icke täckes av statsbidraget. Det är sålunda närmast skoldistriktet som dra ekonomisk fördel av stiftelsernas verksamhet. Som av det ovan anförda framgår bidraga dock kommunerna även här, fastän i mindre utsträckning till kostnaden. Kungl. Maj:t beslutar efter framställning i varje särskilt fall om statsbidrag till bestridande av kostnader för byggnadsändamål samt inredning och utrustning av arbetsstugor. I en del fall ha lotterimedel anlitats.

Inackorderingsverksamheten är i de mera glesbebyggda trakterna synnerligen omfattande. Enligt den s. k. näringsutredning, som anordnats av Norrbottens läns landsting, ha sålunda omkring 1 700 jordbrukarfamiljer i inlandet i Norrbottens län, motsvarande ej mindre än 25 procent av samtliga jordbruk, barn inackorderade utom hemmet. Antalet inackorderade barn i skolhem och arbetsstugor har för läsåret 1947/1948 beräknats uppgå till 2 300, fördelade på 24 arbetsstugor, av vilka 17 i Norrbottens och 7 i

Västerbottens län, samt 36 skolhem, av vilka 30 i Norrbottens och Västerbottens län, 4 i Jämtlands län samt 1 i vartdera av Västernorrlands och Kopparbergs län. Antalet elever vid skolhemmen är i allmänhet ett fyrtio-tal. Antalet i privata hem inackorderade skolbarn uppgick under läsåret 1943/1944 till omkring 4 950 och läsåret 1945/1946 till omkring 4 800. Man beräknar att tendensen alltjämt är långsamt fallande på grund av det ökade antalet skolskjutsar. Skolöverstyrelsen har för budgetåret 1947/1948 räknat med 4 500 inackorderade skolbarn i enskilda hem.

Av det anförda framgår att för närvarande omkring 6 800 skolbarn (2 300 + 4 500) äro inackorderade i skolhem, arbetsstugor eller enskilda hem. Det är sålunda ett synnerligen avsevärt antal familjer för vilka man icke ansett sig kunna ordna skolgången genom skola på platsen eller skolskjutsar. Anledningen härtill är som tidigare framhållits givetvis i första hand glesbebyggelsen. Denna är särskilt framträdande i Norrbotten och i Västerbottens inland. Enligt en undersökning av Norrbottens läns näringsutredning äro omkring 950 av de 21 000 jordbruken i detta län belägna på mer än 5 km avstånd från allmän väg. I Arjeplog var detta förhållandet vid ungefär vart tredje jordbruk. Avståndet till närmaste buss- och bil-linje är även i vissa kommuner avsevärt. Sålunda hade icke mindre än vart femte jordbruk i Jokkmokks och Övertorneå kommuner mer än 10 km till närmaste buss- eller billinje.

Vid vissa år 1941 och 1942 verkställda undersökningar bland barn inackorderade i enskilda hem i Västerbottens län befanns det, att förhållandena i åtskilliga fall voro synnerligen otillfredsställande. Förste provinsial-läkaren yttrade härom i sin årsberättelse för år 1941:

»På grund av de stora avstånden i länet inackorderas ett stort antal barn i enskilda hem i närheten av skolorna. Det har nu visat sig, att det ofta är de fattigaste hemmen med den sämsta hygieniska standarden, som lockade av den låga ersättningen, upplåtits som inackorderingshem. Distriktssköterskor och läkare rapportera från flera håll olämpliga, ja, understundom hälsovådliga förhållanden i inackorderingshemmen. Ofta få flera barn, ibland t. o. m. gossar och flickor, dela bädd i samma rum som familjens övriga medlemmar. Ordentliga sängkläder saknas ofta. I stället användas trasmattor och fällar, som icke kunna rengöras. Man har i ett par fall kunnat påvisa, hurusom skolbarn infekterats med tuberkulos i inackorderingshemmen. Med anledning av situationen har förslag framlagts för länsstyrelsen, enligt vilket hem, som föreslagits som inackorderingshem, skulle inspekteras av distriktssköterskan och att bidrag till inackorderingen endast skulle utgå till sådana hem, som befunnits uppfylla vissa minimikrav i fråga om utrymme och renlighet. Inom Vilhelmina socken påbörjades en sådan kontroll-verksamhet redan under förra året. Då det emellertid torde stöta på stora svårigheter att finna tillräckligt många inackorderingshem av önskad standard, är det nödvändigt, att skolhem inrättas i betydligt ökad utsträckning.»

Ur distriktssköterskornas rapporter rörande inackorderingshem i Lycksele år 1942 må följande särskilt flagranta fall återgivas.

»De inackorderade barnen (flicka 12 år, gosse 13 år och gosse 8 år hos — — — delade också bädd. En av gossarna var sängvätare.»

»Sonen i huset som är 23 år gammal delar rum med inackorderingsflickorna. Fru — — — lovade att detta skulle ändras. Hemmet för övrigt utan anmärkning.»

» — — — ett av barnen, en gosse, saknar säng och har enligt fru — — — egen uppgift fått ligga på golvet under denna kalla vinter.»

»Fru — — — har inackordering om 3 st. skolbarn; 2 st. av skolbarnen bo i en bagarstuga tillsammans med 2 skogsarbetare och en gammal man som är 81 år. Sängkläderna i barnens säng voro hemska att skåda. Lakan saknas. Hygienien för övrigt mycket dålig. Tvättanordning saknas för barnen. Tillsynen av barnen för övrigt är bristfällig.»

I fyra av inackorderingshemmen i Lycksele förekom tuberkulos. 5 av inackorderingsbarnen där voro sängvätare, och en del hade löss. Distriktsköterskorna ha emellertid framhållit att det på orten fanns många goda inackorderingshem där barnen erhöilo god vård.

I ovannämnda statsbidragskungörelse (1943: 538) har fastslagits, att det åligger skoldistrikt, som kommer i åtnjutande av statsbidrag, att anskaffa lämpliga hem för de skolbarn, som skola inackorderas i enskilda hem, samt att genom därtill utsedda personer eller på annat lämpligt sätt vaka över att barnen under sin vistelse i inackorderingshemmen erhålla god tillsyn och vård.

Socialstyrelsen, som tagit del av de ovan berörda inackorderingsförhållandena, har i skrivelse till länsstyrelsen i Västerbottens län den 22 december 1943 fäst uppmärksamheten på att barnavårdsnämndernas sakkunskap på ifrågavarande område icke utnyttjats av skoldistriktet, trots att barnavårdsnämnderna genom sin tillsyn över fosterbarnen ha en ingående kännedom om de hem, som äro lämpliga för placering av barn. Av skrivelsen framgår att socialstyrelsen i ärendet samrått med skolöverstyrelsen, vilken därvid framhållit såsom önskvärt att den ifrågavarande inackorderingsverksamheten inskränktes samt att i stället fler skolhem inrättades.

I socialvårdskommitténs betänkande angående revision av lagstiftningen om barnavårdsanstalter och fosterbarnsvård (SOU 1944: 34) har kommittén föreslagit, att varje enskild person som i sitt hem mot ersättning mottagit annans barn utan att detta är att anse som fosterbarn skulle, sedan vården fortfarit under 8 dagar, ofördröjligen göra anmälan härom hos barnavårdsnämnden. När sådan anmälan inkommit, skulle barnavårdsnämnden verkställa undersökning angående hemmets beskaffenhet, därest den ej redan förut ägde noggrann kännedom om hemmet. Även i övrigt skulle dessa barn vara föremål för barnavårdsnämndens uppsikt. Dessa förslag ha icke satt några spår i de ändringar som år 1945 vidtagits i barnavårdslagen. Icke heller synas barnavårdsnämnderna på annat sätt ha inkopplats på ifrågavarande verksamhet.

Däremot har skolöverstyrelsen i en cirkulärskrivelse den 27 april 1946 uttalat att »på förekommen anledning» skoldistriktet borde vid utseende av inackorderingshem för skolbarn i vad avser hygieniska förhållanden

samråda med vederbörande skolläkare och skolsköterska (distriktssköterska) beträffande hemmens lämplighet. Denna skrivelse synes emellertid icke ha delgivits distriktssköterskornas huvudmän — landstingen.

Den djupast liggande bakgrunden till att barnens skolgång inom stora områden av Norrland är förenad med sådana olägenheter ur social synpunkt, som här ovan belysts, är att finna i den rådande glesbebyggelsen. Skolförhållandena liksom så många andra förhållanden, som äro av grundläggande betydelse för människans trivsel på en viss plats, kunna icke ordnas tillfredsställande i trakter med utpräglad glesbebyggelse. En fortgående *koncentration av bebyggelsen* ter sig därför önskvärd, icke minst med hänsyn till skolväsendets organisation.

Under senare år har utvecklingen huvudsakligen gått mot en nedläggning av mindre skolor och en koncentration av undervisningen till central-skolor av högre form. Detta system kan givetvis ur undervisnings- och kanske även ur ekonomisk synpunkt medföra avsevärda fördelar. Emellertid böra häremot vägas de stundom högst allvarliga olägenheter av social art, som i glesbygderna äro förenade med en centralisering av skolväsendet. Kommittén äsyftar här i första hand inackorderingssystemet men även de olägenheter, som kunna vara förenade med skolskjutsar. Enligt kommitténs mening böra skolmyndigheterna med hänsyn till det anförda söka tillvarataga alla möjligheter att hålla *skola på platsen, exempelvis för de 6 första läsåren eller eventuellt för de 3 första läsåren*, och detta även om anspråken i fråga om lärare och lokaler i sådana fall icke kunna ställas lika höga som eljest är det normala. Vad man härigenom skulle vinna vore i första hand att barnen så länge som möjligt finge stå i kontakt med föräldrarna. Även i övrigt kan en skola på sådana relativt isolerade platser, varom här är fråga, bli av stor betydelse, nämligen som kulturhård.

Det är givet att vissa svårigheter kunna uppstå att anordna skolor med så ringa barnantal som härvid stundom skulle bli nödvändigt. I den mån dessa svårigheter äro av ekonomisk natur och *i den mån merkostnaden är måttlig, synes man icke böra tveka att inrätta eller bibehålla skolor av ifrågasvarande slag* hellre än att ordna inackordering för barnen eller skolskjutsar på alltför stora avstånd. Det må här erinras om att statsbidrag till skolbyggnader i åtskilliga av de här ifrågasvarande kommunerna numera kan utgå med inemot 100 procent av kostnaden. Emellertid kan det ringa barnantalet föranleda vissa svårigheter även på annat sätt, exempelvis då fråga uppstår om anordnande av skolmåltider. Dessa äro av betydelse med hänsyn såväl till barnens kost som till familjens ekonomi och husmödrarnas arbetsbörda. Ur alla dessa synpunkter är det önskvärt, att anordningen med skolmåltider särskilt inom fattigare delar av Norrland kan utnyttjas i så stor utsträckning som möjligt. Det förhållandet, att barnen kunna få fria måltider vid inackordering och då skolskjuts anordnas men att däremot

svårigheter kunna möta att ordna skolmåltider vid en egen mindre skola, kan tänkas motverka intresset för sistnämnda alternativ. Det synes angeläget att söka sig fram till en lösning även av ifrågavarande svårigheter. Här skall endast pekats på möjligheten att, såsom också förekommer, låta någon i närheten av skolan boende husmoder anordna lämpliga måltider.

I den mån förutsättningar icke finnas att ordna skolgången vid en lokal skola, böra andra åtgärder vidtagas för att i görligaste mån eliminera de olägenheter, som skolgången medför i glesbygderna. Samhället har så mycket större anledning att engagera sig för åtgärder på skolväsendets område, som det här i första hand är samhället och icke, såsom på andra områden, den av åtgärderna närmast berörda befolkningen som framställer krav på en standard, som är svår att genomföra i glesbebyggda trakter.

Bland de åtgärder, som framtvingats av skolpliktens genomförande, är inackorderingssystemet otvivelaktigt den som starkast ingriper i familjelivet. Ur samhällets synpunkt är det givetvis en fördel att alla barn från hem, som icke kunna betecknas såsom direkt dåliga, få vistas i föräldrahemmet åtminstone till 12—13-årsåldern. Härvidlag sammanfaller det allmännas intresse med föräldrarnas önskemål.

Det är naturligt att föräldrarna på många håll hysa en stark obenägenhet att lämna sina barn till inackordering i främmande hem. Skolöverstyrelsen lär även i avsevärd utsträckning få mottaga framställningar från föräldrar, som icke vilja lämna sina barn ifrån sig. En stor del av ifrågavarande befolkning torde dock vara inställd på att det nuvarande systemet är en nödvändighet och finner sig därför i detta utan att framföra klagomål. En bidragande orsak härtill är det ekonomiskt fördelaktiga i arrangementet. Den låga levnadsstandarden för en del av befolkningen i glesbebyggelsen kan även medföra att vissa föräldrar icke reagera mot otillfredsställande hygieniska förhållanden i inackorderingshemmet.

Det synes vara vanligt att barnens föräldrar icke kunna ordna inackordering och att denna helt ordnas genom skolstyrelsens försorg. Genom möjligheten att föranstalta om inackordering av barnen ha skoldistriktet fått en tämligen enastående makt att ingripa i det enskilda familjelivet. Verkningarna lära huvudsakligen komma till synes i de glesbebyggda delarna av landet och framförallt i övre Norrland. Det synes med hänsyn till det anförda *angeläget att tillse att de med skolpliktens genomförande sammanhängande ingreppen i familjelivet icke bli svårare än vad som oundgängligen kräves*, att sålunda de ekonomiska synpunkterna icke i oskälighetsgrad tillmätas avgörande betydelse och över huvud taget att garantier skapas för att ifrågavarande verksamhet handhaves med det ansvar som föräldrarnas och barnens intressen kräver.

Med nu angivna utgångspunkter och då vid inackordering risk föreligger för att barnen kommer i en för dem mindre lämplig miljö — vilken risk väl

genom skoldistriktens intresse för verksamheten och genom samhällelig kontroll kan minskas, men aldrig helt elimineras — synes det *önskvärt att inackordering kommer till användning endast då det möter uppenbara olägenheter för barnen att utnyttja skolskjuts eller denna senare utväg är förenad med oskäligen kostnader.*

Föräldrarna torde blott i undantagsfall äga medbestämmanderätt över huruvida deras barn — från 7-årsåldern och uppåt — skola skiljas från hemmet under skoltiden eller ej. *Frågan om skolskjuts skall anordnas eller vägen med inackordering anlitas torde i realiteten ankomma på skoldistriktet. Avgörandet torde ofta dikteras av kommunalekonomiska skäl.* Enligt vad skolöverstyrelsen (i skrivelse den 31 augusti 1934) uppgivit förekommer det att vissa skoldistrikt söka bidrag för inackordering av barn även då vägvärd och övriga omständigheter äro sådana att inackordering icke synes erforderlig. Även skolöverstyrelsens beslut dikteras ofta av ekonomiska skäl. Sålunda förutsätter gällande kungörelse angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar, att genom skolskjutsen åstadkommen »skolförbättring» icke kan på annat sätt erhållas med lägre kostnader. Överstyrelsen ser sig även nödsakad att avslå en ansökan om bidrag till skolskjutsar, om kostnaderna för dessa skulle anmärkningsvärt överstiga kostnaderna för inackordering. En åtgärd, som skulle kunna bidraga till att öka antalet skolskjutsar på inackorderingsverksamhetens bekostnad, vore att bevilja bidrag till skolskjutsar — därest ur barnens synpunkt lämpliga dylika kunna anordnas — *oavsett om kostnaden för skolskjutsarna bli högre än för inackordering.* Genom den nya statsbidragskungörelse, som tillkommit år 1947, har visserligen bland annat vidtagits sådan ändring i förhållande till tidigare gällande bestämmelser, att bidrag till skolskjutsar, i enlighet med ett av norrlandskommittén tidigare framlagt förslag, kan utgå oavsett om besparingar uppstå å det allmänna utgifter för skolväsendet i övrigt. Bestämmelserna äro likväl fortfarande i första hand tillämpliga i sådana fall, då avsikten är att bereda barnen undervisning i en högre skolform eller eljest en förbättrad undervisning samt denna förbättring icke kan på annat sätt åstadkommas med lägre kostnader.

Även systemet med skolskjutsar är emellertid behäftat med vissa svagheter. Här må endast pekas på vådan av att barnen i dåligt väder få vänta på skolbussen, vilken olägenhet blir så mycket större om anordningarna för *torkning av kläder* i skolan äro otillfredsställande. I angivna avseende torde emellertid efter hand förbättrade förhållanden vara att vänta, eftersom skolöverstyrelsen enligt vad kommittén inhämtat numera icke godkänner förslag till nya skolbyggnader, som icke försetts med dylika anordningar. Ett ytterligare önskemål härvidlag är att *väntrum för skolbarnen* i större utsträckning än nu anordnas vid busshållplatserna, eventuellt genom avtal med någon i närheten av hållplatsen bosatt familj.

Då utnyttjande av taxibil eller särskild skolbuss givetvis ställer sig be-

tydligt dyrare än utnyttjandet av reguljära buss- eller järnvägsturer, torde det stundom förekomma att de senare utnyttjas trots att barnens frånvaro från hemmet härigenom avsevärt förlänges. Kommittén har i betänkande angående yrkesutbildningen i Norrland (SOU 1945: 33) framhållit lämpligheten av att kommunerna, i erforderlig mån efter samråd sinsemellan, träda i kontakt med vederbörande länsstyrelser liksom även med järnvägsmyndigheterna i syfte att vid upprättandet av tidtabeller för buss- och järnvägslinjer hänsyn även skall kunna tagas till skolbarnens resor. Även om dylika överläggningar komma till stånd, är det emellertid icke säkert att för skolbarnen lämpliga turer kunna anordnas. I sådana fall synes det skäligt, att de kommuner, som vid genomförandet även av den elementära skolundervisningen ha att kämpa mot särskilt ogynnsamma förhållanden, skola kunna erhålla ett högre statsbidrag än det gällande å 80 procent. I nyssnämnda betänkande har kommittén *förordat, att skälig höjning av statsbidraget till ifrågavarande kostnader skall kunna av skolöverstyrelsen beviljas i sådana fall, där kostnaderna i förhållande till antalet skolbarn uppgå till osedvanligt högt belopp.*

Möjligheterna att anordna skolskjutsar skulle på många håll kunna underlättas genom en *utbyggnad av trafiklederna*. En dylik utbyggnad — kanske i första hand genom anläggning av broar — skulle givetvis i många fall vara väl motiverad även ur andra synpunkter än de här ifrågavarande.

Även om man genom sådana åtgärder som de ovan berörda kan begränsa behovet av inackordering i skolhem, arbetsstugor eller enskilda hem, kan sådan likväl icke undvaras i trakter, där glesbebyggelsen är som mest utpräglad och där svårigheterna att ordna mindre skolor eller skolskjutsar äro oöverkomliga. Inackorderingsverksamheten i privata hem har visserligen under inverkan av den ökade skolskjutsverksamheten minskat något under senare år, men denna minskning är obetydlig och kan med hänsyn till den pågående centraliseringen av skolverksamheten knappast beräknas bli stadigvarande. En viss utbyggnad av skolhemsverksamheten pågår, men den på denna väg erhållna ökningen av antalet inackorderingsplatser är tämligen obetydlig jämfört med antalet inackorderingsplatser i enskilda hem.

Det ställer sig i allmänhet svårt att erhålla tillräckligt antal goda enskilda inackorderingshem. Såsom framgår av det föregående utgår statsbidrag till inackordering i enskilda hem med 80 procent av kostnaden, i den mån denna anses skälig. Prövningen ankommer på respektive länsstyrelse, som härvidlag torde utnyttja vissa taxor som vägledning. Det är tänkbart, att man genom *en höjning av inackorderingsavgiften* skulle få fram flera lämpliga inackorderingshem än dem som nu finnas. Denna väg torde i varje fall böra prövas.

Emellertid är att märka, att inackorderingsverksamheten icke står under

samhällelig tillsyn i samma utsträckning som annan barnavård. Härvidlag får kommittén hänvisa till den föregående redogörelsen. Enligt kommitténs mening bör en *betryggande kontroll* anordnas över att endast därför lämpliga hem utnyttjas för inackordering av skolbarn. De direktiv, som enligt vad förut omnämnts meddelats av skolöverstyrelsen, synas veterligen icke mera allmänt ha medfört någon förändring i skoldistriktens behandling av förevarande frågor. Någon garanti finnes ej för att distriktssköterskorna tillfrågas och få sina anvisningar beaktade. Ej heller äro vare sig barnavårdsnämnderna eller landstinget — i egenskap av huvudman för distriktssköterskornas verksamhet — inkopplade på inackorderingsverksamheten. Det synes norrlandskommittén med hänsyn till det anförda *angeläget att frågan om kontrollen av inackorderingshemmens lämplighet snarast löses, exempelvis genom att distriktssköterskorna inkopplas på denna kontroll*. Distriktssköterskorna torde ofta i distrikt av den karaktär, varom här är fråga — i allmänhet någon huvudort i kommunen — disponera tillräckligt med tid för ett dylikt uppdrag och synas även i övrigt, bland annat i sin egenskap av skolsköterskor, synnerligen väl lämpade för ifrågavarande uppgifter. Distriktssköterskorna tagas för övrigt ofta i anspråk såsom barnavårdsnämndernas fosterbarnsinspektörer.

I § 6 av gällande stadga angående statsunderstödda skolhem m. m. (se ovan) stadgas att *överinseendet över skolhem* tillkommer skolöverstyrelsen samt att skolhem därjämte står under tillsyn av vederbörande domkapitel och är underkastat inspektion av vederbörande statens folkskoleinspektör. Socialvårdskommittén har i ovannämnda betänkande (SOU 1944: 34) uttalat att det vore önskvärt att skolhemmen bleve föremål för tillsyn ur rent sociala synpunkter i större utsträckning än som avses med inspektionsverksamheten enligt skolhemsstadgan. Kommittén förordade därför att till § 6 i nyssnämnda stadga skulle fogas en bestämmelse av innebörd, att tillsyn över skolhemmen jämväl skulle utövas av statens fattigvårds- och barnavårdskonsulenter samt av barnavårdsassistenterna. Angivna förslag synes av någon anledning icke ha kommit att beaktas i den fortsatta handläggningen av frågan, och någon bestämmelse rörande utvidgad tillsyn av skolhemmen kom icke med vid 1945 års ändring av barnavårdslagen.

Norrlandskommittén finner i likhet med socialvårdskommittén önskvärt att skolhemmen — och detsamma bör gälla arbetsstugorna — bli föremål för *betryggande tillsyn ur sociala synpunkter*. Huruvida denna tillsyn skall ordnas såsom socialvårdskommittén föreslagit eller på annat sätt undandrar sig norrlandskommitténs bedömande. Det synes dock uppenbart att, då man här har att göra med stora skaror barn som större delen av året vårdas utom föräldrahemmet, de myndigheter och personer som inkopplas på verksamheten böra vara väl förfarna i frågor rörande barnavården.

I detta sammanhang förtjänar det uppmärksammas, att ovannämnda

skolhemsstadga i vissa avseenden synes föråldrad. Bland annat gäller detta vad som i § 10 stadgas rörande aga av intaget barn. Detta stadgande synes icke stå i överensstämmelse med att aga numera är förbjuden i barnhemmen och även i skolorna för barna- och ungdomsvård. Med hänsyn till det anförda synes en *översyn böra företagas rörande bestämmelserna i skolhemsstadgan.*

De förefintliga skolhemmen äro i allmänhet beräknade för ett fyrtiotal barn. Denna storleksordning må vara ekonomisk i drift, men det synes givet att hemkaraktären och den personliga kontakten med barnen bättre kan upprätthållas vid skolhem av mindre storlek. Det synes därför *önskvärt, att, i den mån nya skolhem behöva inrättas, dessa erhålla en väsentligt mindre storlek än hittills liksom att, därest behovet av skolhemsplatser skulle avtaga, de förefintliga hemmen efter hand anordnas för ett lägre barnantal.* Kunna gällande bestämmelser exempelvis rörande statsbidrag till personalens avlöning på grund av sitt innehåll försvåra en sådan utveckling, böra bestämmelserna ändras i dessa hänseenden.

Arbetsstugorna ha såsom av det föregående framgår bland annat till uppgift att taga emot barn, vilkas hem äro så belägna att skolgång och vistelse i hemmet ej kunna förenas. I detta avseende utnyttja sålunda kommunerna arbetsstugorna i organisationen för den obligatoriska folkskoleundervisningen. Staten har redan dragit konsekvensen härav genom att lämna arbetsstugorna samma bidrag som skolhemmen. Emellertid bestridas driftskostnaderna vid arbetsstugorna även i viss utsträckning genom på olika sätt insamlade gåvor. Detta förhållande kan lätt föranleda, att de barn som för skolpliktens fullgörande bli hänvisade till arbetsstugorna liksom deras föräldrar bibringas en känsla av beroende av enskild välgörenhet, medan det i själva verket är kommunerna som utnyttja sådan. Enligt norrlandskommitténs mening förtjänar det övervägas, om icke *skoldistriktet böra inträda som huvudmän även för arbetsstugorna.* Bedömningen av denna fråga kan emellertid röna påverkan av möjligheterna att disponera de betydande fondmedel, som donerats till arbetsstugeverksamheten, för annat närliggande ändamål, exempelvis till stipendier åt ungdom hemmahörande inom ifrågavarande län.

Under återopande av de synpunkter, som ovan framförts, får norrlandskommittén föreslå

dels att en undersökning — exempelvis med anlitan av distriktsskötterskorna som undersökare — måtte verkställas rörande de enskilda inackorderingshemmens lämplighet för sin uppgift,

dels ock att de här ovan berörda frågorna avseende skolgången för barn i glesbygderna måtte göras till föremål för utredning i lämplig ordning —

delvis mot bakgrunden av resultatet av den ovan förordade undersökningen rörande de enskilda inackorderingshemmen.

I detta ärendes handläggning ha, förutom undertecknade, deltagit ledamöterna Andersson, Collin, Fjellström, Granström, Hedlund, Johansson, Jonsson, Lövgren, Mäler, Nyström, Pålsson, Sandberg, Sten, Tillander, Tjällgren, Velander, Westerlund, Wigren och Åman. Ärendet har förberetts av byråsekreteraren Ingvar Höjer.

Stockholm den 11 december 1948.

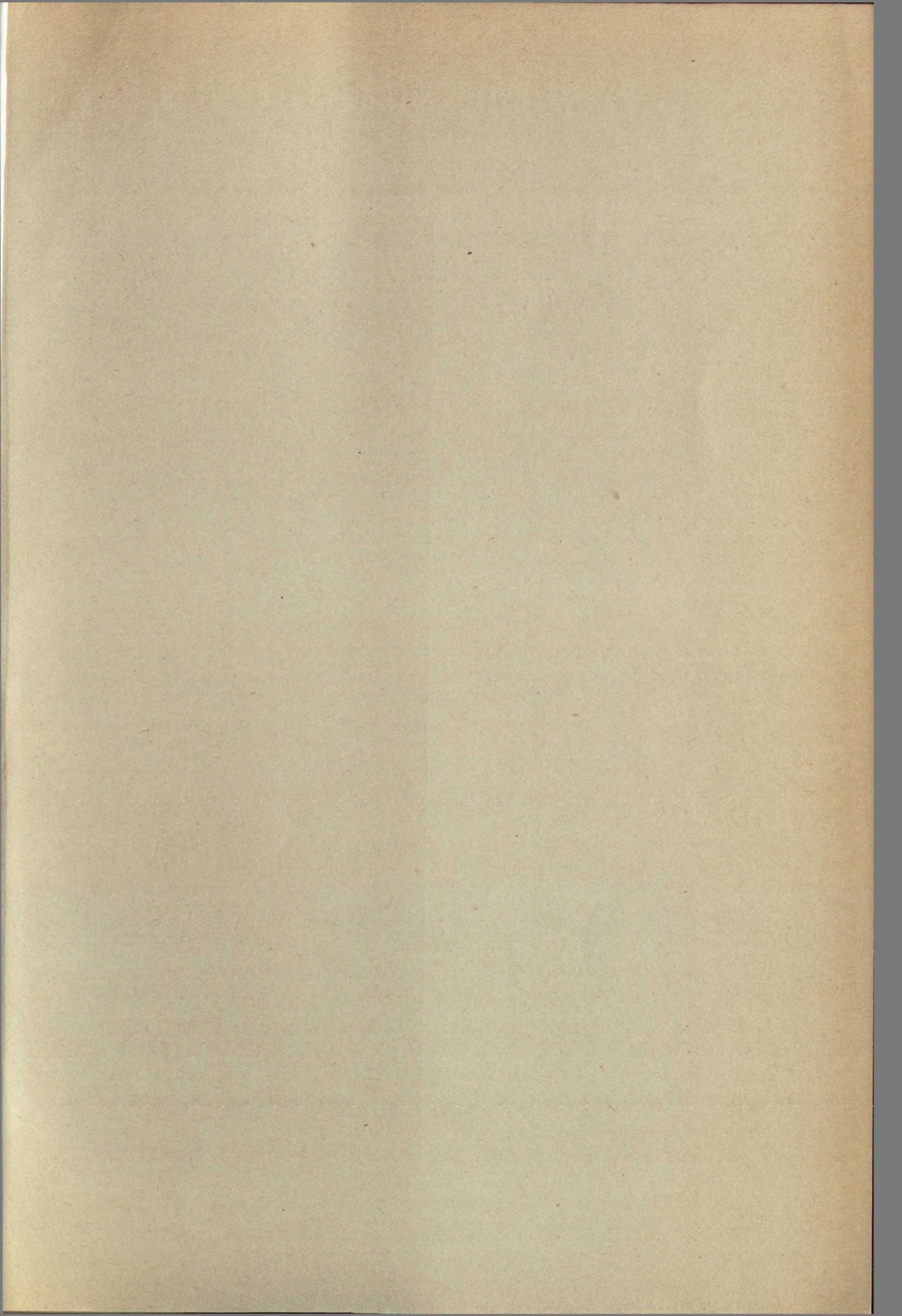
Underdånigst

NILS MALMFORS

Yngve Ericsson

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
<i>Skrivelse till Konungen</i>	3
<i>Främjande av småföretagarverksamheten</i>	5
Inledning	6
Kommitténs synpunkter och förslag	7
Företagarföreningarnas arbetsuppgifter. — Företagarföreningarnas organisation. — Företagarföreningarnas låneverksamhet. — Finansieringen av företagarföreningarnas lånerörelse. — Anslag för företagarföreningarnas verksamhet m. m.	
Förslag till kungörelse angående lån från lånefonden för de norrländska företagarföreningarna	25
<i>Dispositionen av Ragundabottnarna i Jämtlands län</i>	29
<i>Bostadsförhållandena för helårsarbetande skogsarbetare m. m.</i>	39
<i>Tidsbegränsade servitut</i>	47
<i>Distriktssköterskornas verksamhet</i>	51
Behovet av en utbyggnad av distriktssköterskornas verksamhet i glesbebyggda trakter. — Tjänstebil åt distriktssköterskorna. — Distriktssköterskornas bostadstillsyn. — Behovet av distriktssköterskor med utbildning i förlossningsvård. — Hemförlossning eller anstaltsförlossning. — En norrländsk distriktssköterskeskola med förlossningsutbildning. — Översyn av distriktsindelningen. — Sammanfattning och förslag.	
<i>Järnväg Köpmanholmen—Umeå m. m.</i>	68
Järnvägsekonomiska utredningar m. m.	70
Beräkningar rörande arbetskrafts- och materialåtgång	76
Norrlandskommittén	78
<i>Dispositionen av Salt- och Fetmyran i Norrbottens län</i>	89
<i>Åtgärder vid industrinedläggelse eller driftsinskränkning, som föranleder lokalt arbetskraftsöverskott</i>	97
Utredning angående åtgärder vid industrinedläggelse eller driftsinskränkning, som föranleder lokalt arbetskraftsöverskott, verkställd av särskild delegation inom norrlandskommittén	103
Avd. I. Åtgärder i allmänhet för att förekomma eller begränsa verkningarna av industrinedläggelse eller driftsinskränkning	104
Främjande av ny företagsamhet. — Underlättande av arbetskraftens rörlighet. Försäljning av egna hem. — Ersättning eller pension åt avskedade arbetare. — Sanering av förhållandena i av industrinedläggelse drabbade kommuner. — Synpunkter på handläggningen av lokaliserings- och arbetskraftsfrågor.	
Avd. II. Möjligheterna att sanera förhållandena på Seskarö i Nedertorneå kommun	130
Översikt över förhållandena på Seskarö och inom Nedertorneå kommun i övrigt. — Förutsättningar för näringslivets utveckling på Seskarö och inom Nedertorneå kommun i övrigt. — Underlättandet av flyttningsmöjligheterna för övertalig arbetskraft på Seskarö. — Åtgärder för stöd åt Nedertorneå kommun.	
<i>Skolgången för barn i Norrlands glesbygger</i>	152

Statens offentliga utredningar 1949

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagsiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Hälsa- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.
Norrlandskommitténs principbetänkande. Första delen.
Norrländska utvecklingslinjer. [1] Andra delen. Särskilda utredningar. [2] Tredje delen. Utlåtanden och förslag i vissa frågor. [3]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.